มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

ความอยู่ดี มีสุข ของครอบครัวไทย

ภูเบศร์ สมุทรจักร | ธีรนุช ก้อนแก้ว | ริฎวัน อุเด็น

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

ความอยู่ดี มีสุข ของครอบครัวไทย

ภูเบศร์ สมุทรจักร I ธีรนุช ก้อนแก้ว I ริฎวัน อุเด็น

□□□□□□□□□□6.indd 1 147//2560 BE 17:09

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

ภูเบศร์ สมุทรจักร, ธีรนุช ก้อนแก้ว และริฎวัน อุเด็น

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย/ภูเบศร์ สมุทรจักร, ธีรนุช ก้อนแก้ว และ ริฎวัน อุเด็น. -- พิมพ์ครั้งที่ 1. – นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2559.

(เอกสารทางวิชาการ/สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ; หมายเลข 459)

ISBN 978-616-279-922-8

1. ครอบครัวไทย. 2. ครอบครัว -- ไทย. 3. ครอบครัว -- แง่สังคม. 4. ความสุข -- ไทย. 5. การดำเนินชีวิต. 6. ความสัมพันธ์ในครอบครัว. 7. การทำงานและครอบครัว. I. ภูเบศร์ สมุทรจักร. II. ธีรนุช ก้อนแก้ว. III. ริฎวัน อุเด็น. IV. มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. V. ชื่อชุด.

HQ743 ค181 2559

พิมพ์ครั้งที่ 1	เมษายน 2560
จำนวนพิมพ์	200 เล่ม
บรรณาธิการ	ประทีป นัยนา
กราฟฟิก	{เป็นหนึ่ง}
สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
จัดพิมพ์	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล 999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ศาลายา พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โทรศัพท์ 0-2441-0201-4 ต่อ 404 โทรสาร 0-2441-9333 Website: http://www.ipsr.mahidol.ac.th
พิมพ์ที่	โรงพิมพ์เดือนตุลา 39/205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210 โทรศัพท์ 02-996-7392-4 โทรสาร 02-996-7395 e-mail: octoberprint50@yahoo.com

ด้วยความขอบพระคุณยิ่ง

ผู้จัดทำหนังสือ “ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย” ขอขอบพระคุณ ท่านโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไทยที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดชุดโครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ซึ่งเป็นที่มาของหนังสือเล่มนี้ และเป็นแรงบันดาลใจอันสำคัญของคณะผู้วิจัยชุดโครงการวิจัยนี้ตราบจนวาระที่ท่านถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2559 ซึ่งเป็นวันที่นำเสนอผลการศึกษาจากโครงการวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรซึ่งท่านได้ริเริ่มไว้ และขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ รวมทั้ง รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกุล รองผู้อำนวยการสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ และรองศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พร พันพึ่ง ที่ปรึกษาชุดโครงการวิจัยฯ โดยเฉพาะ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล ที่ได้กรุณาตรวจทานต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้ร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์ นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ คุณจิระพันธ์ กัลลประวิทย์ และคณะที่ปรึกษากรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ 9 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยทุกท่าน รวมทั้งคุณศศิธร ศักดิ์จิรพาพงษ์ ผู้ประสานงาน SRI 9 ที่กรุณาให้คำชี้แนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งจนชุดโครงการวิจัย และหนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงในที่สุด

ภูเบศร์ สมุทรจักร
ธีรนุช ก้อนแก้ว
ริฎวัน อุเด็น

“

แม่-ภรรยาแบบเต็มเวลา
(Full-time housewife)
มีจำนวนน้อยลงอย่างรวดเร็ว
ในสังคมไทยในศตวรรษที่ผ่านมา

”

สารบัญ

อารัมภบท ..... **ก**

บทที่ 1 สังคมไทย ครอบครัวไทย... ..... **1**

- "ครอบครัว" ในนิยาม 1
- การเปลี่ยนแปลงของ "สถาบัน" ครอบครัวไทย 3
- การศึกษาของสตรี..บทบาทหญิงไทยที่เปลี่ยนแปลง
  กับหนึ่งศตวรรษของแม่บ้านเต็มเวลาที่หายไป 10
- คนรุ่นใหม่กับการสร้างครอบครัว 14
- การศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับลูก 18
- สมดุลของการทำงานและการใช้ชีวิต (Work-life balance)
  พื้นที่ทับซ้อนระหว่างออฟฟิศกับบ้าน 20
- การขยายตัวของคนชั้นกลาง นคราภิวัฒน์
  กับความสับสนของครอบครัวคนชั้นกลาง 22
- ครอบครัวชนบทไทย...จากวันส่งลูกไปทำงานในกรุง
  ถึงวันรับหลานกลับมาเลี้ยง 27

บทที่ 2 มิติ "ครอบครัว" ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ **31**

- จากจุดเริ่มประชากรล้น ในฉบับที่ 1 จนถึงประชาชนระดับทดแทนในฉบับที่ 7 31
- แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–พ.ศ. 2544)
  "คน" เป็นศูนย์กลางการพัฒนา "ครอบครัว" ต้องมีขนาดที่เหมาะสม 32

- แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–พ.ศ. 2549)
  สร้างความแข็งแรงของครอบครัว และชุมชน เพื่อฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจ 34
- แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–พ.ศ. 2554)
  การขยายตัวของโลกโซเชียลกับความล่อแหลม
  ของสื่อออนไลน์ที่บั่นทอนครอบครัว 36
- แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–พ.ศ. 2559)
  สังคมสูงวัย กระแส AEC และสังคมดิจิตัล 37
- ทิศทางของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–พ.ศ. 2564)
  ครอบครัวเสี่ยงล่มสลาย สังคมสูงวัย เด็กไร้ประสิทธิภาพ 38

บทที่ 3 ตัวชี้วัด "ความอยู่ดีมีสุข" ของครอบครัว 41

- ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย และเชิงภววิสัย 41
- ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศมาเลเซีย 43
- ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศนิวซีแลนด์ 45
- การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศไทย 46

ส่งท้าย ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย 51

"การนำเสนอผลการวิจัย ชุดโครงการวิจัย ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย:
สมดุลชีวิตและการทำงานเพื่อการสร้างครอบครัว-สถานรับเลี้ยงเด็ก
ตัวช่วยสำคัญของพ่อแม่ยุคใหม่-ความสุขของครอบครัวไทยในชนบท"
วันที่ 23 พฤษภาคม 2559 เวลา 9.00 – 12.00 น.
ณ ห้องกมลทิพย์ 1 โรงแรม เดอะ สุโกศล 53

บรรณานุกรม 107

ภาคผนวก 113

ดัชนีค้นคำ 123

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 นักวิจัยชุดโครงการอยู่ดีมีสุข 53

ภาพที่ 2 การลงทะเบียนเข้าร่วมประชุม 54

ภาพที่ 3 กิจกรรมภายในห้องประชุม 55

ภาพที่ 4 หัวหน้าโครงการกล่าวนำ 56

ภาพที่ 5 ผอ.สถาบันฯ กล่าวเปิดงานประชุม 56

ภาพที่ 6 รองผู้อำนวยการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว.กล่าวเปิดงานและต้อนรับ 58

ภาพที่ 7 รายงานผลการวิจัยโครงการส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลฯ 60

ภาพที่ 8 รายงานผลการวิจัยการให้บริการศูนย์ศึกษาก่อนวัยเรียน เขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล 71

ภาพที่ 9 รายงานผลการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบท ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม 77

ภาพที่ 10 ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อแนะนำ 93

ภาพที่ 11 ผู้เข้าร่วมประชุมให้ข้อแนะนำ 95

ภาพที่ 12 ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อแนะนำ 97

ภาพที่ 13 ผู้เข้าร่วมประชุมให้คำแนะนำ 100

ภาพที่ 14 ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อแนะนำ 105

“ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย”

ภูเบศร์ สมุทรจักร
ธีรนุช ก้อนแก้ว
ริฎวัน อุเด็น

□□□□□□□□□□6.indd 9 147//2560 BE 17:09

“

การเปลี่ยนแปลงทาง สังคม เศรษฐกิจ
การเมือง และโครงสร้างประชากร
ส่งผลต่อกันและกันอย่างลึกซึ้ง
ในรูปแบบสามมิติตลอดเวลา

”

อารัมภบท

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและโครงสร้างประชากร ส่งผลต่อกันและกันอย่างลึกซึ้งในรูปแบบสามมิติตลอดเวลา ไม่สามารถบอกได้ว่าอะไรเป็นต้นเหตุ อะไรเป็นปลายเหตุ สรุปได้เพียงว่าการเปลี่ยนแปลงของโลกซึ่งเกิดขึ้นเป็นปกติธรรมดาเสมอเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญ ในบางยุคการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทุกมิติ ดังเช่นในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้ที่ทำงานและบ้านแยกออกจากกัน ในบางยุคการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองทำให้เกิดนโยบายที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร เช่น นโยบายลูกคนเดียวในสาธารณรัฐประชาชนจีน หรือนโยบายกระตุ้นการเกิดของประธานาธิบดีเชาเชสกู ในประเทศโรมาเนีย และการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร ทำให้ลักษณะการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป นักธุรกิจต้องมีการปรับตัวทั้งในการพัฒนาสินค้า และบริหารให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การพัฒนาจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว และต่อไปยังครอบครัวที่เล็กกว่าครอบครัวเดี่ยวในปัจจุบัน ที่อยู่อาศัยที่มีขนาดเล็กลง ขนาดของห้องครัวและเครื่องใช้ในการประกอบอาหารที่เหลือแต่เพียงตู้เย็นกับไมโครเวฟ จากการอยู่ในแนวราบแบบบ้านเดี่ยว ไปสู่การอยู่ในแนวดิ่งแบบอพาร์ตเมนท์ หรือคอนโดมิเนียม

ในระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไปพร้อมๆ กับที่อื่นๆ ในโลก และยิ่งเมื่อโลกเชื่อมโยงใกล้ชิดกันจากปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ที่ก่อตัวชัดเจนขึ้นเมื่อ 30-40 ปีที่แล้ว ยิ่งทำให้สังคมไทย และครอบครัวไทยเผชิญกับชะตากรรมคล้ายคลึงกันกับครอบครัวในประเทศอื่นๆ มากขึ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 ที่เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2504 จนถึงฉบับที่ 12 ซึ่งกำลังอยู่ระหว่างการตกผลึกในขณะนี้ เป็นทั้งกระจกสะท้อนความเป็นไปในสังคมไทยในแต่ละยุค และเป็นกลไกสำคัญที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเพื่อแก้ไขปัญหาและมุ่งไปสู่แนวทางในการพัฒนาตามอุดมการณ์ในแต่ละสมัย

□□□□□□□□□□□6.indd 11 147//2560 BE 17:09

คลื่นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเศรษฐกิจ ที่สาดโถมสังคมไทยเป็นระลอกต่อเนื่อง นำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคม และครอบครัวไทยในมิติต่างๆ ทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติบรรจุนโยบายเพื่อประคับประคองให้สังคม และครอบครัวไทย อยู่ร่วมกันด้วยความ **"อยู่ดีมีสุข"** ทำหน้าที่เป็นพื้นฐานอันสำคัญในการจรรโลงความเจริญและความสงบสุขของสังคมไทยให้สามารถพัฒนา แข่งขัน และอยู่รอดได้ในโลกที่นับแต่จะเล็กลงทุกวัน

หนังสือ "ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย" เล่มนี้ เป็นการสังเคราะห์ผลการศึกษาจากโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ ได้แก่ (1) **โครงการวิจัยการส่งเสริมการมีบุตร ผ่านการสร้างสมดุลในการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ** (2) **โครงการวิจัยการให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล** และ (3) **โครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทไทยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม** ซึ่งแม้จะไม่ครอบคลุมทุกมิติ และทุกประเด็นของการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับครอบครัวไทย แต่เป็นประเด็นย่อยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการสร้างครอบครัวและมีลูกของคนหนุ่มสาวยุคปัจจุบัน เป็นประเด็นที่ไม่เคยเป็นปัญหาในสังคมไทยเมื่อ 30-40 ปีก่อน เมื่อครั้งที่ครอบครัวไทยยังเป็นครอบครัวขยาย การโยกย้ายถิ่นฐานเพื่อการทำงานและการศึกษายังมีไม่มากนัก มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในครอบครัว และชุมชน ซึ่งล้วนเป็นญาติพี่น้อง หรือแม้ไม่ใช่ญาติโดยตรง แต่มีความใกล้ชิด รู้จักมักคุ้นกัน การแข่งขันเพื่อการเลื่อนชั้นทางสังคมยังไม่รุนแรง การเลี้ยงดูลูกยังไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน และใช้เงินมากนัก การเลี้ยงลูก ยังเป็นการเลี้ยงดูให้เป็นคนดี มีความกตัญญู ตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ เป็นคนดีของสังคม ในขณะที่การเลี้ยงลูกในวันนี้กลายเป็นการ "ลงทุน" ที่ต้องใช้เงินทุนมหาศาล เพื่อให้ลูกสามารถแข่งขันในสังคมที่มาตรฐานการดำรงชีวิตทุกมิติแพงขึ้นทุกขณะตามการยกระดับของรายได้ และการขยายตัวของชนชั้นกลางในสังคมไทย ที่มาพร้อมกับ "ความเป็นสมัยใหม่" ของศตวรรษที่ 20 และ 21 การทำงานมากขึ้นและหนักขึ้น จนมีผลต่อสมดุลในการดำรงชีวิตและการสร้างครอบครัว ชีวิตทุกระดับรายได้ล้วนมีเงินไม่พอต่อมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ตนเองปรารถนา การเพิ่มของรายได้ที่ไม่ทันต่อการเพิ่มของค่าครองชีพ ทำให้คนชั้นกลางส่วนหนึ่งสับสนละล่ำละลักกับวิถีชีวิตในแบบฉบับของเพื่อนที่เคยร่วมชั้นเรียน หรือเพื่อนร่วมงาน ซึ่งมีรายได้ปานกลางถึงสูงขึ้นไปมีเงินใช้แบบเหลือเฟือ แต่ตัวเองต้องใช้แบบแทบไม่มีเหลือเก็บ การมีลูกและการสร้างครอบครอบครัวไม่ง่ายเหมือนสมัยก่อน

□□□□□□□□□□6.indd 12 147//2560 BE 17:09

เงื้อมสัมผัสแห่งความเป็นสมัยใหม่แห่งศตวรรที่ 20 และ 21 ขยายจากในเมืองและเริ่มเข้ามาใกล้ชิดกับสังคมชนบทไทย ซึ่งเคยเป็นแหล่งเกษตรกรรมและพื้นที่วิถีชีวิตดั้งเดิม นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ความพยายามในการกระจายความเจริญซึ่งกระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพฯ ทำให้เกิดนิคมอุตสาหกรรมแถบหัวเมืองในภูมิภาคต่างๆ ลูกหลานชาวชนบทที่ครั้งหนึ่งลาจากบ้านเข้าไปขายแรงงาน เพื่อแสวงหาโอกาสและชีวิตใหม่ในกรุงเทพฯ มาบัดนี้ความเจริญเข้ามาถึงจังหวัดหรืออำเภอของตน เกิดการขยายตัวของพื้นที่เขตเมืองเข้าไปใกล้ท้องทุ่ง ห้างสรรพสินค้าในต่างจังหวัดอยู่ห่างจากทุ่งนาไปไม่กี่เมตร การย้ายออกจากไร่นา และลาจากอาชีพเกษตรกรรมเพื่อไปขายแรงงานในรูปแบบต่างๆ ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความก้าวหน้า ระยะเวลากว่า 30 ปีแห่งการกระจายความเจริญให้ครอบคลุมทั่วประเทศยังคงทำให้หนุ่มสาววัยแรงงานย้ายออกจากบ้านนาและทิ้งพ่อเฒ่าแม่เฒ่าให้อยู่เฝ้าบ้าน เกิดเป็นครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุ และเป็นปรากฏการณ์ที่น่าเป็นห่วงของสังคมชนบทไทย สังคมไทยศตวรรษที่ 21 ได้นำหลานน้อยที่เกิดในเมืองกลับมาให้พ่อเฒ่าแม่เฒ่าช่วยเลี้ยง เพราะชีวิตในสังคมเมืองอัตคัต และไม่น่าไว้วางใจเกินกว่าจะเลี้ยงดูลูกไปด้วยทำงานไปด้วยได้ กลายเป็นครัวเรือนข้ามรุ่นที่เปราะบางเสียยิ่งกว่าครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุ และแม้จะมีกระแสการกลับมาพลิกฟื้นผืนดินและทรัพย์สินที่บ้านเกิดบ้าง แต่ก็ยังนับว่ายังมีน้อยมาก

ชีวิตครอบครัวในแต่ละยุคสมัย มีความเปราะบางในตัวของมันเอง เป็นความเปราะบางในรูปแบบใหม่ ความ “อยู่ดีมีสุข” ขึ้นอยู่กับการที่คนในครอบครัวเห็นคุณค่าของสถาบันครอบครัวและคุณค่าของกันและกัน พยายามช่วยเหลือเกื้อกูลกันในบริบทที่สร้างข้อจำกัดใหม่ๆ ในสังคม ซึ่งภาครัฐและเอกชนต้องมีบทบาทในการสร้างกลไกที่เอื้อต่อการสร้าง และดูแลครอบครัวให้ “อยู่ดี” และ “มีสุข”

□□□□□□□□□□□6.indd 13 147//2560 BE 17:09

“

นิยาม และความเป็นอยู่ของ
“ครอบครัว” เปลี่ยนไป
ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
ในศตวรรษที่ 21

”

บทที่ 1

สังคมไทย...ครอบครัวไทย

"ครอบครัว" ในนิยาม

คำว่า **"ครอบครัว"** มีความหมายอันลึกซึ้งต่อมนุษยชาติ เพราะเป็นสิ่งที่ผูกพันทุกชีวิตมาตั้งแต่แรกเกิด ไม่ว่าความผูกพันนั้นจะอบอุ่น ใกล้ชิด หรืออ้างว้างห่างเหินเพียงใด ความรู้สึกที่แนบมากับคำว่า "ครอบครัว" ของแต่ละคนมีความแตกต่างกันในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นความใกล้ชิด จำนวนสมาชิก รวมทั้งบทบาทและพฤติกรรมของสมาชิก ครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนมีเหมือนกัน แต่มีความหมายที่แตกต่างหลากหลายสำหรับแต่ละคนอย่างน่าอัศจรรย์

ครอบครัวมีความเป็น "สถาบัน" ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา รวมถึงลูก จัดเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทุกคนล้วนเกิดมาในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นที่ยอมรับออกหน้าออกตาหรือไม่ แต่อย่างน้อยคนจะเกิดได้ต้องมีพ่อและแม่ แม้จะรู้จักว่าพ่อแม่เป็นใครหรือไม่ก็ตาม หากกล่าวกันในทำนองนี้ องค์ประกอบของครอบครัวจึงควรต้องมีอย่างน้อยที่สุด คือ สามีและภรรยา คำนิยามนี้อาจถึงกาลต้องทบทวนกันใหม่ในสังคมปัจจุบัน หากหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่ไร้คู่ แต่ใช้วิธีการปฏิสนธิเทียมไม่ว่าด้วยวิธีการใดๆ แล้วทำให้กำเนิดบุตรขึ้น โดยที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการเป็นผู้ปกครองของบุตรแต่เพียงฝ่ายเดียว ดังนี้ จะยังรับว่าเป็นครอบครัวหรือไม่ ยังต้องมีพ่อและแม่ครบถ้วนหรือไม่? การจะเป็นครอบครัวได้ จะต้องมีอย่างน้อยคือพ่อกับลูก หรือแม่กับลูก? การยอมรับทางสังคม (Social recognition) กับการให้กำเนิดเชิงชีววิทยา (Biological procreation) ที่สามารถแยกจากกันได้ในปัจจุบัน ทำให้นิยามของครอบครัวคลุมเครือ ความซับซ้อนของสังคม

□□□□□□□□□□□6.indd 1 147//2560 BE 17:09

และเทคโนโลยี ทำให้นิยามเก่าๆ ถูกท้าทายเสมอ และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ขอให้เราลองจินตนาการดู ในครอบครัวหนึ่งมีลูกสาว 2 คน ลูกชาย 1 คน ในจำนวนพี่น้องทั้ง 3 คนนี้ มีเพียงลูกสาวคนสุดท้องคนเดียวที่มีแฟนต่างเพศ (Straight) ส่วนลูกสาวคนโตและลูกชายคนรอง มีความสัมพันธ์และใช้ชีวิตคู่กับเพศเดียวกัน (Same-sex union) และอยากมีลูก จึงใช้อสุจิของแฟนหนุ่มของน้องชายคนกลาง ปฏิสนธิกับไข่ของพี่สาวคนโตครั้งหนึ่ง และกับไข่ของแฟนสาวของพี่สาวคนโตอีกครั้งหนึ่ง เกิดเป็นเด็กสาวน่ารักน่าเอ็นดู 2 คน สมาชิกครอบครัวทุกคนรักและช่วยกันเลี้ยงดูอย่างอบอุ่น นิยามของคำว่า “ครอบครัว” นี้คงจะซับซ้อนอยู่ไม่น้อย เพราะมีความซ้อนเหลื่อมกันระหว่างพ่อทางชีววิทยา กับน้าทางมานุษยวิทยา ซึ่งมีบทบาทและความใกล้ชิดแตกต่างกันอย่างมากในธรรมเนียมครอบครัวแบบดั้งเดิม แต่นั่นก็อาจไม่สำคัญเท่าใดนักต่อการบ่มเพาะความรักและความอบอุ่นของครอบครัวนี้

Ernest W. Burgess และ Harvey J. Locke (1945) นักสังคมวิทยาให้คำจำกัดความของ “ครอบครัว” ในหนังสือ “The family: From institution to companionship” ซึ่งได้รับการอ้างอิงอย่างกว้างขวาง โดยกล่าวว่า การจะเป็นครอบครัวได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ *ประการแรก* คือสมาชิกจะต้องเกี่ยวข้องผูกพันกันด้วยการสมรส (Affine) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสามี-ภรรยา หรือผูกพันกันด้วยสายเลือด (Consanguine) เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก หรืออาจผูกพันกันด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม *ประการที่สอง* สมาชิกเหล่านี้รวมกันอยู่เป็นครัวเรือนเดียวกัน ซึ่งครัวเรือนในยุคก่อนอาจมีสมาชิกถึง 3 ชั่วอายุคน คือมีทั้งรุ่นปู่ย่า ตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูก แต่ในปัจจุบัน ครอบครัวส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ประกอบด้วยเพียงพ่อแม่ลูก หรืออาจไม่มีลูกเลย *ประการที่สาม* การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน สมาชิกแต่ละคนในครอบครัวมีบทบาทหน้าที่ที่ต้องกระทำต่อกัน รับผิดชอบต่อกันตามแต่จารีตประเพณีของแต่ละพื้นที่ เช่น การแสดงความรักต่อกัน การเอาใจใส่ดูแลเอื้ออาทรเกื้อหนุนกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างกิน ต่างคนต่างอยู่ และ*ประการที่สี่* คือต้องมีการถ่ายทอดวิธีปฏิบัติและวัฒนธรรมของครอบครัวสืบต่อกัน

นอกจากนี้ ศาสตร์ในแขนงต่างๆ ล้วนแต่มีคำนิยามเกี่ยวกับความเป็นครอบครัวในมุมมองของแต่ละศาสตร์นั้นๆ เพื่อประโยชน์ต่อการตีความในบริบทของตนเอง ดังเช่น ในทาง*ชีววิทยา*ก็จะมุ่งไปที่การเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด โดยลูกต้องเกิดจากการปฏิสนธิระหว่างพ่อและแม่ ส่วนในทาง*กฎหมาย*ก็จะให้ความสำคัญกับการจดทะเบียนสมรสและทะเบียนเกิด ไม่ว่าจะเป็นบุตรจริงๆ หรือบุตรบุญธรรม จึงจะถือว่ามีความผูกพันเป็นครอบครัวในทางกฎหมาย ทั้งยังมีการระบุว่าพ่อ แม่ และบุตรมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร หากไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่ระบุไว้ ถือเป็นการทำผิดกฎหมาย และอาจไม่ได้รับสิทธิที่พึงได้ในฐานะสมาชิกของครอบครัว ส่วนในทาง*สังคมวิทยา*นั้น ครอบครัวอาจมีนิยามกว้างขวางออกไป คือรวมสมาชิกทั้งที่เกี่ยวพัน

□□□□□□□□□□6.indd 2 147//2560 BE 17:09

ทางสายเลือด การแต่งงาน ทางกฎหมาย หรือแม้แต่คนที่อยู่รวมในบ้านเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีบทบาทหน้าที่ มีการดูแลเอาใจใส่ต่อกัน เช่น ในบ้านที่มีการจ้างคนงานหรือคนรับใช้ที่เจ้าของบ้านเอาใจใส่เลี้ยงดู มีความรักความผูกพันกัน ก็อาจนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวนั้น ดังปรากฏในสังคมจีนยุคโบราณที่คนรับใช้และคนงานได้รับอนุญาตให้ใช้สกุล (แซ่) เดียวกันกับเจ้าของบ้านและถือเป็นสมาชิกของครอบครัว

นิยามของ "ครอบครัว" ในอดีตนั้นไม่ซับซ้อนยุ่งยากนัก เพราะยังคงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายเลือดโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง เกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ผูกโยงกันเรียกว่าเป็น "เครือญาติ" ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกันทางสายเลือดไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ในบางสังคมการผูกพันทางสายเลือดไม่ว่าจะใกล้ชิด หรือห่างไกลมีมนต์ขลังในการสร้างความรู้สึกผูกพันกันอย่างน่าประหลาด แม้ไม่เคยได้รู้จักกันมาก่อน แต่เมื่อทราบว่าเกี่ยวดองเป็นญาติกัน แม้ชั้นความสัมพันธ์จะห่างเพียงใด ก็จะเกิดความรู้สึกใกล้ชิดเป็นพิเศษ และอาจได้รับสิทธิเหนือกว่าคนอื่นๆ ที่รู้จักกันดีแต่ไม่ได้ผูกพันเป็นญาติ

ความหลากหลายของความสัมพันธ์ฉันครอบครัวในปัจจุบัน ทำให้การตีความหมายของคำว่าครอบครัวซับซ้อนขึ้น ทั้งยังทำให้บทบาทหน้าที่ของสมาชิกที่พึงมีต่อกันเปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากแนวคิดดั้งเดิม อย่างเช่น การแต่งงานของชายหญิง และการจดทะเบียนสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมายอีกต่อไป และเนื่องจากบทบาท หน้าที่ และพฤติกรรมของสามี-ภรรยามีการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนขึ้น คู่สมรสบางคู่จัดงานมงคลสมรสอย่างเอิกเกริก อยู่กินกันฉันท์สามี–ภรรยา แต่ตกลงกันว่าจะไม่จดทะเบียนสมรสเพื่อผูกพันกันทางกฎหมาย ในที่สุดครอบครัวอาจหมายถึง การที่มีคนหนึ่งหรือสองคนที่ยอมรับบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครอง และมีเด็กที่ยอมรับการอบรมดูแลสั่งสอนจากผู้ปกครองดังกล่าว หรือ อาจเป็นเพียงแค่คนสองคนตกลงที่จะใช้ชีวิตผูกพันกัน โดยที่ลักษณะหรือคุณสมบัติสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นสมาชิกในครอบครัว คือความเต็มใจที่จะรักและพยายามที่จะเข้าใจสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว และอยู่เคียงข้างกันไม่ว่าจะในช่วงเวลาที่มีทุกข์หรือสุข

การเปลี่ยนแปลงของ "สถาบัน" ครอบครัวไทย

แม้จะไม่มีคำตอบที่แน่ชัดจากนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาว่า มนุษยชาติรู้จักและสร้างความเป็นครอบครัวครั้งแรกตั้งแต่เมื่อใด ทั้งยังไม่แน่ใจว่าการอยู่ร่วมกันในลักษณะที่เป็น "โขลง" ของช้าง หรือ "ฝูง" ของลิงชิมแปนซี ซึ่งนักวานรวิทยา (Primatologist) และนักวิชาการหลายสาขายอมรับว่า เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการมาก่อนมนุษย์และใกล้เคียงกับ

□□□□□□□□□□6.indd 3 147//2560 BE 17:09

มนุษย์มากที่สุด จะเข้าข่ายนับได้ว่าเป็นการอยู่แบบครอบครัวหรือไม่ แต่นั่นก็ไม่ได้เป็นสาระสำคัญอะไรมากไปกว่าการที่มนุษยชาติยอมรับว่า "ครอบครัว" มีความเป็น "สถาบัน" ซึ่งหมายถึงการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน และต่างคนต่างมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันในการบรรลุวัตถุประสงค์เหล่านั้น และแม้ในทรรศนะของ Yuval Noah Harari (2011) ผู้เขียน *Sapiens: A Brief History of Humankind* อาจจะมองว่าความผูกพันเช่นนี้เป็นเพียง **จินตสัจจ์ (Imagined fact)** หรือความจริงที่มนุษย์จินตนาการขึ้น แต่มนุษย์ก็จินตนาการเรื่องครอบครัวจนมีความรู้สึกเกี่ยวกับสถาบันนี้ไว้อย่างล้ำลึก และมองว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ยึดโยงการรวมตัวที่เล็กที่สุดในสังคมเอาไว้ ทั้งยังเห็นว่าเสถียรภาพและความสงบร่มเย็นของครอบครัว เป็นรากฐานสำคัญต่อความสงบสุขโดยรวมของสังคม นอกจากนี้ความดีงามของครอบครัวยังทำให้นิยามของครอบครัวในภายหลังครอบคลุมเกินเลยไปกว่า พ่อแม่ลูกและวงศาคณาญาติทั้งปวง กลายเป็นคำพูดเชิงสัญลักษณ์ที่หมายความรวมไปถึงคนที่ไม่ใช่แม้กระทั่งญาติแต่มีความรักใคร่ผูกพันต่อกัน

สถาบันครอบครัวมีการแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม และกาลเวลาอยู่เสมอ และแม้กระทั่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรมและท้องถิ่น นับเป็นสามัญลักษณะเช่นเดียวกันกับสถาบันอื่นๆ ทางสังคม ด้วยเหตุนี้ การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับครอบครัวจึงมีข้อค้นพบแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย คนในยุคสมัยหนึ่งอาจมองเห็นว่า ครอบครัวในอีกยุคสมัยหนึ่งดีกว่าบ้าง ด้อยกว่าบ้าง แท้ที่จริงแล้วการดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนั้น เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตที่พยายามปรับตัวให้มีเสถียรภาพในแต่ละสภาวการณ์ เหมือนครั้งหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ให้ความสำคัญต่อการเกี่ยวดองโดยสายเลือด และการเกี่ยวดองกันด้วยการสมรส โดยไม่รู้ว่าโลกจะก้าวไปไกลขนาดมีนวัตกรรมการเจริญพันธุ์ทั้งหลาย อย่างเช่นการอุ้มบุญ (Surrogate) ไม่ว่าจะเป็นแบบเชิงพาณิชย์หรือไม่ก็ตาม รวมถึงการมีธนาคารอสุจิ (Sperm bank) การอยู่กินกัน (Cohabitation) โดยไม่มีการแต่งงาน รวมทั้ง**การแยกกันระหว่างความพึงใจในกามารมณ์ (Sexual pleasure) และการสืบทอดพันธุ์ (Reproduction)**

นักทฤษฎีในศตวรรษที่ 20 ได้วิเคราะห์ครอบครัวด้วยคตินิยมเชิงโครงสร้างการหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory) อย่างเช่น Talcott Parson และ Robert Bales (1955) ที่มองว่าสมาชิกครอบครัวอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวได้ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องดูแลอุ้มชูลูกที่เกิดมา และเนื่องจากการตั้งครรภ์ คลอดลูก และอภิบาลลูกในช่วงแรกเกิดรวมทั้งการดูแลความเรียบร้อยในบ้าน (Home maker) เป็นหน้าที่โดยธรรมชาติของภรรยา สามีจึงต้องให้การดูแลคุ้มครองด้วยการออกไปทำมาหากิน (Breadwinner) ทำให้เกิดการแบ่งแยกหน้าที่ (Division of labor) ในครอบครัวอย่างชัดเจน โดยนึกไม่ถึงว่าบทบาทของผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลง

□□□□□□□□□□6.indd 4 147//2560 BE 17:09

ไปอย่างมากในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จะทำให้การแบ่งแยกหน้าที่ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษดูไม่เป็นธรรมแก่ฝ่ายหญิง ถึงขั้นอ้างหลักสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคทางเพศ (Gender equality) เพื่อให้เสรีภาพนอกบ้านแก่ฝ่ายหญิงมากขึ้น จนวันนี้มีภรรยาจำนวนไม่น้อยที่งานยุ่งมากเกินกว่าจะมีลูกได้ หรือแม้กระทั่งความรักระหว่างเพศเดียวกันที่ถูกเก็บกลั้นและตีตรามาตลอดกาลในประวัติศาสตร์ ได้รับการยอมรับและอยู่กินกันเปิดเผยเป็นครอบครัวมากขึ้น มีการยอมรับโดยนิตินัยในหลายแห่ง ซึ่งหากนับเป็นครอบครัวแล้วก็จัดได้ว่ามีความเสมอภาคทางเพศโดยสมบูรณ์ เพราะต่างเป็นเพศเดียวกัน จึงไม่อาจแบ่งแยกหน้าที่ในการทำมาหากิน กับการดูแลความเรียบร้อยในบ้าน (Breadwinner และ Home maker) อย่างที่ทฤษฎีเชิงโครงสร้างการหน้าที่อธิบายไว้

หากมองการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในบริบทไทย อาจทำให้เห็นว่าครอบครัวไทยพัฒนามาไกล เปลี่ยนแปลง และผิดแผกไปกว่าจารีตและวิถีในอดีตเป็นอย่างมาก แต่หากได้ศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับสภาพครอบครัวในบริบทตะวันตก ดังเช่น ในงานเขียนของ Alan Acock และ David Demo (1994) ในหนังสือ *Family Diversity and Well-Being* โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนใหม่ๆ อย่างเช่น *A Sociology of Family Life: Change and Diversity in Intimate Relations* โดย Deborah Chambers (2012) จะพบว่า สภาพที่ว่าแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ล้วนแต่เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วในสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการที่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวขยาย (Extended family) ที่เริ่มคลายหลวม ไปจนกระทั่งเหลือเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) อัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้น การตั้งครรภ์ในกลุ่มวัยรุ่น (Teenage pregnancies) พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single parenthood) และการอยู่ร่วมกันของเพศเดียวกัน (Same-sex union) คลื่นของการเปลี่ยนแปลงที่ซัดชายฝั่งโลกตะวันตกในระลอกแรกตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ดูเหมือนคล้ายกับระลอกที่กำลังซัดชายฝั่งโลกตะวันออกในช่วงปลายศวรรษที่ 21 ราวกับลอกเลียนกันมาอย่างน่าประหลาดใจ ทั้งที่รากฐานทางวัฒนธรรมแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

วิวัฒนาการจาก “ครอบครัวขยาย” ที่มีคนอย่างน้อย 3 รุ่นไปสู่ “ครอบครัวเดี่ยว” ที่มีเฉพาะคนสองรุ่น คือรุ่นพ่อแม่กับรุ่นลูกอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์อธิบายว่าเป็นเพราะรูปแบบครอบครัวเดี่ยวนั้น มีประสิทธิภาพสูงสุดในการตอบสนองสภาพสังคมสมัยใหม่ ที่วิวัฒนาการสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว ที่ตลาดแรงงานต้องการแรงงานทั้งชายและหญิง ไม่พึ่งเพียงเฉพาะแรงงานผู้ชายดังเช่นสมัยก่อน โดยเฉพาะเมื่อการกระจายตัวของโอกาสทางการศึกษา และโอกาสในการทำงานไม่เท่าเทียมกันในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นรูปแบบครอบครัวที่มีความสามารถในการเคลื่อนย้าย (Mobility) สูง จนถึงขณะนี้พัฒนาการของครอบครัวดำเนินไปถึงรูปแบบพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว

□□□□□□□□□□□6.indd 5 147//2560 BE 17:09

และครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped generation) ซึ่งอาจเป็นผลจากการหย่าร้าง และการย้ายที่ทำงาน ทำให้คู่สมรสต้องมีชีวิตอยู่ด้วยกันแบบแยกกันอยู่ อย่างที่เรียกว่า **"อยู่ด้วยกัน แต่คนละที่"** (Living apart but together: LAT) (Levin, 2004) ยิ่งทำให้ครอบครัวมีความเสี่ยงต่อการขาดเสถียรภาพในระยะยาว แต่ก็สะท้อนถึงความจำเป็นทางสังคม เศรษฐกิจ รวมทั้งการให้ความสำคัญของตัวตนของตนเอง (Individuality) ที่ประนีประนอมปัญหาได้ถึงแค่การให้สามีและภรรยาอยู่กันคนละที่ แต่ไม่ถึงกับการยุติความสัมพันธ์ หรือจากการที่สามีภรรยาไม่สามารถดูแลบุตรได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากสภาพบีบคั้นทางเศรษฐกิจและการทำงาน ทำให้ต้องส่งบุตรไปให้อยู่ในความดูแลของพ่อแม่ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวในรูปแบบที่เคยมีมาไม่ว่าจะเป็นครอบครัวขยายหรือครอบครัวเดี่ยวแล้ว ดูจะยิ่งเปราะบาง

ครอบครัวไทยซึ่งแต่เดิมเคยมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีคนอย่างน้อย 3 รุ่น คือ ทั้งปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูก อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน แม่แต่ละคนมีลูกมากถึง 5–6 คน โดยเฉลี่ย (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2552) ทำให้สมาชิกครอบครัวที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันอาจมีจำนวนมากเกินกว่า 10 คน บ้านเรือนสมัยก่อนจึงต้องมีขนาดกว้างขวางและมีพื้นที่มาก ทั้งในละแวกใกล้เคียงก็จะเป็นบ้านเรือนของญาติพี่น้องที่ปลูกติดกันหรือใกล้กัน ล้อมรั้วบ้าง ไม่ล้อมรั้วบ้าง และแม้จะล้อมรั้วก็จะมีประตูเปิดเชื่อมถึงกัน หรือเป็นรั้วที่ไม่เชิงสูงใหญ่ แสดงการกีดกันและห่างเหิน เป็นภาพสะท้อนของความใกล้ชิดกันของเครือญาติ ปัจจุบันพบว่าครอบครัวไทยที่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีสามี–ภรรยา และอาจมีลูกหรือไม่มีก็ได้ เพิ่มจำนวนกว่า 3 เท่าตัวในระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2530–2556 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556)

ในการปาฐกถาเรื่อง "เกิดอย่างไรประเทศไทยจึงมั่นคง" ในการประชุมวิชาการประชากรและสังคม ครั้งที่ 10 (1 กรกฎาคม 2557) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล กล่าวถึงนโยบายของประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งปรากฏในพระราชปรารภของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพในพิธีเปิดการประชุมแพทย์หัวเมือง เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2449 สะท้อนความสำคัญของการเพิ่มพลเมืองในยุคนั้นว่า

> *"...เมืองไทยเรามีอาณาเขตกว้างขวาง แต่มีคนน้อย ถ้าจะมีอีกสัก 5 เท่าหรือ 6 เท่าของเดี๋ยวนี้ ก็จะมีที่พอกันอยู่ ไม่อัตคัต..."* และ

> *"...ด้วยเหตุนี้ จำนวนพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญแก่บ้านเมืองมาก จะทำอย่างไรให้พลเมืองของเรามีมากนั้น แม้รัฐบาลจะเนรมิตให้คนมากขึ้นไม่ได้ก็จริงอยู่ แต่ยังมีทางที่จะทำได้อย่างหนึ่ง คือบำรุงคนที่เกิดมาให้รอดอยู่จนเติบโตให้มาก อย่าให้ตายมากนัก...ถ้ารัฐบาลคิดอ่านป้องกันอย่างใดให้คนตายน้อยลงได้ จำนวนไพร่บ้านพลเมืองก็ย่อมจะมากขึ้นโดยเร็ว"*

□□□□□□□□□□6.indd 6 147//2560 BE 17:09

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ยังปรากฏนโยบายสนับสนุนการเกิด เช่น การออกคำสั่งแต่งตั้งองค์การส่งเสริมการสมรสขึ้นในกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเร่งการเพิ่มจำนวนประชากรเพื่อความมั่นคงของชาติ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2485 การจัดงานวันแม่ ประกวดแม่ลูกดกเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2486 โดยแม่ลูกดกที่เข้าประกวดล้วนมีลูกตั้งแต่ 15 คนขึ้นไปทั้งสิ้น และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก พ.ศ. 2499

การเพิ่มของจำนวนประชากรได้กลายจากการ "เสริมสร้าง" ความมั่นคงของชาติ มาเป็น "อุปสรรค" ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งมีการประกาศนโยบายประชากรโดยมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2513 ***"...สนับสนุนการวางแผนครอบครัว ด้วยระบบใจสมัคร เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับอัตราการเพิ่มของประชากรสูงมาก..."*** จากนั้นเป็นต้นมา คำว่า **"ลูกมาก ยากจน"** และ **"หญิงก็ได้ ชายก็ดี มีแค่สอง"** ก้องในหูของสามี–ภรรยาไทย เมื่อถึงวาระที่ต้องวาดฝันเกี่ยวกับชีวิตแต่งงาน

ผลจากการวางแผนครอบครัวทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรลดลงจากร้อยละ 3.2 ต่อปี ในช่วงพุทธศตวรรษ 2510 เหลือเพียงร้อยละ 0.5 ในปัจจุบัน อัตราเจริญพันธุ์รวม หรือจำนวนบุตรเฉลี่ยต่อสตรีหนึ่งคนตลอดวัยเจริญพันธุ์ (Total fertility rate: TFR) ซึ่งเคยสูงมากกว่า 5 คน ก่อนมีโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ ได้ลดลงเหลือ 1.6 คน ใน พ.ศ. 2553 และคาดว่าจะเหลือเพียง 1.3 คน ในอีก 25 ปีข้างหน้า จำนวนสมาชิกในครอบครัวจากที่เคยมีเฉลี่ย 4 คน ใน พ.ศ. 2535 ลดลงเหลือ 3 คน ในปัจจุบัน แม้ในหลายทัศนะจะเห็นว่า การที่ครอบครัวมีขนาดเล็กลงนี้จะส่งผลดีอยู่บ้าง ในแง่ที่สามารถดูแลกันได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น มีเวลาและทรัพยากรทุ่มเทให้กับสมาชิกในครอบครัวมากกว่าสมัยก่อนที่เป็นครอบครัวขยาย และมีลูกจำนวนมาก แต่ค่าครองชีพที่สูงมากขึ้น และความเร่งรีบในการดำเนินชีวิตวิถีเมืองในยุคปัจจุบันกลับไม่อาจทำให้เป็นไปเช่นนั้นได้ ข้อมูลอย่างหนึ่งที่น่าตกใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับความอบอุ่นในครอบครัว คือ ในกว่าทศวรรษที่ผ่านมา มีเด็กอายุ 0–17 ปีที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากร้อยละ 19 ใน พ.ศ. 2548 เป็นร้อยละ 23 ใน พ.ศ. 2554 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) อันเนื่องมาจากการเลี้ยงดูลูกในเขตเมืองมีค่าใช้จ่ายสูง และไม่สะดวกกับการทำมาหากินของพ่อแม่ จนต้องส่งลูกน้อยไปให้ปู่ย่า ตายายในต่างจังหวัดช่วยเลี้ยงดู

ครั้งหนึ่งที่นักวิชาการด้านครอบครัวเคยคิดว่า ครอบครัวผัวเดียวเมียเดียวเป็นรูปแบบสุดท้ายของลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์ครอบครัว (Intimate relationship) และครอบครัวเดี่ยวเป็นรูปแบบครอบครัวที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการตอบสนองต่อเงื่อนไขของสังคมทุนนิยม และเป็นขนาดครอบครัวที่เล็กที่สุด ต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จึงเริ่มเห็นว่า มีวิถีการสร้างครอบครัวที่เล็กกว่าครอบครัวเดี่ยวลงไปอีก เมื่อเกิดมีครอบครัวแบบพ่อ–แม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีเฉพาะพ่อ หรือแม่เลี้ยงดูลูกที่อายุไม่เกิน 18 ปีตามลำพัง ไม่ว่าจะเนื่องจากสามี-

□□□□□□□□□□6.indd 7 147//2560 BE 17:09

ภรรยาอยู่กันคนละที่ การหย่าร้าง การทอดทิ้ง การเสียชีวิตของคู่สมรส การรับบุตรบุญธรรมโดยฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชาย หรือการใช้นวัตกรรมด้านการเจริญพันธุ์อื่นๆ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในหลายประเทศ จากรายงานขององค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Co-operation and Development: OECD) รายงานสถานการณ์ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในญี่ปุ่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรีย นอร์เวย์ และนิวซีแลนด์ ว่ามีเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 22–29 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมด (OECD, 2011)

นอกจากนี้ การที่คนเลือกจะอยู่คนเดียว (Single-person household หรือ One-person household) โดยอาจจะมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับใครหรือไม่ก็ตาม เริ่มมีจำนวนมากขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งนักทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมและครอบครัวไม่ได้กล่าวถึงมากนัก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการอยู่คนเดียวเช่นนี้ แม้จะจัดเป็นรูปแบบ “ครัวเรือน” ลักษณะหนึ่ง แต่ยังมีความไม่ชัดเจนในนิยามว่าเป็นลักษณะของ “ครอบครัว” แม้อาจจะสามารถมองได้ว่าเป็น “ครอบครัวคนเดียว” แต่อย่างไรก็ตาม แม้คนๆ หนึ่งเลือกที่จะอยู่โดยลำพัง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด อย่างน้อยคนๆ นั้นก็ยังเป็นสมาชิกในครอบครัวของพ่อแม่ของตนเอง มีฐานะเป็นลูก พี่น้อง ลุงป้า น้าอา หรือหลาน ซึ่งลักษณะการอยู่คนเดียวเช่นนี้ ในแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของคนในสังคมที่มีความเป็นปัจเจก (Individualization) สูงขึ้น ต้องการความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ซึ่งอาจเป็นขีดสุดของการรักษาระยะห่างระหว่างตนเองกับสังคมที่ปรากฏชัดมากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่คนจำนวนมากมาอยู่รวมกัน แต่รู้จักและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพียงผิวเผิน ส่วนในอีกทางหนึ่งมองว่า การที่คนๆ หนึ่งเลือกที่จะอยู่คนเดียวเพราะเห็นว่ามิตรภาพ (Friendship) ที่ตนเองได้รับจากผู้อื่นรอบข้างที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง สามารถสร้างความอบอุ่นทดแทนความรักความผูกพันที่ตนเองได้รับจากญาติพี่น้องได้เช่นกัน (Jamieson, 1998) หรือตัดสินใจอยู่คนเดียวเพราะถูกละเลยจากญาติพี่น้อง นอกจากนี้ จำนวนครัวเรือนคนเดียวอาจเพิ่มสูงขึ้นจากสังคมสูงวัย อันเนื่องจากคู่สมรสเสียชีวิตโดยไม่มีลูก หรือมีแต่อยู่ห่างไกลจากลูกๆ

จากรายงาน ***The Future of Families to 2030*** โดย OECD (2011) คาดว่า จำนวนครัวเรือนคนเดียวใน ค.ศ. 2030 จะเพิ่มขึ้นในสัดส่วนที่มากในเกาหลีใต้ (ร้อยละ 43) ออสเตรเลีย (ร้อยละ 48) อังกฤษ (ร้อยละ 60) นิวซีแลนด์ (ร้อยละ 71) และฝรั่งเศส (ร้อยละ 75) สำหรับประเทศไทยนั้น พบว่าใน พ.ศ. 2556 มีครัวเรือนคนเดียวอยู่มากขึ้น 2.7 ล้านครัวเรือน คิดเป็นประมาณร้อยละ 14 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งจากการสำรวจใน พ.ศ. 2530 มีเพียงร้อยละ 6 โดยที่แต่ก่อนจะพบครัวเรือนคนเดียวในสังคมชนบทมากกว่าสังคมในเมือง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้สูงอายุในชนบทถูกละทิ้งให้อยู่กับบ้าน ในขณะที่ลูกหลานย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงาน และเรียนหนังสือในตัวเมือง แต่ปัจจุบันพบว่าครอบครัวคนเดียวในเมือง และในชนบทมีสัดส่วนพอๆ กัน ซึ่งอาจหมายถึงอิทธิพลจากการเลือกที่จะใช้ชีวิตโสดคนเดียวในเมืองมีสูงขึ้น หรือการที่คนต้องย้ายถิ่น

□□□□□□□□□□□6.indd 8 147//2560 BE 17:09

จากครอบครัวเดิมไปเรียนหรือไปทำงานในที่อื่น (โดยเฉพาะในเมือง) มากขึ้น ทำให้ต้องอยู่คนเดียว ซึ่งในด้านการจัดการเมือง (Urban planning) มองว่าการมีจำนวนครัวเรือนที่มีขนาดเล็กๆ จำนวนมากนี้ จะใช้ทรัพยากรของสังคมสิ้นเปลืองกว่า การที่แต่ละครัวเรือนมีสมาชิกจำนวนมาก แต่มีจำนวนครัวเรือนน้อยๆ เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรต่างๆ ในครัวเรือนร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของใช้คงทน (Durables) ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นตู้เย็น โทรทัศน์ เครื่องซักผ้า และอื่นๆ

อัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้น เป็นประเด็นทางครอบครัวอีกประเด็นหนึ่งที่ส่งสัญญาณความเปราะบางของชีวิตสมรสและครอบครัวไทย แม้การเลือกคู่ครองในปัจจุบันจะเปิดกว้างอย่างเต็มที่ เพื่อให้ชายหญิงได้ตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยตนเอง มีช่องทางในการพูดคุยพบปะคบหา หรือแม้แต่การทดลองอยู่ด้วยกันก่อนที่จะตัดสินใจแต่งงานผูกพันกัน ทั้งในทางสังคมและกฎหมาย ผิดกับการเลือกคู่ครองสมัยก่อนที่มีระเบียบจารีตคอยกำกับควบคุมอย่างเข้มงวด แต่กลับพบว่าอัตราการหย่าร้างในปัจจุบันสูงกว่าในอดีตเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นว่าตลาดการเลือกคู่ที่เสรีขึ้นเนื่องมาจากแนวคิด ค่านิยม และวิถีการปะทะสังสรรค์ของชายหญิงสมัยใหม่ ไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรกับอัตราการหย่าร้าง และการที่อัตราการหย่าร้างในอดีตที่พบว่ามีน้อยกว่าปัจจุบันมากก็ไม่ได้แปลว่า การอยู่ร่วมกันจนถือ “ไม้เท้ายอดทอง กระบองยอดเพชร” จะไม่มีปัญหารุนแรงระหว่างสามีภรรยา เพียงแต่การหย่าร้างสร้างความอับอายในสังคมเกินกว่าที่จะรับได้ แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตที่ทำให้การ**ตีตราจากการหย่าร้าง** กลายเป็นเรื่องที่ทุกข์ทรมานน้อยกว่า การทนอยู่กับสภาพปัญหาเดิมๆ ในบ้าน คือการ**ที่ชายและหญิงต่างให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกของตนเองมากขึ้น** ซึ่ง Anthony Giddens ผู้เขียนหนังสือ *The Transformation Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies* (1992) เรียกว่าเป็นกระบวนการ **Individualization** ทั้งยังมีการสร้างความเป็นประชาธิปไตยในชีวิตสมรส ซึ่งเรียกว่า **Democratization of marriage** เพื่อให้ทั้งสามีและภรรยามีความเท่าเทียมกันในการเติมเต็มเป้าหมายในชีวิตของตนเอง (Individual fulfillment) อย่างเสมอภาค กลไกทั้งสองนี้ ทำให้ชีวิตสมรสในยุคใหม่ต้องมีการต่อรองกันระหว่างคู่ชีวิตอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายอยู่ร่วมกันได้ตราบที่ยังสามารถต่อรองได้เป็นผลสำเร็จ ชีวิตสมรสไม่ได้เป็นของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอีกต่อไป ส่วนเรื่องความอับอายจากการหย่าร้างในสังคมไทยนั้นยังนับว่ามีอยู่แม้จะน้อยลงจากในอดีต แต่**คนในยุคปัจจุบันเลือกที่จะทนฝืนรับการตีตราในสังคมมากกว่าที่จะยอมทุกข์ทรมานจากการถูกตีตรวนในบ้าน** และเริ่มที่จะเรียนรู้ว่าการหย่าร้างไม่ได้เป็นเรื่องอัปยศร้ายแรงเหมือนในอดีต

ในขณะที่สังคมไทยกำลังกังวลกับอัตราการเกิดที่ลดลง และเกรงว่าในอีกไม่ช้าเราจะมีประชากรวัยแรงงาน ซึ่งเป็นวัยที่จะสร้างผลผลิตเพื่อค้ำจุนสังคมลดลงตามไปด้วย แต่จำนวนการเกิดจากแม่วัยรุ่นกลับมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างน่าตกใจ จากรายงาน ***Impact of Demographic***

□□□□□□□□□□□6.indd 9 147//2560 BE 17:09

Change in Thailand (2011) โดยกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund) รายงานการเพิ่มขึ้นของแม่วัยรุ่นจากที่เคยมีจำนวนประมาณ 50,000 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 6 ของจำนวนการเกิดทั้งหมดใน พ.ศ. 2503 เป็นประมาณ 130,000 ราย หรือร้อยละ 14 ของจำนวนการเกิดทั้งหมดใน พ.ศ. 2533 และยังมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งยังพบว่าแม่วัยรุ่นเหล่านี้ ส่วนใหญ่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน มีการศึกษาค่อนข้างน้อย ทำให้บุตรที่เกิดมาจะได้รับการเลี้ยงดูที่ด้อยคุณภาพ ทั้งยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับลักษณะครอบครัวที่อยู่กินกัน (Cohabitation) โดยไม่ได้แต่งงาน ครอบครัวแบบแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรณีที่เลิกรากับสามี หรือการที่ต้องทิ้งลูกไว้ให้กับพ่อแม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ดูแล ไม่ว่าจะเป็นด้วยความอับอาย หรือเป็นเพราะพ่อแม่วัยรุ่นยังไม่สามารถดูแลลูกได้ เพราะยังเรียนหนังสือไม่จบ หรือเป็นเพราะพ่อแม่วัยรุ่นเลิกรากันไป กลายเป็นครอบครัวลักษณะข้ามรุ่นในที่สุด

จากข้อมูลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรไทย ไตรมาสที่ 3 พ.ศ. 2530–พ.ศ. 2556 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทยเพิ่มจากประมาณ 1 แสนกว่าครัวเรือน คิดเป็นสัดส่วนน้อยกว่าร้อยละ 1 ใน พ.ศ. 2530 เป็น 4 แสนกว่าครัวเรือน คิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 2 ใน พ.ศ. 2556 กว่าร้อยละ 76 ของครอบครัวข้ามรุ่นนี้อยู่ในเขตชนบท ความจริงที่น่าตระหนกและสะเทือนใจของสังคมไทยปัจจุบัน คือความมั่งคั่งของโอกาสและทรัพยากรที่มากองกระจุกอยู่ในสังคมเมือง และล่อให้คนออกจากถิ่นฐานบ้านนอกมาดิ้นรนไขว่คว้า กลับมีไม่มากพอที่จะเลี้ยงดูลูกที่เกิดขึ้นในเมือง และต้องส่งไปให้ปู่ย่า ตายายในต่างจังหวัดเลี้ยงดูแทน พ่อแม่ได้แต่ส่งเงินค่าเลี้ยงดู และเดินทางไปเยี่ยมลูกน้อยเป็นครั้งคราว พร้อมกับของเล่นราคาแพงกับขนมแปลกตา เพื่อชดเชยความรู้สึกคิดถึงและความห่างเหินของทั้งลูกและพ่อแม่ แม้ปู่ย่า ตายายจะเป็นสมาชิกในครอบครัวที่พ่อแม่ไว้ใจที่สุดที่จะให้ดูแลลูก แต่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก และสังคมที่มาสัมผัสเด็กผ่านช่องทางอันหลากหลาย อาจทำให้คนแก่เชื่องช้าเกินกว่าที่จะวิ่งตามได้ทัน

การศึกษาของสตรี...บทบาทหญิงไทยที่เปลี่ยนแปลงกับหนึ่งศตวรรษของแม่บ้านเต็มเวลาที่หายไป

Friedrich Engels นักคิดและนักปรัชญาสำนักเดียวกับ Karl Marx แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการสมรสและครอบครัวอย่างอุกอาจสำหรับสังคมศตวรรษที่ 19 ในหนังสือ *The Origin of the Family, Private Property and the State* (1972) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว ซึ่ง Engels ไม่เห็นว่าสถานภาพของหญิงที่ต่ำต้อยกว่า

□□□□□□□□□□6.indd 10 147//2560 BE 17:09

ชายไม่เกี่ยวข้องอะไรกับลิขิตของพระเจ้า หรือข้อกำหนดทางธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องของแนวคิดสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ (Patriarchal) รูปแบบการอยู่กินแบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamous) เป็นการสร้างกรรมสิทธิ์ (Privatize) ผูกพันภรรยาและครอบครัวให้เป็นของสามีทำนองเดียวกับทรัพย์สิน ทั้งยังวิจารณ์ว่าครอบครัวในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่นี้แสดงการแบ่งแยกให้หญิงต่ำชั้นกว่าชายอย่างชัดเจน ทั้งสิทธิและสถานะของผู้หญิงในบ้านไม่แตกต่างอะไรไปจากคนรับใช้และผู้ให้บริการทางเพศ ซึ่งความเห็นของ Engels สร้างแรงกระแทกให้กับกลุ่มสตรีนิยม (Feminist) และนักคิดอื่นๆ ในยุคนั้น อย่างกว้างขวาง

บทบาทและสถานะของผู้หญิงในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากในอดีต แม้จะยังไม่ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับผู้ชายโดยสมบูรณ์ในทุกบริบท แต่ก็นับว่าได้รับการยกย่องและมีเกียรติมากกว่าแต่ก่อนอย่างมาก และมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผลจากการดิ้นรนและการผลักดันของกลุ่มผู้มีแนวคิดสตรีนิยม ทำให้เกิดการปลดผู้หญิงจากแอกแห่งสังคมกดขี่ทางเพศ ที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคนด้วยการพัฒนาการศึกษาของสตรี แม้ในยุคแรกของการศึกษาของสตรีที่นอกเหนือจากการเน้นให้อ่านออกเขียนได้เป็นพื้นฐานแล้ว ส่วนใหญ่ก็จะยังคงวนเวียนเกี่ยวกับการบ้านการเรือน ซึ่งเรียกว่าวิชาคหกรรมศาสตร์ (Home economics) ยังหลงเหลือเงื้อมเงาของหลักสูตร “แม่ศรีเรือน” เพื่อการจัดการบ้านช่องให้เรียบร้อย ปรนนิบัติสามีและลูกไม่ให้ขาดตกบกพร่อง โรงเรียนและมหาวิทยาลัยเป็นสถานที่ที่ผู้หญิงจะได้พบกับสามีที่ดีในอนาคต แต่ต่อมาภายหลัง การศึกษาของสตรีได้ขยายไปครอบคลุมหมวดวิชาต่างๆ อย่างกว้างขวาง จนมาถึงในปัจจุบันที่ผู้หญิงเริ่มเข้ามาเรียนในสาขาวิชาที่ครั้งหนึ่งเคยผูกขาดโดยผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นวิศวกรรม ทหาร ตำรวจ หรือแม้กระทั่งนักบิน

ในวิทยานิพนธ์ของมาโนชญ์ มูลทรัพย์ (2557) เรื่อง *การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของสตรีไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411–2453)* บรรยายถึงรากฐานการศึกษาของสตรีในประเทศไทย ซึ่งสำหรับชนชั้นเจ้านายในราชวงศ์นั้นมีมาในรั้วในวังอยู่นานแล้ว แต่มาเริ่มให้การศึกษาอย่างเป็นระบบแก่สตรีสามัญชนตั้งแต่การจัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ใน พ.ศ. 2417 ซึ่งปัจจุบันคือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย มีการขยายไปตามหัวเมืองต่างๆ ด้วยความร่วมมืออย่างแข็งขันจากกลุ่มมิชชันนารีเป็นหลัก การเรียนการสอนยังคงเน้นเพื่อให้อ่านออกเขียนได้และวิชาการบ้านการเรือน แต่การศึกษาที่ทำให้สตรีมีวิชาชีพและออกมาทำงานนอกบ้านช่วยสามีทำมาหากินจุนเจือครอบครัวจริงๆ เริ่มใน พ.ศ. 2439 เมื่อมีการตั้งโรงเรียนผดุงครรภ์และสตรี ปัจจุบันคือคณะพยาบาลศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งในช่วงแรกยังมีนักเรียนไม่มากเท่ากับโรงเรียนสุนันทาลัย ที่ตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2456 เพื่อเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูผู้หญิง ภายหลังกลายมาเป็นวิทยาลัยครูสวนสุนันทา และเปลี่ยนเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาในปัจจุบัน

□□□□□□□□□□6.indd 11 147//2560 BE 17:09

เรื่องการศึกษาของผู้หญิงที่มากขึ้นแล้ว ทำให้บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงและโดดเด่นขึ้นเป็นเรื่องที่มีคนเขียนและสรุปไว้มากอยู่แล้ว แต่ในแง่ที่การศึกษาทำให้การหาความหมายและเป้าหมายในชีวิตของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป การค้นหาตัวเองและบรรลุความเป็นปัจเจก (Individualization) รวมทั้งการวางเส้นทางชีวิตเพื่อเติมเต็มความปรารถนาของตัวเอง (Individual fulfillment) มีชีวิตและความฝันที่กว้างและไกลไปกว่าการได้สามีที่ดี ได้เลี้ยงลูกและดูแลบ้านและครอบครัว ท้าทายจารีตและคุณสมบัติของกุลสตรีในอดีต ยังมีไม่มากและชัดเจนนัก การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้งอกงามออกมาจากเมล็ดพันธุ์การศึกษาที่เริ่มหว่านไว้ในสังคมไทยเมื่อกว่า 100 ปีก่อน ทำนองเดียวกับภาพยนตร์เรื่อง Mona Lisa Smile ที่ครูศิลปะสาวเข้าไปสอนในวิทยาลัยสตรีแห่งหนึ่งในมลรัฐ Massachusetts เมื่อ ค.ศ. 1953 ใช้ศิลปะและปรัชญาเปิดโลกกว้างให้แก่นักศึกษาสาวๆ เปลี่ยนทัศนคติและ “สร้างการเปลี่ยนแปลง” (Make a difference)

ไม่เพียงแต่จำนวนของนักเรียน และนักศึกษาหญิงที่เพิ่มขึ้นจนแทบไม่เหลือความแตกต่างระหว่างโอกาสทางการศึกษาระหว่างเพศในประเทศไทย ผู้หญิงยังเรียนในสาขาวิชาที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น และเมื่ออุตส่าห์เรียนจนสำเร็จแล้วก็ต้องใช้วิชาความรู้ที่เรียนมาให้เกิดประโยชน์และมองเห็นโอกาสในการประกอบอาชีพ ทั้งสังคมก็ให้การยอมรับมากกว่าการ **“อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน”** เป็น **“แม่ศรีเรือน”** คอยปรนนิบัติดูแลสามีและลูกเพียงอย่างเดียว งานบ้านกลายเป็นงานที่ทั้งไม่ได้ค่าจ้าง (Unpaid) ด้อยมูลค่า (Undervalued) ทำให้สังคมไทยเริ่มเห็น **แม่–ภรรยาแบบเต็มเวลา (Full-time housewife)** น้อยลงอย่างรวดเร็วในระยะเวลากว่าศตวรรษที่ผ่านมา

หลังจากที่ผู้หญิงในสังคมไทยก้าวไปเป็นผู้หญิงทำงาน (Working women) มากขึ้น การจัดการต่างๆ ภายในบ้านที่แต่เดิมเคยเป็นธุระของผู้หญิง ต้องมีการจัดแบ่งและบริหารจัดการใหม่ ในสมัยก่อนที่แรงงานระดับล่างยังหาได้ง่าย ครอบครัวไทยรู้จักการว่าจ้าง “คนรับใช้” มาช่วยแบ่งเบาภาระของผู้หญิงที่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งมักเป็นผู้หญิงเพราะต้องทำงานที่เป็นงานของผู้หญิง ตั้งแต่ปัดกวาดเช็ดถูบ้าน ดูแลความเรียบร้อยของบ้าน ซักผ้า รีดผ้า ทำอาหาร ดูแลลูกๆ ของเจ้านาย ตั้งแต่ตื่นนอน แต่งตัว ป้อนข้าว ส่งไปโรงเรียน จนกระทั่งเรียนเสร็จกลับมาถึงบ้าน ป้อนข้าวตอนเย็นและส่งเข้านอน รวมทั้งการดูแลผู้สูงอายุภายในบ้าน งานของคนรับใช้สะท้อนได้เป็นอย่างดีว่าในยุค “แม่ศรีเรือน” หน้าที่ของผู้หญิงตามทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ของครอบครัวประกอบด้วยอะไรบ้าง

การจ้างคนรับใช้มาดูแลงานที่เคยเป็นธุระของผู้หญิงนี้ สะท้อนให้เห็นว่างานอาชีพนอกบ้านมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย แม้ไม่อาจบอกได้ว่าสำคัญกว่างานภายในบ้าน แต่อย่างน้อย

□□□□□□□□□□6.indd 12 147//2560 BE 17:09

มีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ และความคุ้มค่าทางสังคมมากกว่า หรือหากกล่าวจากมุมมองทางเศรษฐศาสตร์อาจพูดได้ว่า งานอาชีพนอกบ้านมีต้นทุนทางโอกาส (Opportunity costs) สูงกว่างานภายในบ้าน เช่น สามารถช่วยสามีหาเงินเพื่อจุนเจือครอบครัวได้สูงกว่าค่าจ้างแม่บ้าน หรือคนรับใช้ ในเชิงการบริหารงานยุคใหม่อาจมองได้ว่า เป็นการจัดจ้างคนภายนอกให้มาทำแทน (Outsourcing) ซึ่งในศาสตร์การจัดการ จะตัดสินใจทำก็ต่อเมื่องานนั้นเป็นงานที่ไม่ถนัด คนอื่นทำได้มีประสิทธิภาพสูงกว่า หรือเป็นงานที่ไม่ใช่งานสำคัญ (Core tasks) เพื่อให้มีเวลาไปทำงานอื่นที่มีความสำคัญมากกว่า ถนัดมากกว่า หรือทำงานอื่นที่ชอบมากกว่า

การศึกษาของสตรีเริ่มใช้เวลายาวนานขึ้น จากในสมัยก่อนที่เรียนจบเพียงประโยคมัธยมเป็นอันหมดวิชาที่ลูกผู้หญิงควรจะเรียน ภายหลังค่านิยมเปลี่ยนเป็นการจบการศึกษาอย่างน้อยในระดับปริญญาตรีเป็นขั้นพื้นฐาน และในระยะต่อมากลายเป็นจะต้องสำเร็จการศึกษาอย่างน้อยในระดับปริญญาโท เพื่อความก้าวหน้าในอาชีพการงาน และเงินเดือนที่สูงขึ้น ซึ่งการใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการศึกษานี้ ผูกพันทั้งหญิงและชายไม่ให้แต่งงานสร้างครอบครัว รวมถึงการมีลูกเป็นระยะเวลานานขึ้นกว่าในสมัยก่อน

จากการศึกษาเรื่อง *"ไลฟสไตล์ แผนการดำเนินชีวิต กับแนวคิดการมีบุตรของคนเจเนอเรชันวาย"* (ภูเบศร์ สมุทรจักร และนิพนธ์ ดาราวุฒิมาประกรณ์, 2557) รายงานว่าในทัศนะของคนรุ่นใหม่ อายุที่เหมาะสำหรับการแต่งงานหรือการมีคู่สำหรับผู้หญิงคือ 27–28 ปี ส่วนผู้ชายควรมีอายุ 29–30 ปี นอกจากนี้ ในการศึกษาดังกล่าวยังพบว่าภารกิจสำคัญของชีวิตหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้ว อันดับแรกคือการเรียนต่อ อันดับที่สองคือการทำงาน ต่อด้วยการซื้อรถ แล้วจึงซื้อบ้าน ส่วนการแต่งงานและการมีบุตรมีความสำคัญเป็นลำดับท้ายๆ ซึ่งอายุที่เหมาะสมสำหรับการมีลูกคนแรกสำหรับผู้ชายคือ 28–29 ปี ส่วนผู้หญิงอยากมีลูกคนแรกตอนอายุ 30–32 ปี และกว่าร้อยละ 80 ของทั้งหญิงและชายอยากมีลูก โดยมีสัดส่วนของผู้ชายมากกว่าหญิงเล็กน้อย

การวางแผนชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่ใช้เวลาค่อนข้างมากในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยมีความเกี่ยวโยงอย่างใกล้ชิดกับอัตราเกิดที่ลดลง เพราะกว่าจะพอใจกับดีกรี (ระดับการศึกษา) ที่ต้องการ และมีความมั่นคงเพียงพอที่จะเริ่มใช้ชีวิตคู่และมีลูกก็ล่วงเข้าวัยเกือบ 30 ปี ป่านนั้นอายุแห่งการเจริญพันธุ์ซึ่งเริ่มตั้งแต่อายุ 15 ปีก็หายไปกว่าครึ่ง และเมื่ออายุล่วงเข้า 30 ปีไปแล้วโอกาสการมีลูกอย่างปลอดภัยเริ่มน้อยลง และต้องพึ่งเทคโนโลยีทางการแพทย์และการเจริญพันธุ์เพื่อให้มีลูก ดังจะเห็นได้จากการเติบโตของคลินิกให้คำปรึกษาการมีบุตรยากและการทำ "กิ๊ฟท์" (Gift) ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงลิ่วในปัจจุบัน

□□□□□□□□□□□6.indd 13 147//2560 BE 17:09

คนรุ่นใหม่กับการสร้างครอบครัว

การสร้างครอบครัว เป็นกิจกรรมทางสังคม ซึ่งนักวิชาการด้านครอบครัวกลุ่มหนึ่งมองว่าเป็นกิจกรรมที่มีลำดับขั้นตอนและมีลักษณะเป็น "วัฏจักร" เรียกมุมมองนี้ว่าเป็น "วัฏจักรชีวิตครอบครัว" (Family life-cycle approach) เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว (Family development theory) โดยอธิบายว่า กระบวนการเกิดขึ้นของครอบครัว เป็นกระบวนการที่มีรูปแบบค่อนข้างคงที่มาแต่ไหนแต่ไรจนแทบจะเป็นกระบวนการธรรมชาติ ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมแบบไหนและประวัติศาสตร์ช่วงใด เริ่มดำเนินตั้งแต่การเป็นวัยเด็ก พัฒนาเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ และใช้ชีวิตคู่ Evelyn Duvall (1985) ผู้ให้กำเนิดแนวคิดวัฏจักรชีวิตครอบครัว ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดของ Ruben Hill อธิบายถึงการสร้างครอบครัวว่ามี 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) เริ่มชีวิตแต่งงาน แต่ยังไม่มีลูก (2) ต่อมาเป็นครอบครัวที่มีลูกอายุไม่เกิน 30 เดือน (3) จากนั้นเป็นครอบครัวที่มีลูกก่อนวัยเรียน (4) ลูกเข้าโรงเรียน (5) ลูกเป็นวัยรุ่น (6) ลูกย้ายออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตของตัวเอง (7) พ่อแม่เข้าสู่วัยกลางคน และ (8) พ่อแม่เข้าสู่วัยชรา กิจกรรมและความเป็นไปภายในแต่ละขั้นตอนได้รับอิทธิพลจากอายุ ความจำเป็น และความต้องการในช่วงวัยนั้นๆ Duvall ยังอธิบายด้วยว่า ทุกครั้งที่ลูกคนโตเข้าสู่พัฒนาการใหม่เป็นครั้งแรกไม่ว่าจะเป็นการเริ่มเดิน เริ่มพูด เริ่มเข้าโรงเรียน เริ่มมีแฟน หรือออกจากบ้าน ครอบครัวจะได้รับประสบการณ์ใหม่ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับครอบครัว และต้องมีการปรับตัวภายในครอบครัวเสมอ

การสร้างครอบครัวนับเป็นเรื่องใหญ่ของชีวิต เพราะจะว่าไปแล้ว การสร้างครอบครัวเป็นการวางแผนชีวิตทั้งชีวิต และเป็นการส่งต่อการดูแลชีวิตของแต่ละคน จากที่แต่เดิมอยู่ในการดูแลของพ่อแม่ โอบอุ้มปกป้องอยู่แนบอก จนปล่อยลงสัมผัสพื้นและจูงมือเมื่อเริ่มเดินได้ มาจนถึงวันที่พ่อแม่เริ่มปล่อยมือเพื่อให้เผชิญชีวิตและสร้างครอบครัวของตัวเอง กระบวนการสร้างครอบครัวจึงเกี่ยวพันกับการวางแผนการดำเนินชีวิตอย่างแยกกันไม่ออก และจริงๆ แล้วการวางแผนการดำเนินชีวิตเริ่มต้นขึ้นก่อน ส่วนกระบวนการสร้างครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนการดำเนินชีวิต

คนในแต่ละรุ่น หรือเจเนอเรชันมีการวางแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ และอาจรวมถึงการเมืองในแต่ละยุค แผนการดำเนินชีวิตนี้ได้รับอิทธิพลจากไลฟสไตล์ หรือวิถีการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมากดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น ซึ่งไลฟไสตล์นี้เป็นผลลัพธ์จากโลกทัศน์ และค่านิยมของคนในแต่ละยุคสมัย อย่างเช่นผู้ชายในเจเนอเรชันเบบี้บูม (Babyboomers: เกิดระหว่าง พ.ศ. 2486–พ.ศ. 2503) เริ่มแต่งงานและ

□□□□□□□□□□6.indd 14 147//2560 BE 17:09

มีครอบครัวเมื่ออายุเฉลี่ยประมาณ 25 ปี ผู้หญิงอายุเฉลี่ยประมาณ 22 ปี มีลูก 4-5 คนโดยเฉลี่ยต่อครอบครัว ส่วนผู้ชายในเจเนอเรชันเอ็กซ์ (Generation X: เกิดระหว่าง พ.ศ. 2504–พ.ศ. 2522) เริ่มแต่งงานและมีครอบครัวเมื่ออายุเฉลี่ย 27 ปี ผู้หญิงอายุเฉลี่ยประมาณ 24 ปี มีลูก 2-3 คนโดยเฉลี่ยต่อครอบครัว ชาย โพธิสิตา (2552) สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมเกี่ยวกับการเริ่มสร้างครอบครัวและอาจรวมถึงวัตถุประสงค์ของการมีลูก ซึ่งในวรรณกรรมเกี่ยวกับครอบครัวและการมีลูกเรียกว่าเป็น "คุณค่าของลูก" (Value of children) โดยที่ลูกเป็นแรงงานในการช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน นำมาซึ่งความมั่งคั่งของครอบครัวและของพ่อแม่ในยามชรา สร้างเสถียรภาพของการสมรส เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สามีภรรยาอยู่ด้วยกัน และเป็นความมั่นคงของสถานภาพของภรรยาในครอบครัวของฝ่ายสามี รวมทั้งความหมายที่มีต่อการสืบทอดวงศ์ตระกูล หรือแม้แต่การสืบทอดกิจการ และการสืบทอดอำนาจทางการเมือง

เมื่อมาถึงเจเนอเรชันวาย (Generation Y: เกิดระหว่าง พ.ศ. 2523–พ.ศ. 2546) ซึ่งเป็นเจเนอเรชันที่ "รับผิดชอบ" ต่อการผลิตประชากรและสร้างครอบครัวในขณะนี้ ยิ่งพบว่าอายุเฉลี่ยของการเริ่มแต่งงานกลับเพิ่มมากขึ้นไปเป็นประมาณ 30 ปีสำหรับผู้ชาย และ 28 ปีสำหรับผู้หญิง ตั้งใจที่จะมีลูกเฉลี่ยประมาณ 2 คน (ภูเบศร์ สมุทรจักร และนิพนธ์ ดาราวุฒิมาประกรณ์, 2557) ในการสำรวจทัศนคติของคนรุ่นใหม่ต่อการแต่งงานและการมีลูกของพิมลพรรณ อิศรภักดี (2557) คนรุ่นใหม่ร้อยละ 38 มีลูก "เพื่อให้ชีวิตมีความสมบูรณ์" ซึ่งเป็นเหตุผลที่มีคนตอบมากที่สุด ส่วนเหตุผลอื่นๆ ได้แก่ การรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวร้อยละ 17 เพื่อให้ดูแลยามพ่อแม่เจ็บป่วยร้อยละ 14 เพื่อสืบสกุลร้อยละ 12 ส่วนที่คาดหวังว่าจะให้ลูกเป็นคนเลี้ยงดูหรือสนับสนุนทางเศรษฐกิจมีเพียงร้อยละ 6 บางคนที่อาจยังหาเหตุผลชัดๆ ไม่ได้ว่ามีลูกไปเพื่ออะไร ลงเอยด้วยการบอกเพียงว่า "แต่งงานแล้วก็ต้องมีลูก" ซึ่งดูเป็นการมีลูกโดยธรรมเนียมหรือโดยปริยาย (For granted) มากกว่าการมีด้วยเหตุผลอย่างหนึ่งอย่างใด ทำให้มีลูกเพียง 1 หรือ 2 คน ก็น่าจะเพียงพอ ในบางรายหาเหตุผลที่ชัดเจนไม่ได้จึงตัดสินใจที่ไม่มีเสียเลย

การมีชีวิตคู่ ไม่ว่าจะมีการสมรสหรือไม่ ยังเป็นสิ่งที่ไม่ว่าคนรุ่นใดถวิลหาเสมอ เป็นธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ที่ต้องการความรักโดยแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจครั้งไหน คนก็ยังต้องการความรักและความสัมพันธ์ลึกซึ้ง แต่เรื่องที่จะแต่งงานอยู่กินกันอย่างเป็นทางการและมีลูกนั้นกลับไม่ใช่ความสำคัญเร่งด่วนในการวางแผนชีวิตเสียแล้ว สังคมปัจจุบันมีความท้าทายและกิจกรรมอื่นๆ ให้คิดให้ทำมากมาย จนทำให้เส้นทางการดำเนินชีวิตแบบเรียนจบ–แต่งงาน–มีลูก–เลี้ยงลูก ดูเป็นพันธนาการยาวนาน ที่จะลดทอนช่วงเวลาสนุกสนานและหอมหวานของวัยหนุ่มสาว คนเจเนอเรชันนี้อยากใช้เวลาแห่งการผลิบานของชีวิตนี้ให้คุ้มค่า แม้แต่งงานแล้วก็ยังอยากใช้ชีวิตคู่รักที่มีเพียงสองคนอีกสักระยะหนึ่งจนพอใจ หรือจนพร้อมแล้วจึงจะมีลูก

□□□□□□□□□□6.indd 15 147//2560 BE 17:09

กระบวนการที่จะมีลูกในปัจจุบันนั้น ยุ่งยากและซับซ้อนมากกว่ารุ่นปู่ย่า ตายาย หรือรุ่นพ่อแม่ เพราะต้องมีการเตรียมความพร้อมมากมาย แม้พ่อแม่สมัยใหม่ตั้งใจจะมีเพียงแค่หนึ่งหรือสองคน ซึ่งเมื่อเทียบกับจำนวนลูกของคนในเจเนอเรชันก่อนๆ แล้ว นับว่าน้อยมาก การเตรียมความพร้อมเหล่านี้ต้องมีการศึกษาที่สูงเป็นเบื้องต้น เมื่อเรียนจบแล้วต้องหาทางเรียนต่อโดยเร็วเพื่อหน้าที่การงานและเงินเดือนที่ดี และสำหรับคนเจเนอเรชันวายชั้นกลาง การศึกษาขั้นต่ำต้องอย่างน้อยถึงระดับปริญญาโท และต้องหางานที่ดีทำ และในยุคนี้ต้องทำงานไปด้วยเรียนไปด้วยเพื่อไม่ให้เสียโอกาสในการทำงาน และต้องมีรถก่อนมีบ้าน เพราะรถเกี่ยวข้องกับไลฟสไตล์ หน้าตา และความจำเป็นในสังคมที่การขนส่งมวลชนไม่สะดวกสบายเท่าที่ควรอย่างประเทศไทย ซึ่งแตกต่างจากคนรุ่นก่อนที่ปลูกฝังให้ซื้อบ้านก่อนซื้อรถ เพราะบ้านเป็นทรัพย์สินและเป็นความมั่นคงของครอบครัว ทั้งหมดนี้ คนรุ่นใหม่ต้องมีครบพร้อมให้ได้ก่อนที่จะตัดสินใจมีลูก ซึ่งความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นกับการวางแผนการดำเนินชีวิตตามขั้นตอนเหล่านี้ คือ เมื่อถึงจุดที่คิดว่าพร้อมแล้วก็มีอายุที่ล่วงเลยเข้าสู่วัยที่ตั้งครรภ์ได้ยากขึ้น และอาจต้องพึ่งนวัตกรรมการเจริญพันธุ์มากมาย เพื่อช่วยให้ตั้งครรภ์และคลอดลูกได้อย่างปลอดภัย ผิดกับคนเจเนอเรชันก่อนๆ ที่เมื่อแต่งงานแล้วก็จะเริ่มมีลูกกันเลย ส่วนเรื่องเรียนต่อหรือเรื่องรถนั้นเป็นเรื่องที่ค่อยๆ ทำไปพร้อมกับเลี้ยงลูก

สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเลี้ยงลูก และเตรียมความพร้อมให้กับลูกในยุคปัจจุบัน คือ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวระดับไหนล้วนแต่มองเห็นว่า การมีลูกสักคนต้องใช้ต้นทุนมากเหลือเกิน ทั้งต้นทุนที่เป็นตัวเงินและต้นทุนที่เป็นทรัพยากรอื่นๆ เช่น เวลา หลายคนอาจจะคิดว่าครอบครัวที่มีเงินมากสักหน่อยน่าจะสามารถมีลูกมากกว่าครอบครัวอื่นได้โดยไม่มีปัญหา แต่กลับพบว่าในครอบครัวแต่ละระดับต่างมีความ “แพง” ของการเลี้ยงลูกในระดับของตัวเอง สำหรับครอบครัวที่มีฐานะยากจนนั้นเราอาจเข้าใจได้ดีว่า เป็นเพราะมีความอัตคัตอยู่แล้วในการหาเลี้ยงตัวเองให้พอเพียงในแต่ละเดือน การมีลูกจึงเป็นภาระด้านการเงินที่หนักมากเป็นธรรมดา แต่เมื่อขยับขึ้นมาถึงครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง หรือปานกลางค่อนข้างรวย การเลี้ยงลูกก็จะใช้ทรัพยากรอีกแบบหนึ่ง ข้าวของเครื่องใช้อีกยี่ห้อหนึ่ง เข้าโรงเรียนอีกระดับหนึ่ง มีกิจกรรมเสริมทักษะพิเศษที่แพงขึ้นไปในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งในเรื่องนี้ภาคธุรกิจมีพัฒนาการปรับตัวรองรับได้อย่างรวดเร็ว สามารถสร้างสินค้าและบริการตอบสนองทุกระดับรายได้ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ สำนักคลาสสิกที่บอกว่า ยิ่งธุรกิจแข่งขันกันเสรี ราคาก็จะยิ่งถูกลง และผู้บริโภคก็จะได้รับประโยชน์สูงสุด อาจจะไม่จริงเสียแล้ว เมื่อวันนี้มีการแข่งขันแนวใหม่ด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value-added) เช่น การสร้างแบรนด์โก้หรู หีบห่อสุดล้ำ พรีเซนเตอร์ดังๆ สร้างความแตกต่าง (Differentiation) ทั้งที่เป็นจริงและที่เป็นเพียงความรู้สึก (Real versus perceived differentiation) ให้สินค้าและบริการสามารถแบ่งออกเป็นระดับชั้น เหมาะกับแต่ละระดับได้ สุดท้ายคือลูกค้าทุกระดับชั้น

□□□□□□□□□□□6.indd 16 147//2560 BE 17:09

ต้องจ่ายเงินเพิ่มขึ้นให้กับสินค้าและบริการที่นับวันจะมีจำนวนรายการที่จำเป็นต้องซื้อ ต้องใช้และราคาที่เพิ่มขึ้นทุกที ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ล้วนแต่เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องซื้อต้องจ่าย การมีลูกและการเลี้ยงลูกจึงเป็นการลงทุนก้อนใหญ่ ผูกพันระยะยาวที่ทำให้พ่อแม่ต้องคิดมากขึ้น

ช่วงเวลาวิกฤตช่วงหนึ่งของการมีลูก คือ ช่วงระยะเวลาตั้งแต่หลังคลอดจนถึง 3 ขวบ โดยเฉพาะเมื่อเป็นลูกคนแรก เพราะเป็นช่วงระยะเวลาที่พ่อแม่มือใหม่ต้องปรับตัวและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่นี้ไปพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ทั้งพ่อและแม่ต่างมีงานประจำทำและหนำซ้ำอาจอยู่ในสังคมเมืองที่ห่างไกลจากการช่วยเหลือของปู่ย่าและตายาย ส่วนชุมชนรอบข้างก็ไม่รู้จักมักคุ้น หรือเป็นญาติที่จะสามารถไว้วางใจ รบกวนขอความช่วยเหลือได้ กลไกรัฐช่วยเหลือได้เพียงการลาคลอดเป็นเวลา 3 เดือน ซึ่งเพียงเท่านั้นก็เป็นภาระมากอยู่แล้วแก่นายจ้างและผู้ร่วมงาน และอาจเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในการทำงานของแม่ การตัดสินใจเป็นแม่-ภรรยาเต็มเวลา และให้พ่อ-สามี ทำงานหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว อาจมีความเสี่ยงด้านการเงินมากเกินไปในภาวะที่ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตแพงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีฐานะปานกลางลงไป เมื่อพ้นระยะเวลา 3 เดือนและแม่ต้องกลับไปทำงาน การหาคนช่วยเลี้ยงลูกช่วงเวลากลางวันจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในบางครอบครัวสามารถให้ปู่ย่า ตายายมาช่วยเหลือแบ่งเบาได้ ในบางครอบครัวที่ไม่สามารถทำได้ จำเป็นต้องจ้างคนช่วยเลี้ยงซึ่งปัจจุบันหายาก และมีราคาค่อนข้างสูง และแม้มีคนช่วยเลี้ยงแล้วก็ยังต้องหาสถานรับเลี้ยงเด็ก ซึ่งต้องติดต่อจองคิวตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ จากการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นคุณภาพและความพอเพียงของสถานรับเลี้ยงเด็กในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล พบว่า แม้พ่อแม่จะมีเวลาเลี้ยงลูกเอง หรือมีคนช่วยเลี้ยง ก็ยังต้องนำลูกไปฝากไว้กับสถานรับเลี้ยงเด็ก ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับการติดตามพัฒนาการของเด็กก่อนวัยเรียน และฝึกลูกให้เข้าสังคม ใช้ชีวิตร่วมกันคนอื่น ซึ่งค่าใช้จ่ายสำหรับสถานรับเลี้ยงเด็กคิดเป็นประมาณร้อยละ 10 ของรายได้ครัวเรือน สำหรับครอบครัวที่มีรายได้ครัวเรือนไม่ถึง 10,000 บาท และยังต้องเช่าหรือผ่อนชำระที่พักอาศัยนับว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูง และยิ่งหากจะมีลูกมากกว่า 1 คนก็จะยิ่งเพิ่มภาระทางการเงินแก่พ่อแม่ จนแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย นอกจากนี้ ความพอเพียงของสถานรับเลี้ยงเด็ก การกระจายตัวอย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการทำงานของพ่อแม่ รวมทั้งคุณภาพและมาตรฐานของสถานรับเลี้ยงเด็กก็ยังเป็นสิ่งที่ภาครัฐและนายจ้างต้องหาทางออกร่วมกัน เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัวของพนักงาน

ในแนวคิด “วัฏจักรชีวิตครอบครัว” ของ Duvall สะท้อนลำดับชีวิตของครอบครัวมนุษย์ซึ่งคล้ายๆ กับสัตว์หลายชนิด ที่เมื่อพ่อแม่เลี้ยงดูลูกพ้นวัยรุ่นไปแล้วก็จะย้ายออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตลำพัง พึ่งพาตัวเอง และเตรียมสร้างครอบครัวใหม่ (Leave the nest) เป็นขั้นตอนการเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งในวรรณกรรมระยะหลังของ Evelyn Duvall ที่เขียนกับ Brent Hill (1985)

□□□□□□□□□□6.indd 17 147//2560 BE 17:09

บอกด้วยซ้ำว่าเป็นช่วงที่ลูกมีอายุประมาณ 20 ปี สะท้อนชีวิตสังคมอเมริกันอย่างมากที่ลูกเริ่มออกจากบ้านเมื่อเรียนจบมัธยมปลาย (High school) ไปใช้วัยผู้ใหญ่โดยลำพัง รับผิดชอบชีวิตตัวเอง หาเงินเอง ยืนด้วยลำแข้งของตนเอง ในขณะที่วัยมัธยมปลายในสังคมไทยยังดูเป็นเด็กเกินกว่าที่จะใช้ชีวิตลำพังและรับผิดชอบตัวเอง ระบบการทำมาหากินที่พอจะเลี้ยงชีพตัวเองได้เริ่มตั้งแต่เรียนจบระดับอนุปริญญา แต่ส่วนใหญ่การหางานเริ่มอย่างเป็นเรื่องเป็นราวเมื่อเรียนจบปริญญาตรี และอาจเป็นที่มาของค่านิยมของคนในสังคมไทยที่ต้องเรียนจบปริญญาตรีเป็นอย่างน้อย และกลายเป็นสังคม "ปริญญานิยม" ในที่สุด อย่างไรก็ตาม แม้การประกอบอาชีพของวัยรุ่นไทยจะเริ่มในช่วงอายุดังกล่าว แต่กลับพบแนวโน้มที่ "เงินเดือน" ในตอนเริ่มทำงานไม่พอใช้ และต้องได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่อยู่ต่อไปอีกระยะหนึ่ง (ภูเบศร์ สมุทรจักร และมนสิการ กาญจนะจิตรา, 2557) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า**มาตรฐานการใช้ชีวิตที่พ่อแม่ปัจจุบันให้กับลูกสูงกว่าความเป็นจริงที่ลูกจะสามารถหาได้** อย่างน้อยในช่วงระยะเริ่มต้น ในบางครอบครัวอาจต้องดูแลและส่งเสียลูกจนถึงขั้นเรียนจบปริญญาโท ทำให้เกิด **"ความยืดเยื้อของการพึ่งพิง"** (Prolonged dependent period) และ **"ความยืดเยื้อของช่วงวัยรุ่น"** (Prolonged adolescence) ในความหมายที่ลูกโตเป็นวัยผู้ใหญ่ช้าลง พึ่งพาตนเองได้ช้าลง และ **"ไม่พ้นอกพ่อแม่"** สักที

การศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับลูก

ความยากลำบากที่เกี่ยวกับการมีลูกของคนรุ่นใหม่ ไม่ได้อยู่เพียงแค่การเตรียมความพร้อมสร้างฐานะก่อนการมีลูกเท่านั้น แต่ลูกที่เกิดมาดูจะเป็นภาระความรับผิดชอบที่ต้องใช้พลังมหาศาลทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ในการอุ้มชูเลี้ยงดู ตั้งแต่การหาคนช่วยเลี้ยง ซึ่งนับวันจะหาคนที่ไว้วางใจได้มาช่วยเลี้ยงยากขึ้น ราคาแพงขึ้น เมื่อพ้นเวลาการลาคลอดแล้วแม่ต้องกลับไปทำงานเพราะไม่ได้เป็นแม่เต็มเวลาอย่างแต่ก่อน ในครอบครัวที่ไม่มีเงินมากอาจต้องส่งลูกไปให้ปู่ย่าตายายหรือญาติเลี้ยง ข้าวของเครื่องใช้เกี่ยวกับเด็กมีราคาแพงโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการศึกษาที่กว่าจะเลี้ยงลูกให้จบปริญญาตรี หรือมีการศึกษาเพื่อเลี้ยงดูตัวเองได้นับเป็นต้นทุนมหาศาลและเป็นพันธกิจที่ผูกพันพ่อแม่ไปเกือบ 20 ปี และต้นทุนการศึกษาของลูกนี้มีแต่แนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นในภาวะความเป็นเมืองขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น คนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ชนชั้นกลางมีจำนวนมากขึ้น ทำให้การแข่งขันเพื่อเตรียมลูกให้มีการศึกษาและความสามารถพิเศษด้านอื่นๆ ยิ่งรุนแรงขึ้น การเรียนพิเศษเพื่อติดอาวุธทางปัญญาให้กับลูกเริ่มตั้งแต่อนุบาลและเพิ่มมากขึ้น

□□□□□□□□□□□6.indd 18 147//2560 BE 17:09

จนกระทั่งลูกเข้าเรียนมหาวิทยาลัย พ่อแม่ชั้นกลางขึ้นไปใช้เวลาตอนเย็นหลังเลิกงาน และเสาร์อาทิตย์สาละวนกับการไปรับไปส่งและนั่งเฝ้าลูกเรียนพิเศษคอร์สต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ก่อนอาจมีเพียงการเรียนวิชาหลักๆ เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ แต่ปัจจุบันต้องเรียนทั้งสังคม ภาษาไทย รวมทั้งวิชาเฉพาะสำหรับสาขาต่างๆ

ในการสำรวจของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) (2559) รายงานว่า ร้อยละ 60 ของนักเรียนมัธยมปลายเรียนพิเศษ เพราะต้องการเทคนิคในการทำข้อสอบและเรียนที่โรงเรียนไม่เข้าใจ หรือบางวิชาที่โรงเรียนไม่สอน มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยคนละ 19,748 บาทต่อเทอม ผู้ปกครองที่มีฐานะยากจนร้อยละ 52 ต้องกู้ยืมเงินเพื่อให้ลูกได้เรียนต่อ และสิ่งที่น่าตกใจยิ่งกว่า คือการที่ค่าใช้จ่ายต่อเดือนของกลุ่มนักเรียนที่มีฐานะยากจนกับนักเรียนที่มีฐานะดี แตกต่างกันถึง 5 เท่า สะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาของไทยตกอยู่ในระบบทุนนิยมอย่างสมบูรณ์แบบ ซึ่งที่สุดแล้วจะนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำที่ลุกลามจนเป็นรอยร้าวที่ชัดเจนมากขึ้นระหว่างชนชั้นในระยะยาว และไม่รู้ว่าจะถึงวันแตกร้าวเมื่อใด มหาวิทยาลัยและคณะที่เข้าได้ยากซึ่งเป็นใบเบิกทางสู่อาชีพที่จะยิ่งสร้างรายได้และโอกาสในอนาคตได้มาก อยู่ในมือของคนที่มีฐานะดีเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีกำลังที่จะทุ่มทุนปั้นลูกด้วยหลักสูตรพิเศษทั้งหลาย พ่อแม่ชั้นกลางยุคปัจจุบันไม่มีทางเลือกอื่นมากนักนอกจาก “ทุ่มสุดตัว” และเลิกรอการปฏิรูปการศึกษาที่ไม่รู้ว่าจะมาถึงเมื่อไหร่ ผู้ปกครองและนักเรียนเชื่อมั่นในความรู้จากสำนักติว (Tutor) มากกว่าความรู้ที่ได้จากโรงเรียน จนเริ่มไม่แน่ใจว่าความหมายของโรงเรียนที่มีต่อสังคมคืออะไร หรือโรงเรียนเป็นเพียงยี่ห้อที่แบ่งชนชั้นของนักเรียนและผู้ปกครอง แต่ที่สุดแล้วนักเรียนไม่ว่าจากโรงเรียนไหนก็ไปรวมกันอยู่ที่สำนักติว ความฝันลึกๆ ของพ่อแม่ที่มีต่อการศึกษาของลูกในยุคนี้อาจขอแค่เพียงความเท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษาเท่านั้น

นอกจากนี้ พ่อแม่ยุคปัจจุบันยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาของลูก (Parental involvement in child’s education) มากกว่ายุคก่อนอย่างเห็นได้ชัด สมาคมผู้ปกครองแบบสมัยก่อน กลายเป็นกลไกที่ผิวเผินในการเข้าไปติดตามการดำเนินงานของโรงเรียนของลูก เมื่อเทียบกับไลน์กลุ่มผู้ปกครองที่มีครูประจำชั้นของลูกอยู่ในกลุ่ม เพื่อคอยติดตามการเคลื่อนไหวของลูกๆ การสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ของห้องเรียน และการร้องเรียนสารพัดเรื่อง ตั้งแต่ที่นั่งของลูกเมื่อขึ้นเทอมใหม่ไปจนถึงผลการเรียน นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายสำหรับเด็กในยุคแบรนด์เนมที่เรียนพิเศษ และใช้ชีวิตตั้งแต่เช้ายันเย็นในห้างสรรพสินค้า ซึ่งขยายสาขาออกจากกรุงเทพฯ ชั้นในไปสู่ชานกรุง ปริมณฑล และขณะนี้ไปถึงหัวเมืองใหญ่และหัวเมืองรอง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การมีลูกและการเลี้ยงลูกสร้างภาระค่าใช้จ่ายอันหนักหน่วงและซับซ้อนกว่าในสมัยก่อนอย่างมาก

□□□□□□□□□□6.indd 19 147//2560 BE 17:09

สมดุลของการทำงานและการใช้ชีวิต (Work-life balance) พื้นที่ทับซ้อนระหว่างออฟฟิศกับบ้าน

ในสมัยสังคมเกษตรกรรม บ้าน ชีวิตครอบครัว และการทำมาหากิน เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ไม่ว่าจะในมิติของเวลาหรือสถานที่ สมาชิกหนุ่มสาวในบ้านเป็นแรงงาน คนแก่ทำงานเล็กๆ น้อยๆ ตามกำลังที่เหลือจากการทำงานมาตลอดชีวิต สามีจัดการเรือกสวนไร่นาและผลผลิตที่ได้ ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเพื่อให้ได้สิ่งจำเป็นครบถ้วนตามความต้องการในชีวิตประจำวัน ภรรยาดูแลความเรียบร้อยของบ้าน การดูแลลูกๆ เป็นเรื่องที่ต่างต้องช่วยกัน แต่อาจหนักไปทางเป็นความรับผิดชอบของภรรยา โดยเฉพาะในช่วงที่ลูกยังเล็ก พอเด็กโตขึ้นพอที่จะทำงานได้ ลูกชายตามพ่อไปทำงานในเรือกสวนไร่นา ซึ่งไม่ไกลจากบ้านหรืออาจอยู่ในบริเวณบ้าน ลูกสาวช่วยงานแม่ในบ้าน การทำงานและชีวิตส่วนตัวเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก เป็นชีวิตประจำวันที่เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่มีเส้นกั้นระหว่างที่ทำงานกับที่บ้าน ไม่มีเวลาแยกระหว่างเวลาทำงานกับเวลาครอบครัว ชีวิตไม่ต้องแสวงหาจุดสมดุลระหว่างเวลาสำหรับครอบครัวและเวลาสำหรับการทำงาน

จนกระทั่งสังคมวิวัฒน์เข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมตามโลกตะวันตกโดยมีนวัตกรรมการผลิตมากมาย การเกิดขึ้นของโรงงานผลิต ซึ่งลงทุนโดยนายทุน และต้องการแรงงานมาเป็นกำลังในการผลิต ทั้งสินค้าและบริการ การเปลี่ยนสถานะของชาวบ้านจากแต่เดิมเป็นเจ้าของทรัพยากรการผลิตมาเป็นคนขายแรงงาน การออกจากบ้านตอนเช้ามารวมกันที่โรงงาน หรือสถานที่ทำงานแล้วกลับบ้านในตอนเย็น กลายเป็นวิถีชีวิตของสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งแตกต่างจากวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ที่ตั้งและเวลาสำหรับการทำงานแบ่งแยกกันเด็ดขาดจากบ้าน พร้อมกับการแบ่งหน้าที่ (Division of labor) ระหว่างสามีและภรรยาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามีออกไปเป็นแรงงานเพื่อเป็นรายได้ (Paid work) นอกบ้าน ส่วนภรรยาในสังคมอุตสาหกรรมยุคแรกยังมีหน้าที่ทำงานบ้านแบบไม่มีรายได้ (Unpaid domestic labor) ดูแลความเรียบร้อยของบ้าน ดูแลเด็กๆ และคนแก่

การแบ่งงานกันระหว่างสามี–ภรรยาในครอบครัวของสังคมอุตสาหกรรม ยุคแรกดูจะลงตัวและสมดุลเป็นอย่างดี จนกระทั่งเริ่มมีการเรียกร้องเกี่ยวกับความสมดุลระหว่างการทำงานและชีวิตครอบครัวที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรมมากขึ้น เริ่มจากการเรียกร้องให้มีวันหยุดสุดสัปดาห์ (Weekend) เป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1908 ที่โรงงานทอฝ้ายแห่งหนึ่งในมลรัฐ New England โดยประกาศให้คนงานทำงาน 40 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และหยุดทำงาน 2 วันต่อสัปดาห์

สังคมอุตสาหกรรมได้ดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมกับการดึงเอาภรรยาที่เคยรับผิดชอบดูแลงานบ้าน และการเลี้ยงดูเด็กและคนแก่ให้ออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น ไม่ว่า

□□□□□□□□□□6.indd 20 147//2560 BE 17:09

จะด้วยการที่สังคมมีความบีบคั้นทางเศรษฐกิจมากขึ้น จนทำให้ภรรยาต้องออกมาช่วยสามีทำมาหาเลี้ยงชีพนอกบ้าน หรือด้วยเพราะผู้หญิงเริ่มมีการศึกษาและมีวิชาชีพมากขึ้น ปรารถนาการยอมรับและศักดิ์ศรีที่ดีขึ้นในสังคม หรือด้วยเหตุผลทั้งสองอย่าง การเรียกร้องเกี่ยวกับความสมดุลของการทำงานและชีวิตส่วนตัวในสังคมตะวันตกเริ่มขึ้นใน ค.ศ.1926 เมื่อบริษัทรถยนต์ฟอร์ด (Ford) ประกาศให้มีการหยุดทำงานในวันเสาร์และอาทิตย์ จากแรงกดดันของสหภาพแรงงาน หลังจากนั้นกระแสการเรียกร้องเกี่ยวกับความสมดุลของการทำงานและชีวิตส่วนตัวจึงเริ่มขยายตัวมากขึ้น ในช่วงทศวรรษที่ 1970 โดยมีเหตุผลเกี่ยวกับการไม่มีเวลาดูแลลูกเป็นหลัก (Harrington, 2007) ทำให้**คำว่า "Work-Life Balance" เริ่มมีการพูดถึงกันอย่างจริงจังในสังคมตะวันตก นับแต่นั้นเป็นต้นมา**

แม้เวลาการทำงานอย่างเป็นทางการในปัจจุบันจะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักจากในอดีต คือเฉลี่ยประมาณ 40 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หรือวันละ 8 ชั่วโมง แต่สภาพการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมทำให้จริงๆ แล้ว เวลาที่คนออกไปทำงานนอกบ้านใช้เวลามากกว่านั้นมาก การที่คนทำงานต้องมารวมกันในที่ใดที่หนึ่งเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และการบริหารจัดการ ทำให้ที่ทำงานห่างไกลจากบ้านและต้องใช้เวลาในการเดินทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการเขตเมือง (Urban management) ที่มีการแยกกันระหว่างเขตที่อยู่อาศัย (Residential area) และเขตอุตสาหกรรม (Industrial area) รวมทั้งเขตธุรกิจ (Business district) และในสภาวะที่มีแนวโน้มของ "นคราภิวัตน์" หรือการขยายตัวของความเป็นเมือง (Urbanization) ทำให้หลายพื้นที่ที่เคยเป็นเขตชนบทกลายเป็นพื้นที่ "กึ่งเมืองกึ่งชนบท" เกิดปัญหาจราจรติดตามมา การเดินทางจากบ้านไปที่ทำงานใช้เวลานานขึ้น แม้ระยะทางและจำนวนชั่วโมงในการทำงานจะไม่เปลี่ยนแปลง รวมทั้งการที่ต้องไปทำงานในต่างจังหวัด หรือต่างประเทศไกลๆ การทำงานล่วงเวลา หรือการมาทำงานในวันหยุดเนื่องจากการขยายตัวของธุรกิจหรือภาระงานที่มากขึ้น หรือทำด้วยความจำเป็นเนื่องจากเป็นความรับผิดชอบ ชดเชยด้วยการได้รับค่าตอบแทนในอัตราพิเศษที่เย้ายวนใจ

ในสมัยก่อน การที่ทั้งสามีและภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านยังพอที่จะแก้ปัญหาการจัดการภาระภายในครัวเรือนได้ ด้วยการมี "สาวใช้" ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นคนชนบทในต่างจังหวัดที่หวังจะย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองอันเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาฐานะของตนเอง ชนบทไทยจึงเป็นแหล่งส่งออกสาวใช้ พี่เลี้ยง (คนช่วยเลี้ยงลูก) และแรงงานต่างๆ เข้ามาในตัวเมือง และในกรุงเทพฯ จนกระทั่งสาวใช้และแรงงานจากชนบทในยุคแรกเปลี่ยนสถานะเป็นชนชั้นกลางในเมือง เนื่องจากมีฐานะที่ดีขึ้นในยุคถัดมา มาตรฐานการดำเนินชีวิตที่สูงขึ้นทำให้ค่าตอบแทนที่สาวใช้ต้องการสูงขึ้นไปถึงระดับที่ไม่สามารถจ้างสาวใช้ และแรงงานที่เป็นคนไทยได้ จึงต้องหันไปจ้างชาวเขา หรือคนต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นลาว พม่า หรือเขมรแทน

□□□□□□□□□□6.indd 21 147//2560 BE 17:09

ซึ่งเริ่มหายาก และต้องจ่ายค่าจ้างแพงขึ้นทุกวันตามพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สามี–ภรรยาไทยมีการปรับตัวอีกครั้งตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยพึ่งพาแรงงานจากนอกครอบครัวน้อยลง เนื่องจากทั้งหายาก ไว้ใจได้ยาก และมีราคาแพง ที่พักอาศัยเริ่มต้องมีขนาดเล็กลง เพื่อให้เหมาะกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว และสะดวกต่อการดูแลความสะอาดและความเรียบร้อยด้วยตัวเอง ทำให้อาชีพแม่บ้านหรือสาวใช้เริ่มเลือนลางไปจากสังคมไทย คงเหลือแต่ในครอบครัวที่มีรายได้สูง เหมือนในสังคมประเทศพัฒนาแล้วทั่วไป อย่างไรก็ตาม เมื่อสามี-ภรรยามีลูกโดยเฉพาะช่วงหลังหมดเวลาการลาคลอด (Maternity leave) ไปจนถึงวัยเข้าโรงเรียน (3 ขวบ) การดูแลลูกมีความยากลำบากยิ่งขึ้น และจะต้องหาคนช่วยเลี้ยงเพื่อให้พ่อและแม่สามารถกลับไปทำงานได้ ซึ่งราคาของคนช่วยเลี้ยงลูกที่ไว้ใจได้มีราคาค่อนข้างสูงในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน เริ่มมีสัญญาณเบาๆ ของกระแสการกลับมาของแม่เต็มเวลา ซึ่งแม้จะยังมีไม่มากแต่เริ่มเห็นอยู่บ้าง ทั้งสามีและภรรยาเริ่มเห็นความไม่คุ้มค่ากับการจ่ายเงินจ้างคนช่วยเลี้ยงและค่าเทอมของสถานรับเลี้ยงเด็ก และอยากให้ภรรยากลับมาเป็น “แม่ศรีเรือน” เพื่อดูแลบ้านและดูแลลูกเหมือนในยุคก่อน ช่วงเวลาที่ทำให้สามีและภรรยาฉุกคิดและตัดสินใจมักเป็นช่วงที่การลาคลอดใกล้หมดลง และภรรยาตัดสินใจที่จะไม่กลับไปทำงาน โดยอาจขอรับงานมาทำที่บ้าน ยื่นข้อเสนอที่จะมีเวลาการทำงานที่ยืดหยุ่นได้มากขึ้น แลกกับการขอรับค่าตอบแทนที่น้อยลง หรืออาจเบนเข็มมาเริ่มอาชีพอิสระ (Freelance) เพื่อตนเองจะได้อยู่ดูแลลูกและดูแลบ้าน ซึ่งแม้จะได้รับค่าตอบแทนน้อยลง แต่สุขใจและอุ่นใจมากกว่า โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือสามีต้องมีความมั่นคงในอาชีพ การเงิน และรายได้ในระดับหนึ่ง เป็นครอบครัวแบบ มีรายได้ประจำและมั่นคงคนหนึ่ง ส่วนอีกคนหนึ่งมีเวลาและรายได้ยืดหยุ่น (One-Fixed One-Flexible)

การขยายตัวของคนชั้นกลาง นคราภิวัตน์ กับความสับสนของครอบครัวคนชั้นกลาง

ความแตกต่างระหว่าง **“ชนชั้น”** ปรากฏในวาทกรรมทางการเมืองตลอดเวลาในประวัติศาสตร์ และอาจเป็นความหลากหลายทางประชากรที่เก่าแก่ที่สุด เพราะแม้ในกลุ่มสิ่งมีชีวิตดั้งเดิม ก่อนจะพัฒนามาเป็นมนุษย์ก็ปรากฏว่ามี **Alpha male** ซึ่งแสดงตัวเป็นหัวหน้าฝูง มีสิทธิ์บังคับบัญชาสมาชิกอื่นๆ ที่ไม่ได้มีฐานันดรดังกล่าว รอยร้าวและความแตกแยกระหว่างชนชั้น นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 18 การล่มสลายของราชวงศ์ชิง และการสถาปนาอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในศตวรรษที่ 20 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในประเทศไทย มาจนถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

□□□□□□□□□□□6.indd 22 147//2560 BE 17:09

พ.ศ. 2535 ที่ชนชั้นกลางโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ รวมตัวกันเป็น **"ม็อบมือถือ"** ขัดขืนต่อรัฐบาลทหาร และจวบกระทั่งวิกฤตการณ์การเมืองไทย พ.ศ. 2556–พ.ศ. 2557 ที่มีการใช้คำว่า **ไพร่ อำมาตย์ และรากหญ้า** ใน **"ม็อบนกหวีด"** ซึ่งคำเหล่านี้ล้วนเป็นเสียงสะท้อนออกมาจากรอยร้าวระหว่างชนชั้นในสังคมทั้งสิ้น

ชนชั้นกลางในอดีตมักหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางระหว่างชนชั้นปกครอง (Nobility) และชนชาวบ้านสามัญ (Peasantry) ในขณะที่อำนาจของชนชั้นปกครองอยู่ที่ทรัพย์สินเงินทองและสิทธิ์ขาดการมอบอำนาจสัมปทาน อำนาจของชนชาวบ้านอยู่ที่จำนวนแรงงาน และผลผลิต ส่วนอำนาจของชนชั้นกลางอยู่ที่การเป็นตัวกลางระหว่างชนชั้นปกครอง และชาวบ้านสามัญ รวมทั้งการมีเงินทุน และความรู้ในเชิงวิชาชีพสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย การธนาคาร การแพทย์ หรือวิศวกรรม เรียกว่าเป็นชนชั้นกระฎุมพี (Bourgeoise) (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2557) สร้างประโยชน์จากแรงงานและผลผลิตของชาวบ้านสามัญ รวมทั้งสัมปทานจากชนชั้นปกครอง ซึ่งมักเป็นอำนาจจากการเป็นตัวกลาง (Intermediary) ที่ทำให้ตลาดหรือการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้น ชนชั้นกลางอาจเกิดจากการเลื่อนลงของชนชั้นปกครองที่ไม่สามารถเลื่อนชั้นสูงต่อไปได้ หรืออาจเกิดจากการเลื่อนขึ้นของชาวบ้านสามัญที่สามารถเลื่อนชั้นขึ้นไป ไม่ว่าจะด้วยการศึกษา ความรู้ความสามารถ หน้าที่การงาน หรือการสมรส

ปัจจุบันยังไม่มีการให้คำนิยามอันเป็นที่สิ้นสุดของ "ชนชั้นกลาง" แม้แต่ในองค์กรระหว่างประเทศที่วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างธนาคารโลก (World Bank) หรือองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development: OECD) ต่างต้องใช้นิยามร่วมจากหลายสำนัก บ้างก็ใช้ค่าใช้จ่ายต่อหัวต่อวัน (Daily per capita expenditure) 6–10 เหรียญสหรัฐ (Banerjee & Duflo, 2008) บ้างก็ใช้ 10–100 เหรียญสหรัฐต่อวัน (Kharas, 2010) และยังมีที่พิจารณาร่วมกันระหว่างรายได้และค่าใช้จ่าย โดยให้เป็นผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า 90 เปอร์เซนไทล์และมีการใช้จ่ายไม่น้อยกว่า 10 เหรียญสหรัฐต่อวัน

กว่าครึ่งศตวรรษของพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมไทย นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกใน พ.ศ. 2504 ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน และก้าวเข้าสู่การเป็นประเทศรายได้ปานกลางระดับสูง (Upper-middle income country) ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่มีระดับรายได้ต่อหัวต่อปีระหว่าง 3,976–12,275 เหรียญสหรัฐ ตั้งแต่ พ.ศ. 2554 ด้วยระดับรายได้ต่อหัว ต่อปี 4,210 เหรียญสหรัฐ ระดับความยากจนในประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็วจากร้อยละ 67 ใน พ.ศ. 2522 เหลือร้อยละ 11 ใน พ.ศ. 2557 ประชากรไทยที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty line) มีร้อยละ 8.1 ตัวชี้วัดต่างๆ เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศดีขึ้นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นอัตราตายทารก อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด

□□□□□□□□□□6.indd 23 147//2560 BE 17:09

อัตราการเข้าถึงการศึกษาของประชาชน แม้หลายฝ่ายจะแสดงความกังวลที่ประเทศไทยอาจจะติดกับดักรายได้ปานกลาง (Middle income trap) เพราะไม่สามารถเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศให้ก้าวกระโดดออกจากกับดักที่จองจำให้ประเทศไทยละล่ำละลักอยู่ในฐานะ "จะรวยก็ไม่รวย จะจนก็ไม่จน" แต่ก็นับว่าเป็นหลักบอกระยะทางที่สำคัญในประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศ

การเติบโตของชนชั้นกลางไทยเกิดขึ้นไปพร้อมกับนคราภิวัตน์ (Urbanization) และความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ปัจจุบันประชากรประมาณครึ่งหนึ่งอาศัยอยู่ในเขตเมืองเป็นผลมาจากทั้งการย้ายถิ่นของคนชนบทเข้ามาสู่ตัวเมืองเพื่อแสวงหาความก้าวหน้า โดยเฉพาะการเข้ามาตามหาความ **"ศิวิไลซ์"** ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวง และศูนย์กลางของความเจริญทั้งมวล จนทำให้ใน พ.ศ. 2524 กรุงเทพฯ มีประชากรมากกว่านครราชสีมา ซึ่งเป็นหัวเมืองที่ใหญ่ที่สุดรองจากกรุงเทพฯ กว่า 50 เท่าตัว (UNFPA, 2011) และใน พ.ศ. 2543 พบว่ากว่าครึ่งหนึ่งของประชากรเขตเมืองเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผู้ผลิตร้อยละ 35 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ทั้งประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 และ 4 พยายามกระจายการพัฒนาออกไปสู่หัวเมืองเพื่อไม่ให้ความเจริญกระจุกตัวอยู่แต่ในกรุงเทพฯ ด้วยกลไกการสนับสนุนอุตสาหกรรมในภูมิภาคต่างๆ ดังนั้น การขยายเมืองในประเทศไทยเกิดขึ้นจากทั้งการย้ายถิ่นของคนชนบทเข้าสู่เขตเมือง ไม่ว่าจะเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ปริมณฑล หรือเมืองใหญ่ๆ ในต่างจังหวัด รวมถึงตัวเมือง หรือปริมณฑลในเขตอำเภอต่างๆ และการขยายตัวของเขตเมืองไปพร้อมๆ กัน อันเนื่องมาจากการขยายตัวทางอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจ เขตตัวเมืองของประเทศไทยขยายตัวจากพื้นที่ 2,400 ตารางกิโลเมตรใน พ.ศ. 2543 เป็น 2,700 ตารางกิโลเมตรใน พ.ศ. 2553 เฉพาะกรุงเทพฯ มีพื้นที่กว้างกว่า 2,100 ตารางกิโลเมตร ความหนาแน่นของประชากรเขตเมืองเพิ่มจาก 4,000 คนต่อตารางกิโลเมตร เป็น 4,300 คนต่อตารางกิโลเมตรในช่วงระยะเวลาเดียวกัน หัวเมืองที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุดคือหาดใหญ่ และรองลงมาคือเชียงใหม่ (World Bank, 2015) นอกจากนี้ยังพบว่า แนวโน้มการย้ายถิ่นระหว่างภูมิภาคมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 47 ใน พ.ศ. 2550 เป็นร้อยละ 54 ใน พ.ศ. 2552 และหลังจากนั้น พบว่าการย้ายถิ่นระหว่างภูมิภาคมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อย สำหรับการย้ายถิ่นระหว่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้นจากร้อยละ 18 ใน พ.ศ. 2550 เป็นร้อยละ 21 ใน พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ต้องการกระจายความเจริญไปสู่ทุกพื้นที่ในประเทศไทย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557)

การขยายตัวของชนชั้นกลาง และความเป็นเมืองในสังคมไทยมีนัยยะต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในหลายมิติ *ในประการแรกนั้น* การย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่ตัวเมืองไม่ว่าจุดหมายปลายทางจะอยู่ที่กรุงเทพฯ หรือหัวเมืองในจังหวัดต่างๆ เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษา อาชีพ

□□□□□□□□□□□6.indd 24 147//2560 BE 17:09

และรายได้ที่ดีขึ้น ทำให้ครอบครัวขยายแบบดั้งเดิมที่เคยอยู่ร่วมกับญาติพี่น้องบริเวณบ้านใกล้เรือนเคียงในชนบทกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว หรือแม้แต่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และครอบครัวคนเดียวในตัวเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวทำได้ยากขึ้น แม้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันและการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายขึ้นไม่ว่าจะเป็นรถไฟ รถประจำทาง หรือเครื่องบินโดยสารต้นทุนต่ำ (Low cost airline) จะบรรเทาความห่างเหินที่เกิดจากระยะทาง แต่ก็ยังไม่อาจชดเชยการอยู่รวมกันของสมาชิกในครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์ ครอบครัวไทยในศตวรรษที่ 21 พลัดพรากจากกันมากขึ้น คนในครอบครัวไทย **"ใช้ชีวิตเพื่อคิดถึงกัน"** มากขึ้น จากการย้ายถิ่นไม่ว่าจะข้ามจังหวัดหรือข้ามภูมิภาค ชาวชนบทผู้พลัดถิ่นที่เข้ามาในเมือง และพ่อแม่พี่น้องในต่างจังหวัดต่างรอคอยวันหยุดเทศกาล เพื่อครอบครัวจะได้พร้อมหน้ากันในช่วงระยะเวลาสั้นๆ และชาวกรุงเทพฯ ก็ได้เห็นอย่างชัดเจนว่า จำนวนเพื่อนบ้านที่มาจากต่างจังหวัดมีมากเพียงใด จากความจอแจและความพลุกพล่านที่พลันหายไปจากท้องถนนในช่วงระหว่างวันหยุดของทุกเทศกาล

ในอีกประการหนึ่ง การขยายตัวของคนชั้นกลางยังหมายถึง การที่ระดับรายได้เฉลี่ยของคนไทยเพิ่มสูงขึ้น มีการศึกษาและความรู้มากขึ้น มาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเลือกสรรสินค้าและความเป็นอยู่ที่ละเมียดละไมมากขึ้น อันเป็นความปกติของการยกระดับฐานะ นวัตกรรมของสินค้า และบริการที่เกิดจากการวิจัยและพัฒนา (Research and development) ของบริษัทต่างๆ สร้างความทันสมัยในการดำรงชีวิตและเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตคนไทยอย่างผิดหูผิดตาในระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมการค้าปลีกในประเทศไทยเป็นจุดรวมของการเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ง่ายที่สุดจุดหนึ่ง เนื่องจากการค้าปลีกสัมผัสกับชีวิตการใช้จ่ายของคนโดยตรง การเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการซื้อสินค้าในตลาดสดมาเพื่อประกอบอาหารแบบมื้อต่อมื้อ หรือวันต่อวัน กลายเป็นการซื้อสินค้ารายสัปดาห์ หรือรายเดือนจากซุปเปอร์มาร์เก็ตที่อยู่ในร้านค้าไฮเปอร์มาร์ทมากขึ้น เนื่องจากการมีตู้เย็นที่สามารถเก็บถนอมอาหารสดได้ การประกอบอาหารในบ้านลดน้อยลง เนื่องจากมีจำนวนสมาชิกในบ้านไม่มากเหมือนครอบครัวขยายสมัยก่อน และอาจถึงขั้นไม่ประกอบอาหารเลย ครัวมีขนาดเล็กลงและอุปกรณ์ในครัวมีน้อยชิ้น เพียงแค่มีตู้เย็นและเตาไมโครเวฟก็เพียงพอแล้วในการประกอบอาหารง่ายๆ สำหรับคนไม่กี่คน ที่อาจมีเวลากินข้าวพร้อมหน้าพร้อมตากันไม่บ่อยครั้งนัก เวลาและกิจกรรมในบ้านและรวมทั้งกิจกรรมที่อื่นๆ ถูกดึงไปรวมกันที่ห้างสรรพสินค้า ซึ่งปัจจุบันไม่เป็นแต่เพียงแหล่งรวม "สรรพ-สินค้า" แต่ยังรวมถึง "สรรพ-บริการ" ไม่ว่าจะเป็นร้านอาหาร ที่เรียนพิเศษ โรงภาพยนตร์ ที่ออกกำลังกาย สถานบันเทิง โรงแรม ห้องประชุมและอื่นๆ อีกมากมาย การใช้ชีวิตในห้างสรรพสินค้ารวมทั้งการใช้ชีวิตนอกบ้านในที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นร้านกาแฟ ร้านอาหาร หรือสถานที่ออกกำลังกาย ได้กลายเป็นวัฒนธรรมเมืองที่ดูทันสมัย

□□□□□□□□□□□6.indd 25 147//2560 BE 17:09

ปรากฏชัดเจนและกว้างขวางมากขึ้น เมื่อห้างสรรพสินค้ารวมทั้งร้านค้าปลีกสมัยใหม่อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นไฮเปอร์มาร์ท ซุปเปอร์มาร์เก็ต และร้านสะดวกซื้อแบบแฟรนไชส์ยี่ห้อต่างๆ กระจายสู่หัวเมืองใหญ่ในแต่ละภูมิภาคและในจังหวัดต่างๆ ข้าวของเครื่องใช้ของคนชั้นกลางต้องมี "ตรายี่ห้อ" (Brand name) ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางธุรกิจที่แสดงออกถึงคุณสมบัติและอัตลักษณ์ของสินค้า และเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับตัวสินค้า มีให้เลือกมากมายหลายระดับ เพื่อให้เหมาะกับรสนิยมและความหลากหลายของรายได้ ความสะดวกสบายและรสนิยมที่คนชั้นกลางได้รับการตอบสนองจากสินค้าและบริการเหล่านี้ แลกมากับจำนวนรายการของสินค้าและบริการที่เห็นว่า จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันมีสนนราคาเพิ่มขึ้นตลอดเวลา

ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องขวนขวายมากขึ้น เพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวตามมาตรฐานการดำรงชีวิตของตน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555) รายงานอัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้ครัวเรือนไทยระหว่าง พ.ศ. 2543–2554 เฉลี่ยร้อยละ 9 ต่อปี ในขณะที่การบริโภคและหนี้ครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 16 ต่อปี สังคมเมืองและความเป็นคนชั้นกลาง แม้จะหมายถึงการที่คนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและขยับฐานันดรสูงขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายและหนี้สินจากการดำรงชีวิตก็เพิ่มตามขึ้นไปด้วย ต้นทุนการเลี้ยงดูชีวิตเพิ่มสูงขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะต้นทุนการเลี้ยงดูลูก ตั้งแต่การดูแลครรภ์ การคลอด การดูแลหลังคลอด สถานที่รับเลี้ยงเด็กเล็กเพื่อดูแลลูกเมื่อพ่อแม่ต้องออกไปทำงาน ค่าเล่าเรียนตั้งแต่อนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย การแข่งขันที่สูงขึ้นต้องใช้ทรัพยากรสนับสนุนที่มากขึ้น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนรุ่นใหม่ลังเลกับการมีลูก และต้องมีการเตรียมความพร้อมทางการเงินมากกว่าคนรุ่นก่อน สังคมเมืองและความเป็นคนชั้นกลางแม้จะหมายถึงการที่คนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และขยับฐานันดรสูงขึ้น แต่ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตก็เพิ่มตามขึ้นไปด้วย

ในภาวะการแข่งขันด้านความเป็นอยู่อันร้อนแรงนี้ อาจทำให้เกิด **"ความสับสนของคนชั้นกลาง"** ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้มีรายได้สูง ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหนังสือด้วยกัน ทำงานร่วมกัน เดินเที่ยวห้างสรรพสินค้าเดียวกัน เปิดรับสื่อการโฆษณาสินค้าและบริการรวมทั้งสื่อสังคมต่างๆ ที่ถูกแบ่งปัน (แชร์) ให้ได้รับรู้พร้อมๆ กัน และรับเอามาตรฐานการดำรงชีวิตเดียวกันมาใช้ ทั้งๆ ที่ระดับรายได้แตกต่างกันอย่างมาก อาจนำไปสู่ความเสี่ยงทางความมั่นคงทางการเงิน ในขณะที่ผู้มีรายได้สูงสามารถจับจ่ายสินค้าและบริการเหล่านั้นได้ โดยมีข้อจำกัดที่น้อยกว่า หรือไม่มีเลย

ในอีกมิติหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวที่เกิดขึ้นบริเวณรอยตะเข็บระหว่างเขตเมืองกับเขตชนบทที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ "กึ่งเมือง กึ่งชนบท" ซึ่งเป็นผลการจากการขยายสาธารณูปโภคสมัยใหม่เข้าไปใกล้เขตชนบทมากขึ้น เช่น การตัดถนนขนาดใหญ่ สถานีขนส่งหรือสถานีรถไฟฟ้า ตามมาด้วยห้างสรรพสินค้า อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เป็นตัวอย่าง

□□□□□□□□□□6.indd 26 147//2560 BE 17:09

ที่เห็นได้ชัด ที่พื้นที่ถูกระบุชัดเจนว่าเป็นเขตชนบทแต่มีรถไฟฟ้าวิ่งผ่านและสถานีบางใหญ่เกิดขึ้นพร้อมกับห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่สร้างเสร็จก่อนสถานีรถไฟฟ้าเสียด้วยซ้ำ ในขณะที่ห่างจากถนนเส้นใหญ่และสถานีรถไฟฟ้าไปไม่ไกล ยังคงเป็นบริเวณเรือกสวนไร่นา และที่อยู่อาศัยของชาวชนบท ซึ่งอาจมีระดับรายได้น้อยเกินกว่าจะใช้ชีวิตจับจ่ายในห้างสรรพสินค้าที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน แต่ก็เชื่อได้ว่าสุดท้ายชาวบ้านเขตกึ่งเมือง กึ่งชนบทเหล่านี้ก็คงรับเอาวัฒนธรรมห้างสรรพสินค้าและวิถีเมืองที่มีราคาสูงลิ่วมาเป็นวิถีชีวิตของตนในที่สุดในอีกไม่นาน และอาจต้องแลกด้วยการดิ้นรนและการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในชีวิต

ครอบครัวชนบทไทย จากวันส่งลูกไปทำงานในกรุง ถึงวันรับหลานกลับมาเลี้ยง

สถานีรถไฟและสถานีขนส่งดูสับสนอลหม่านเป็นพิเศษในช่วงเทศกาล หรือวันหยุดยาวหลายวัน ณ จุดนี้เป็นที่รวมตัวของแรงงานชาวชนบทที่เข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ และหัวเมือง หอบหิ้วถุงสีสันสวยงามจากห้างสรรพสินค้าชื่อดัง เพื่อนำของสุดโก้จากในเมืองไปฝากพ่อแม่และญาติพี่น้องในขากลับไปบ้าน และพะรุงพะรังด้วยชะลอมของฝากจากบ้านนอกทั้งของกินของใช้ที่ถูกปากถูกใจ แต่หาได้ยากในเมืองในขากลับเมือง หัวลำโพง หมอชิต เอกมัย สายใต้ใหม่ และสถานีขนส่งของแต่ละจังหวัด กลายเป็นจุดเริ่มและจุดเชื่อมของหลายชีวิตที่ตัดสินใจลาจากบ้านเกิดเพื่อความก้าวหน้าในชีวิต เรื่องราวของความสิ้นหวัง ความสมหวัง การต่อสู้ดิ้นรน และความห่างเหินเดียวดายของทั้งลูกหลานที่ย้ายถิ่นเข้าเมือง และพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ที่อยู่รอคอยลูกหลานที่บ้านนอกอยู่คู่สังคมไทยตลอดมา

สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 รายงานว่า กว่า 1 ใน 3 ของประชากรในกรุงเทพฯ เป็นผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2523 (อารี จำปากลาย และอารีย์ พรหมโม้, 2550) ในจำนวนนี้ กว่า 1 ใน 4 เป็นพี่น้องชาวอีสาน (กฤตยา อาชวนิชกุล และคณะ, 2536) ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนประชากรที่ใช้ชีวิตดิ้นรนอยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจนจำนวนมากที่สุดในประเทศ (อานันท์ชนก สกนธวัฒน์, 2555) พัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ได้เพิ่มสัดส่วนของแรงงานที่อยู่นอกภาคการเกษตรมาจนอยู่ในระดับใกล้เคียงกับแรงงานที่อยู่ในภาคการเกษตร สัดส่วนของแรงงานในภาคการเกษตรที่เคยมากถึงร้อยละ 63 ใน พ.ศ. 2533 ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 41 ใน พ.ศ. 2544 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2555) อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของแรงงานในและนอกภาคการเกษตรมีการขึ้นลงสลับกันในบางช่วง การสำรวจแรงงานในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 พบว่า แรงงานในภาคการเกษตรเพิ่ม

□□□□□□□□□□6.indd 27 147//2560 BE 17:09

สูงขึ้นและมีสัดส่วนพอๆ กันกับแรงงานนอกภาคการเกษตร จนกระทั่งภาวะเศรษฐกิจดีขึ้น แรงงานนอกภาคการเกษตรจึงกลับมามีจำนวนสูงกว่าเช่นเดิม ในขณะที่เมืองและเมืองหลวงเป็นสัญลักษณ์ของอนาคตและความก้าวหน้า ทั้งด้านการศึกษา อาชีพการงาน แม้กระทั่งการแต่งงาน การมีเขย–สะใภ้ชาวกรุงดูเป็นหน้าเป็นตาของใครหลายคน ภาพของ **"ต่างจังหวัด"** หรือ **"บ้านนอก"** มักเป็นความล้าหลัง ความไม่เจริญ และเรื่องราวของอดีต อย่างไรก็ตาม ความอบอุ่นและความเอื้ออาทรที่มีอย่างล้นเหลือในชนบทโอบอุ้มหัวใจยามเป็นทุกข์และสิ้นหวังครั้งแล้วครั้งเล่า

การย้ายออกของแรงงานในภาคการเกษตร เข้าไปเป็นแรงงานในเมืองเมื่อ 40–50 ปีก่อน ทำให้สังคมไทยเริ่มพบผู้สูงอายุที่ต้องอยู่ลำพังในชนบทเพิ่มมากขึ้น สร้างความกังวลเกี่ยวกับสวัสดิภาพ และความอยู่ดีมีสุขของประชากรกลุ่มดังกล่าว แรงงานย้ายถิ่นในยุคแรกๆ ลงหลักปักฐาน สร้างครอบครัว มีลูก และเลี้ยงลูกในเมืองและในเมืองหลวง ทำให้คนเจเนอเรชันที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นเข้าเมืองกลายเป็นคนเมืองไปโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองในปัจจุบันก่อให้เกิดความกังวลในรูปแบบใหม่ เมื่อผู้ย้ายถิ่นจากชนบทเข้าไปในเมืองเพื่อเรียนหนังสือ หรือทำงาน หรือสร้างครอบครัวและมีลูก จะโดยตั้งใจหรือโดยไม่ตั้งใจก็ตาม แต่ไม่สามารถดูแลลูกที่เกิดขึ้นมาได้ ไม่ว่าจะเพราะค่าใช้จ่ายในเมืองสูงเกินไป สภาพการทำงานหนักเพื่อความอยู่รอดในภาวะมาตรฐานการครองชีพสูง และการเดินทางที่ใช้เวลานานบนท้องถนนอันเนื่องมาจากสภาพการจราจรติดขัดอย่างมากในเมือง รวมทั้งอันตรายของสังคมเมืองที่ไม่น่าไว้วางใจทำให้ไม่สามารถเลี้ยงลูกได้ การตัดสินใจส่งลูกกลับไปให้ปู่ย่า ตายาย เลี้ยงในต่างจังหวัดจึงเป็นทางออก ทำให้เกิดรูปแบบของการอยู่อาศัยแบบ "ครอบครัวข้ามรุ่น" (Skipped-generation household) หรือ "ครอบครัวแหว่งกลาง" ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีคนแก่ที่เป็นปู่ย่า ตายาย เลี้ยงดูหลานที่ลูกของตนเองส่งมา มีจำนวนเพิ่มขึ้น

ประเด็นเรื่องครอบครัวข้ามรุ่นโดยเฉพาะที่พบในชนบทเริ่มมีความสำคัญ เนื่องจากปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ในครอบครัว รวมถึงคุณภาพชีวิตของผู้ที่อยู่ถิ่นฐานต้นทาง และอาจส่งผลต่อเด็กที่กำลังต้องการความอบอุ่นและการดูแลจากพ่อแม่ รวมทั้งผลต่อตัวผู้สูงอายุเองที่นอกจากจะมีปัญหาด้านรายได้และสุขภาพแล้ว ยังมีภาระในการเลี้ยงดูเด็กๆ หรือเด็กวัยรุ่น จากรายงานการย้ายถิ่นในการทำสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 พบว่า ประชากรที่มีถิ่นเกิดคนละจังหวัดกับที่อยู่ปัจจุบันร้อยละ 22 เป็นประชากรที่ย้ายถิ่นในช่วง 5 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2548–2553 จำนวน 6.2 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 9 ของประชากรทั้งประเทศ และผลพวงจากการย้ายถิ่นไปทำงานนี่เองที่ส่งผลให้ครอบครัวในชนบทไทยมีผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับเด็กรุ่นหลานตามลำพังเท่านั้น มีรายงานว่ามีผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น

□□□□□□□□□□□6.indd 28 147//2560 BE 17:09

ถึงร้อยละ 10 (วิพรรณ ประจวบเหมาะ, 2557) การอยู่อาศัยในรูปแบบนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษาเรื่อง “สถานการณ์การเลี้ยงดูหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทย” ของกาญจนา เทียนลาย และวรรณี หุตะแพทย์ (2558) ที่ศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวข้ามรุ่นในจังหวัดพิษณุโลก ขอนแก่น และกาญจนบุรี พบว่าแหล่งที่มาของรายได้ของครอบครัวลักษณะนี้เป็นเพียงเงินจากเบี้ยยังชีพ และเงินส่งกลับจากลูกหลานของตนเองเท่านั้น

มองในอีกแง่มุม ครอบครัวข้ามรุ่นเช่นนี้เป็นการพึ่งพากันภายในครอบครัวอีกลักษณะหนึ่ง ความรู้สึกของปู่ย่า ตายายที่รับหลานมาเลี้ยง บางกรณีอาจรู้สึกดีที่ได้ช่วยแบ่งเบาภาระให้กับลูกซึ่งกำลังดิ้นรนสร้างฐานะ และบางคนมีความรู้สึกว่าตนเองเลี้ยงหลานได้ดีกว่าคนอื่น เพราะมีความผูกพันทางสายเลือด ย่อมให้ความรักและความอบอุ่นและการดูแลอย่างใกล้ชิด ในขณะที่บางครอบครัวเห็นว่าเป็นภาระในยามชราที่มีรายได้น้อยลง สุขภาพไม่เอื้ออำนวย ซึ่งการเลี้ยงหลานต้องใช้กำลังและความกระฉับกระเฉงอย่างมาก ทำให้ไปไหนมาไหนไม่อิสระเหมือนคนอื่นที่ไม่ต้องเลี้ยงหลาน ภาระการเลี้ยงหลานอาจสร้างความขุ่นเคืองให้ปู่ย่า ตายายมากขึ้นหากพ่อแม่ของหลานไม่ส่งเงินมาช่วยเหลือค่าใช้จ่าย หรือส่งมาน้อยและไม่เพียงพอ ทั้งอาจเกิดปัญหากับการพัฒนาการของเด็กในกรณีที่ปู่ย่า ตายายไม่สามารถดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน การเรียนหนังสือ หรือการตามใจหลานมากเกินไปเพื่อชดเชยกับการที่หลานไม่ได้อยู่ใกล้พ่อแม่ หรือเพื่อให้หลานรัก

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับครอบครัวข้ามรุ่น คือปัญหาช่องว่างระหว่างวัยซึ่งนับวันจะรุนแรงมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโซเชียลเน็ตเวิร์ก ที่เด็กวัยรุ่นเปิดรับข่าวสารต่างๆ อย่างรวดเร็วและขาดกลไกควบคุมที่มีประสิทธิภาพ การที่ปู่ย่า ตายายไม่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้เท่าทัน อาจทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างตนเองกับหลาน นำไปสู่การแสดงอารมณ์ของทั้งสองฝ่าย การที่เด็กหนีออกจากบ้าน และความเสี่ยงอื่นๆ (วินัดดา ปิยะศิลป์, 2546) รวมทั้งการเกิดปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ (Adhikari et al., 2011) แม้พัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารในศตวรรษที่ 20 และ 21 สามารถช่วยลดปัญหาที่เกิดจากความห่างของระยะทางลงได้ โดยเฉพาะเมื่อโทรศัพท์เคลื่อนที่สามารถถ่ายทอดสัญญาณภาพและเสียง ทำให้มีความรู้สึกเหมือนอยู่ไม่ไกลจากกัน ด้วยต้นทุนที่ต่ำลงและง่ายต่อการใช้งาน ทำให้ทั้งสมาร์ทโฟนและแท็บเล็ตอยู่ในมือของคนทั้งสามรุ่น แต่การพบปะกันผ่านโลกเสมือน (Virtual sphere) ก็ทำได้เพียงแค่การบรรเทาความรู้สึกอ้างว้างและห่างเหินเท่านั้น ไม่อาจทดแทนและเติมเต็มความอบอุ่นและความอุ่นใจจากสัมผัสที่หายไปได้โดยสมบูรณ์

□□□□□□□□□□6.indd 29 147//2560 BE 17:09

“

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
สะท้อนความเป็นไป โอกาส
และความท้าทายในมิติต่างๆ
ที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น...
รวมทั้งมิติ “ครอบครัว”

”

บทที่ 2

มิติ “ครอบครัว” ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการเสนอแผนการพัฒนาประเทศในมิติต่างๆ โดยจัดทำทุกๆ 5 ปี นับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับแรก ที่เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2504 มาจนถึงปัจจุบันกำลังจะมีการนำเสนอแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ซึ่งกระบวนการในการร่างแผนพัฒนาฯ นั้น จะต้องมีการทบทวนสถานการณ์ปัจจุบันทั้งภายในและภายนอกประเทศในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้มองเห็นทิศทางของสิ่งที่จะกระทบต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ประเด็นหลักและจุดเน้นต่างๆ ของแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับจึงเป็นกระจกสะท้อนความเป็นไป โอกาส และความท้าทายที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น การศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับครอบครัวจากแผนพัฒนาฯ แต่ละฉบับจึงทำให้เข้าใจบริบทด้านครอบครัวและประชากรของประเทศในแต่ละช่วงสมัยเป็นอย่างดี

จากจุดเริ่มประชากรล้นในฉบับที่ 1 จนถึงประชากรระดับทดแทนในฉบับที่ 7

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ 2504–พ.ศ. 2509) ถึงฉบับที่ 7 (พ.ศ 2535–พ.ศ. 2539) เน้นไปที่การกระจายบริการพื้นฐานทางสังคมและการวางแผนครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมจำนวนประชากรและจำนวนบุตรในแต่ละครอบครัวไม่ให้มีมากเกินไป ส่วนการพัฒนา

□□□□□□□□□□6.indd 31 147//2560 BE 17:09

สังคมเริ่มได้รับความสนใจอย่างจริงจัง ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515–พ.ศ. 2519) เป็นต้นมา มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น จัดหาบริการพื้นฐานทางสังคมแก่ประชาชนในเขตเมืองและชนบทอย่างทั่วถึง ทั้งบริการด้านการศึกษาและบริการสาธารณสุข สำหรับการพัฒนาครอบครัวนั้น มีการดำเนินมาตรการวางแผนครอบครัวเพื่อลดอัตราเพิ่มประชากรให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่ให้เป็นภาระทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัวที่ยากจนและประเทศชาติในระยะยาว

ผลการพัฒนาทำให้อัตราเพิ่มประชากรลดลงจากร้อยละ 3.1 ใน พ.ศ. 2514 เหลือร้อยละ 2.6 ใน พ.ศ. 2519 ใกล้เคียงกับเป้าหมายร้อยละ 2.5 ที่กำหนดไว้ การดำเนินงานในระยะต่อมาได้ผลสำเร็จเป็นอย่างดี เพราะอัตราเพิ่มประชากรได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง เหลือเพียงร้อยละ 1.7 ใน พ.ศ. 2529 และร้อยละ 1.4 ในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 6 ตามลำดับ ก่อนจะลดลงเหลือร้อยละ 1.1 เมื่อสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ถึงเริ่มกังวลเกี่ยวกับอัตราเจริญพันธุ์จะต่ำกว่าระดับทดแทน

กล่าวได้ว่า โครงสร้างประชากรและขนาดของครอบครัวไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ลดลงอย่างชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3–7 อันเนื่องมาจากนโยบายการวางแผนครอบครัว โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศนโยบายประชากรเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2513 และโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติก็ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในปีเดียวกัน วัตถุประสงค์สำคัญก็เพื่อมุ่งลดอัตราเพิ่มประชากร และเป็นนโยบายที่ต้องการปรับปรุงคุณภาพประชากรและพัฒนาจิตใจ เพื่อให้มีศักยภาพและมีความพร้อมต่อการพัฒนาและการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–พ.ศ. 2544) “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา “ครอบครัว” ต้องมีขนาดที่เหมาะสม

ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–พ.ศ. 2544) ได้เริ่มให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความอบอุ่น และความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองของครอบครัว และการมีส่วนร่วมในการเกื้อกูลสังคม เน้น**คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา** โดยมีแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนให้**คนไทยมีขนาดครอบครัวที่เหมาะสม** สนับสนุนและส่งเสริมให้คู่สมรส พ่อและแม่ มีความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและวิธีการเลี้ยงลูกที่ถูกต้อง นอกจากนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าวพูดถึงการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และเริ่มให้ความสำคัญกับการดูแล

□□□□□□□□□□6.indd 32 147//2560 BE 17:09

ผู้สูงอายุ รวมทั้งการเสริมสร้างขีดความสามารถด้านการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิต่างๆ ของประชาชน โดยเฉพาะสิทธิเด็กและสตรี เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้มีทักษะในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน

การให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ตามเจตนารมณ์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ กำหนดให้เริ่มจากการใส่ใจดูแลคนให้มี**คุณภาพชีวิต**ที่ดีขึ้นและ**มีความสุข** เพราะได้เริ่มตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่มุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่งคั่งมากเกินไป จนทำให้คนไทยและสังคมไทยมีความเป็น**วัตถุนิยม**มากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมของคนในสังคม คือ การย่อหย่อนในศีลธรรมจริยธรรม ขาดระเบียบวินัย เอารัดเอาเปรียบ ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยจางหายไปพร้อมๆ กับการอ่อนแอลงของสถาบันครอบครัว ชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้สภาพบีบคั้นทางจิตใจของคนในสังคมเกิดจากความแออัดของชุมชนเมืองและสภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ซึ่งมาพร้อมกับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจนั่นเอง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและรายได้ที่สูงขึ้นส่งผลให้ภาวะการเจ็บป่วยของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่โรคสมัยใหม่ เช่น โรคมะเร็ง โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง รวมทั้งการบาดเจ็บล้มตายจากอุบัติเหตุและอุบัติภัยที่มีอัตราสูงขึ้นตามไปด้วย (คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2557 และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540)

คำว่า **"ขนาดของครอบครัวที่เหมาะสม"** นับเป็นประเด็นครอบครัวที่เด่นชัดของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ในคำปรารภของแผนพัฒนาฯ กล่าวถึง**ความไม่สมดุลเชิงพื้นที่**ของประชากร โดยที่มีอัตราเกิดต่ำในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร ทำให้ต้องชะลอการวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดังกล่าว และมีอัตราเกิดสูงในบางพื้นที่ของภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำเป็นต้องส่งเสริมการวางแผนครอบครัวและจัดโครงการรณรงค์พิเศษเฉพาะขึ้นให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมเกี่ยวกับการมีบุตรในพื้นที่เหล่านี้ รวมไปถึงการปรับปรุงคุณภาพและแบ่งเบาภาระที่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงในการวางแผนครอบครัวด้วยวิธีต่างๆ เพื่อให้สามารถลดจำนวนบุตรหรือเว้นระยะการมีบุตรได้ตามความต้องการของประชาชนที่รับบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ยังเริ่มมีการพูดถึงนโยบาย**การเกิดอย่างมีคุณภาพ** ด้วยการเตรียมความพร้อมทุกด้านของเด็กปฐมวัย (อายุ 0–5 ปี) ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและวิธีการเลี้ยงลูกที่ถูกต้องเหมาะสมแก่เยาวชน คู่สมรส และพ่อแม่ โดยมอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประสานการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน ส่งเสริมให้เด็กก่อนวัยเรียนได้รับบริการเตรียมความพร้อมในรูปแบบต่างๆ รวมถึง**ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและสถานรับเลี้ยงเด็กในที่ทำงานและสถานประกอบการ** โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และครอบครัว นอกจากนี้

□□□□□□□□□□6.indd 33 147//2560 BE 17:09

ยังต้องการให้เด็กทุกคนได้รับการส่งเสริมด้านโภชนาการอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ รณรงค์ให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการดูแล**สุขภาพของตนเองและครอบครัว** ตลอดจนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดูแลสุขภาพ โดยการสนับสนุนให้มีบริการ**ตรวจสุขภาพคู่สมรสก่อนแต่งงาน ก่อนมีบุตร และสตรีที่อยู่ในระหว่างการตั้งครรภ์** ใช้การวางแผนครอบครัวสำหรับป้องกันและคัดกรองโรคพันธุกรรม โรคติดต่อในครรภ์ และความพิการแต่กำเนิด เพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์ สอดแทรกความรู้เรื่องครอบครัวศึกษา และการเสริมสร้างทักษะชีวิตในหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ รวมทั้งพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างถูกต้อง และสามารถถ่ายทอดความรู้ในวงกว้างได้ ทั้งยังส่งเสริมสุขภาพอนามัยเพื่อพัฒนาการของเด็กและคุณภาพชีวิตที่ดีของแม่ รวมถึงการรณรงค์ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวเห็นความสำคัญและดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุควบคู่กับการมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในครอบครัวได้

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ให้บทบาทแก่ชุมชนเพื่อช่วยเหลือกลไกของภาครัฐในการบรรลุเป้าหมายทางด้านประชากรและครอบครัว ด้วยการส่งเสริมการวิจัย พัฒนา และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม นำศักยภาพของผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ต่างๆ มาใช้ในการดูแลครอบครัว พัฒนาระบบประสานงานภายในชุมชนเพื่อการให้บริการแก่ครอบครัวในรูปแบบเบ็ดเสร็จ เช่น การจัดบริการดูแลเด็กและผู้สูงอายุ การให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและการให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตการครองเรือน การจัดสวัสดิการสงเคราะห์แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม เช่น ครอบครัวที่มีคนพิการ ครอบครัวที่มีผู้ป่วยเรื้อรังและทุพพลภาพ ครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุและเด็ก โดยให้ความช่วยเหลือทางการเงินที่มีหลักเกณฑ์ชัดเจน

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–พ.ศ. 2549) สร้างความแข็งแรงของครอบครัว และชุมชน เพื่อฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจ

ใน พ.ศ. 2540 ประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจ (ต้มยำกุ้ง) สร้างความเสียหายทั้งต่อเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างรุนแรง การล้มละลายและการหยุดกิจการของบริษัทต่างๆ รวมทั้งการลดจำนวนพนักงานทั้งในภาครัฐและเอกชน เกิดภาวะการว่างงานอย่างกว้างขวาง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 นี้จึงได้ใช้ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้สถานการณ์ของประเทศคลี่คลายและรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดการพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพ ภายใต้กระแส

□□□□□□□□□□6.indd 34 147//2560 BE 17:09

โลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการลดปัญหายาเสพติด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 กล่าวถึงการที่สังคมไทยเริ่มเข้าสู่**สังคมสูงอายุ**และการเป็น**สังคมเมือง**มากขึ้น ประชากรกลุ่มเด็กจะมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 23 ใน พ.ศ. 2545 เป็นร้อยละ 22 ใน พ.ศ. 2549 ขณะที่ผู้สูงอายุจะเพิ่มสัดส่วนขึ้นจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 11 ในช่วงเวลาเดียวกัน คาดประมาณว่าประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุใน พ.ศ. 2564 ประกอบกับรูปแบบครัวเรือนที่เปลี่ยนไปเป็น**การอยู่เป็นโสด**และ**ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเป็นครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่อยู่กับลูกมีจำนวนเพิ่มขึ้น** นโยบายพัฒนาประชากรจึงเน้นไปที่การพัฒนาคุณภาพประชากรวัยเด็ก ทั้งในเรื่องการพัฒนาการศึกษาและสุขภาพ และจัดสวัสดิการด้านสุขภาพและหลักประกันทางสังคมแก่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันสังคมไทยเริ่มปรับเปลี่ยนเป็นสังคมเมืองมากขึ้น จึงเป็นโอกาสที่จะเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาชนบทและเมืองให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ เป็นสังคมที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึ่งพาเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี มีจารีตประเพณีดีงาม มีการดูแลผู้ด้อยโอกาสและคนยากจน มีความรักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น สามารถรักษาสถาบันครอบครัวให้เป็นสถาบันหลักของสังคมที่เป็นรากฐานการพัฒนาชุมชน นำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 วางวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับครอบครัวที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ให้มีค่านิยมที่ถูกต้อง มีภูมิคุ้มกัน รวมทั้งสร้างความตระหนักและปลุกจิตสำนึกของครอบครัวและชุมชน ให้ดำเนินชีวิตโดยยึดทางสายกลาง มีความพอเพียง มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงาม และมีวินัย เพื่อให้ครอบครัวและชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย (2) เพื่อให้ประเทศไทยมีโครงสร้างประชากรที่สมดุลและขนาดครอบครัวที่เหมาะสม โดยรักษาแนวโน้มภาวะเจริญพันธุ์ของประชากรให้อยู่ในระดับทดแทนอย่างต่อเนื่อง และ (3) เพื่อสร้างความมั่นคงทางสังคมและความเข้มแข็งของครอบครัว โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานป้องกัน และแก้ปัญหายาเสพติด โดยการเฝ้าระวังปัญหาการผลิต การเสพ และการค้ายาเสพติด นอกจากนี้ ยังเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโดยให้ความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสมในการป้องกันตนเองแก่เด็กและเยาวชนที่ไม่เคยใช้ยาเสพติด รวมไปถึงการเสริมสร้างความรู้และทักษะในการสร้างรายได้ควบคู่ไปกับการมีพฤติกรรมการออมและการบริโภคที่เหมาะสม ตลอดจนการจัดบริการทางสังคมแบบเบ็ดเสร็จแก่ครอบครัวตามความเหมาะสมของชุมชน

□□□□□□□□□□□6.indd 35 147//2560 BE 17:09

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–พ.ศ. 2554) การขยายตัวของโลกโซเชียล กับความล่อแหลมของสื่อออนไลน์ที่บั่นทอนครอบครัว

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เริ่มมีการใช้คำว่า **"ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย"** เนื่องจากประเทศไทยกำลังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายบริบทในขณะนั้น ทั้งที่เป็นโอกาสและความท้าทายต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการปรับเปลี่ยนและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ดูจะเป็นการผนวกประเด็นพัฒนาที่สำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่เน้นเรื่องการใช้ "คนเป็นศูนย์กลาง" และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่เน้นเรื่อง "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" เข้าด้วยกัน โดยให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผน อาจเนื่องจากปัญหาในการพัฒนาประเทศยังไม่บรรลุผล และตกค้างมาจากแผนพัฒนาฯ ทั้งสองฉบับก่อนหน้า หรืออาจเพราะแนวทางในการพัฒนาเดิมยังคงเหมาะสมกับสถานการณ์ที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่

ในคำปรารภของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 สะท้อนคุณภาพชีวิตของคนไทยที่ดีขึ้น ความอยู่ดีมีสุขโดยรวมมีทิศทางดีขึ้น สัดส่วนความยากจนได้ลดลงมาจากร้อยละ 16 ใน พ.ศ. 2545 เหลือร้อยละ 11 ใน พ.ศ. 2547 และความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยมีแนวโน้มที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันการส่งเสริมการมีงานทำส่งผลให้การจ้างงานค่อนข้างเต็มที่และสูงกว่าเป้าหมาย ระดับคุณภาพชีวิตของประชากรและศักยภาพคนไทยโดยรวมดีขึ้น การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจังส่งผลให้ความรุนแรงของปัญหาลดลง อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาที่ต้องให้ความสำคัญต่อเนื่อง ยังคงเป็นการพัฒนาคุณภาพคน การแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประชาชน การสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การบริหารจัดการภาครัฐในเรื่องความโปร่งใส และผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษายังต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้

นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 กล่าวถึงปัญหาวิกฤตค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาสู่ประเทศไทยผ่านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ การแพร่หลายของสื่อดิจิตัล อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์สื่อสังคม (Social media) ต่างๆ ส่งอิทธิพลต่อสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ยังขาดทักษะในด้านการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ไม่สามารถคัดกรองและคัดเลือกวัฒนธรรมที่ดี ในขณะเดียวกันสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นสื่อโทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ หรืออิเล็กทรอนิกส์จำนวนมาก ขาดความเข้มงวดทางจรรยาบรรณในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเชิงลบ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนค่านิยมและ

□□□□□□□□□□□6.indd 36 147//2560 BE 17:09

พฤติกรรมที่เน้นวัตถุนิยม และบริโภคนิยมมากขึ้น ขาดจิตสำนึกสาธารณะ ให้ความสำคัญกับส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ทำให้คุณธรรมจริยธรรมของคนไทยลดลง และนำไปสู่ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาการขาดสัมพันธภาพภายในครอบครัว รวมทั้งปัญหายาเสพติดและอาชญากรรมอื่นๆ

โลกการสื่อสารแบบไร้สายและวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปเป็นลักษณะต่างคนต่างอยู่ ส่งผลให้สถาบันครอบครัวที่เคยมีระบบเครือญาติในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเข้มแข็งในการอบรมสั่งสอนและปลูกฝังศีลธรรมและค่านิยมที่ดีงามให้แก่ลูกหลานเริ่มเปราะบาง เทคโนโลยีสื่อสารไร้สายนี้ทำให้พื้นที่ส่วนตัวของแต่ละคนในโลกเสมือนมีมากขึ้น ทั้งยังลดเวลาของคนในครอบครัวจะมีปฏิสัมพันธ์กัน สังคมไทยเริ่มเข้าสู่ “สังคมก้มหน้า” อย่างชัดเจนมากขึ้นทั้งในที่สาธารณะและในบ้าน และที่น่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่งคือพื้นที่ส่วนตัวของเด็ก และเยาวชนในพื้นที่ดิจิตัลที่พ่อแม่ ผู้ปกครองสามารถเข้าถึง และควบคุมได้ยาก และอาจนำมาซึ่งปัญหาครอบครัวต่อไป

นอกจากนี้ แนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมืองและการย้ายถิ่นฐานของนักเรียน นักศึกษาและผู้อยู่ในวัยแรงงานเพื่อความก้าวหน้าทางฐานะเศรษฐกิจมากขึ้น ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวให้อ่อนแอลง ปัญหาการหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ จึงมุ่งเน้นไปที่การเสริมสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง มีสัมพันธภาพที่ดี สร้างค่านิยมครอบครัวอบอุ่นผ่านบทบาทชายหญิง ทำให้ครอบครัวอยู่พร้อมหน้าทุกวัย ผลิตสื่อสร้างสรรค์ที่เด็กและเยาวชนมีบทบาทร่วมใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในทางที่ดีและเกิดประโยชน์ ห่างไกลอบายมุขและยาเสพติด รักษาสืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดีสู่คนรุ่นต่อไป จะส่งผลให้ครอบครัวและคนในครอบครัวสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–พ.ศ. 2559) สังคมสูงวัย กระแส AEC และสังคมดิจิตัล

ประเด็นเกี่ยวกับครอบครัวที่สะท้อนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 เป็นประเด็นที่สืบเนื่องจากสัญญาณการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรโลกเริ่มชัดเจนขึ้น มีการรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์แนวโน้มการเกิดที่ลดลง ประกอบกับคนมีอายุยืนยาวขึ้น ทำให้สัดส่วนของผู้สูงอายุในหลายประเทศสูงขึ้น และประชากรวัยแรงงานที่ลดลง นอกจากนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ยังกล่าวถึงการพัฒนาสติปัญญา คุณภาพการศึกษา รวมทั้งพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อสุขภาพ

□□□□□□□□□□6.indd 37 147//2560 BE 17:09

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการระบาดของยาเสพติด การเพิ่มขึ้นของการพนัน วิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมจริยธรรม และยังให้ความสำคัญกับการเฝ้าระวังผลเสียอันเกิดจากการแพร่ขยายของสังคมดิจิตัล สังคมไทยที่กลายเป็นสังคมปัจเจกมากขึ้น สมาชิกของครอบครัวห่างเหินต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 แต่ก็ยังตระหนักถึงความสำคัญของเครือข่ายโทรคมนาคมและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงต่อการพัฒนาประเทศ โดยวางเป้าหมายให้ประชากรอย่างน้อยร้อยละ 80 สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ต

นอกจากนี้ กระแสการที่ประเทศเข้าสู่การเป็นสมาชิกของประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) และการรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักเกี่ยวกับ “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” (ASEAN Economic Community: AEC) ทำให้ต้องมีการเตรียมความพร้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมพหุวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะระหว่างประเทศในกลุ่มอาเซียน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

วัตถุประสงค์ด้านครอบครัวที่ปรากฏในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงเกี่ยวข้องกับการปรับโครงสร้าง และการกระจายตัวของประชากรให้เหมาะสม ส่งเสริมให้คนไทยมีบุตรที่มีคุณภาพ มีการกระจายตัวของประชากรที่สอดคล้องกับศักยภาพและโอกาสของพื้นที่ ระดับค่าเฉลี่ยเชาว์ปัญญาของเด็กไม่ต่ำกว่าค่ากลางมาตรฐานสากลที่ระดับ 100 รวมทั้งการเสริมสร้างสุขภาพและพัฒนาคุณภาพบริการสาธารณสุข เพื่อให้ดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับดีขึ้น และจำนวนผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัวได้รับความช่วยเหลือคุ้มครองเพิ่มขึ้น คนในครัวเรือนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้านและชุมชนเพิ่มขึ้น และการดำรงชีวิตให้เหมาะสมในแต่ละช่วง

ทิศทางของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–พ.ศ. 2564) ครอบครัวเสี่ยงล่มสลาย สังคมสูงวัย เด็กไร้ประสิทธิภาพ

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับประชากรและครอบครัวในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 มุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและการเข้าสู่สังคมสูงวัย ซึ่งในครั้งนี้เริ่มมีการกล่าวถึงการจำแนกผู้สูงวัยออกเป็นผู้สูงวัยช่วงต้น ช่วงกลาง และช่วงปลาย มีการพยายามหามาตรการเพื่อรองรับผู้สูงอายุจำนวนมาก ที่คาดว่าจะมีเงินสะสมไม่เพียงพอต่อการยังชีพในขณะที่ประชากรมีแนวโน้มอายุยืนขึ้น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่เปราะบางอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นฐานและความเป็นเมือง ที่ทำให้สมาชิกภายในครอบครัวไม่ได้อยู่พร้อมหน้าและอบอุ่น พร้อมที่จะให้การดูแลผู้สูงอายุภายในครอบครัว

□□□□□□□□□□6.indd 38 147//2560 BE 17:09

นอกจากนี้ ประเด็นที่มีการอภิปรายมาก คือปัญหาอัตราเจริญพันธุ์ที่ลดลงและกระทบต่อประชากรวัยแรงงานในอนาคต ที่จะมีจำนวนไม่มากพอในการค้ำจุนสังคมและเศรษฐกิจ การหากลไกและมาตรการเพื่อรักษาไม่ให้อัตราเจริญพันธุ์รวมลดต่ำลงจากระดับ 1.6 ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ชีวิตและการทำงาน การหามาตรการเพื่อลดภาระและอุปสรรคต่างๆ ในการเลี้ยงลูก เช่น มาตรการด้านภาษี บทบาทของเพศสภาพภายในครอบครัว การพัฒนาศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเป็นช่วงเวลาการปรับตัวของพ่อและแม่หลังการคลอดบุตร ซึ่งเป็นระยะสำคัญของพัฒนาการเด็ก และยังมีการมุ่งประเด็นไปที่ลักษณะและธรรมชาติของประชากรเจเนอเรชันวาย (Generation Y) ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่อยู่ทั้งในวัยแรงงานและวัยเจริญพันธุ์ ประชากรกลุ่มนี้มีวิถีการดำเนินชีวิต (Lifestyle) และทัศนคติด้านต่างๆ แตกต่างจากประชากรเจเนอเรชันก่อนหน้า ซึ่งส่งผลกระทบต่อลักษณะการวางแผนการดำเนินชีวิตและการบริหารจัดการครอบครัว

จะเห็นได้ว่าประเด็นเกี่ยวกับครอบครัวของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ยังคงต่อเนื่องเชื่อมโยงจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 และยังคงให้ความสำคัญกับการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม การพัฒนาที่ยึดหลักสมดุลยั่งยืน การกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านประเทศไทยให้หลุดพ้นจากลำดับรายได้ปานกลาง (Middle income trap) ด้วยยุทธศาสตร์ “ประเทศไทย 4.0” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของคนชั้นกลาง และการพัฒนาสู่การเป็นสังคมเมืองที่จะส่งผลกระทบต่อสถานการณ์ครอบครัวไทยในที่สุด

แนวทางในการพัฒนาประเทศของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ที่เกี่ยวกับครอบครัวจึงเน้นไปที่การสร้าง “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” ด้วยการสร้างสังคมสูงวัยที่มีคุณภาพ สามารถทำงานที่เหมาะสมตามศักยภาพ สร้างเสริมและฟื้นฟูสุขภาพเพื่อป้องกันหรือชะลอความทุพพลภาพและโรคเรื้อรังต่างๆ มีครอบครัวที่อบอุ่นรองรับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ ประชาชนทุกช่วงวัยมีการศึกษาและมีการเรียนรู้เพื่อให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพ ความเท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ และการได้รับการบริการทางสังคม พัฒนาศักยภาพของประชากรวัยแรงงานที่จะต้องเลี้ยงดูประชากรวัยพึ่งพิง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีจำนวนมากขึ้น ให้สมาชิกของครอบครัวทุกวัยมีพัฒนาการและความเป็นอยู่ที่เหมาะสม สร้างสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานเพื่อการสร้างครอบครัวและสังคม รวมทั้งการวางแผนการออมสำหรับการใช้ชีวิตในวัยสูงอายุที่มีประสิทธิภาพ

□□□□□□□□□□6.indd 39 147//2560 BE 17:09

“

การ “ชี้วัด” ความอยู่ดีมีสุข
ของครอบครัวในบริบทไทย
และบางประเทศ

”

บทที่ 3

ตัวชี้วัด “ความอยู่ดีมีสุข” ของครอบครัว

ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย และเชิงภววิสัย

มนุษย์ทุกคนย่อมมีครอบครัวลักษณะใดลักษณะหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวขยาย หรือครอบครัวเดี่ยว และไม่ว่าครอบครัวจะมีจำนวนสมาชิกมากหรือน้อยเพียงใด ครอบครัวย่อมเป็นสังคมพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ ความอยู่ดีมีสุขภายในครอบครัวจึงเป็นที่สุดของความปรารถนาประการหนึ่งของมนุษย์ เป็นสิ่งที่จะทำให้ครอบครัวเป็นรากฐานที่แข็งแรงของสังคม เป็นหน่วยผลิตทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพสู่สังคม ด้วยเหตุนี้ การวัดว่าครอบครัวมีความอยู่ดีมีสุขหรือไม่ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสังคม และการพัฒนาประเทศ รวมทั้งการกำหนดนโยบายสำคัญต่างๆ การค้นหาตัวชี้วัดที่สะท้อนความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวได้จริง จึงเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งของการศึกษาด้านครอบครัว หากตัวชี้วัดไม่ชัดเจนและมีข้อโต้แย้ง ก็จะไม่สามารถบรรลุการกำหนดนโยบายที่จะนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวได้

แนวคิดเกี่ยวกับ “ความอยู่ดีมีสุข” หรือ “Well being” เข้ามามีบทบาททดแทนแนวคิดเกี่ยวกับ “ความสุข” หรือ “Happiness” ในระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา นักวิชาการในต่างประเทศให้ความเห็นว่า ความอยู่ดีมีสุข สะท้อนความพึงพอใจในชีวิต (Life satisfaction) ซึ่งสะท้อนขอบเขตของระยะเวลาที่ยาวนานกว่า ในขณะที่ **ความสุข** อาจสื่อความหมายถึงสภาวะอารมณ์ชั่วขณะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อสภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทั้งยังไม่มีคำจำกัดความและการวัดที่ชัดเจน ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective well being) ของศาสตราจารย์ Ed Diener นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน

□□□□□□□□□□6.indd 41 147//2560 BE 17:09

ได้รับการยอมรับมากขึ้น แนวคิดดังกล่าว แตกแขนงออกมาจากการศึกษาด้านจิตศาสตร์ โดยนักจิตวิทยากลุ่มหนึ่งที่เห็นว่า วงการจิตศาสตร์มุ่งให้ความสนใจต่อสภาพจิตด้านลบมากเกินไป จนลืมมองสภาพจิตด้านบวก (Diener et al., 1999) เป็นการให้ความสำคัญกับอิทธิพลของสภาพจิตใจ และอารมณ์ต่อการประเมินความพึงพอใจของชีวิต ซึ่งมีมุมมองที่แตกต่างจากความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัย (Objective well being) ซึ่งให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆ ที่วัดได้ในเชิงปริมาณ ไม่ว่าจะเป็นรายได้ การมีงานทำ สุขภาพ การมีการศึกษา และอื่นๆ ในขณะที่ความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย มองที่ปัจจัยภายในจิตใจ ความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัย มองที่ปัจจัยภายนอก ซึ่งแม้แนวคิดทั้งสองจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะสวนทางหรือขัดแย้งกัน เพียงแต่ธรรมชาติของการให้คำจำกัดความและการวัดเป็นคนละอย่างกันเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม ความอยู่ดีมีสุขทั้งในเชิงอัตวิสัย และภววิสัย อาจเติมเต็มซึ่งกันและกันในแง่ของการอธิบายความพึงพอใจหรือความไม่พึงพอใจในชีวิต สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิตได้ดีขึ้น

ในขณะที่การศึกษาเกี่ยวกับการวัดความอยู่ดีมีสุขเชิงภววิสัยไม่มีความเคลื่อนไหวมากนัก ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งมีการศึกษากันมาก่อนหน้านี้ค่อนข้างมากอยู่แล้ว การศึกษาในเชิงอัตวิสัยเริ่มมีพัฒนาการที่ซับซ้อนมากขึ้น และมีข้อสรุปที่หลากหลาย พบทั้งในสาขาวิชาแพทยศาสตร์ เช่น อิทธิพลจากพันธุกรรม ภาวะการปฏิสนธิ การตั้งครรภ์ รวมไปจนถึงสภาพแวดล้อมภายในครรภ์ (Intrauterine environment) แม้แต่การแต่งงานที่คู่สมรสมีลักษณะคล้ายกัน (Assortative mating) หรือไม่คล้ายกัน (Disassortative mating) ที่มีต่อแนวโน้มความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Baker et al., 1992) การศึกษาความเหมือนและความต่างของลูกแฝด ทั้งที่เป็นแฝดจากไข่ใบเดียว (Monozygotic twins) และแฝดจากไข่คนละใบ (Dizygotic twins) (Phelps et al., 1997) ไปจนถึงสาขาสังคมศาสตร์ และมานุษยศาสตร์ ที่ชี้ประเด็นเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกลักษณะ และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ที่จะมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Emmons et al., 1986) อิทธิพลของการเปรียบเทียบความเหนือกว่า หรือความด้อยกว่าของตัวเองกับบุคคลแวดล้อม ตามทฤษฎีความแตกต่างเชิงพหุของความพึงพอใจ (Multiple discrepancy theory of satisfaction) (Michalos, 1985) และทฤษฎีการเปรียบเทียบทางสังคม (Social comparison theory) (Wood, 1996) การตั้งเป้าหมาย (Goals) (Austin & Vancouver, 1996) ความทะเยอทะยาน (Aspirations) (Wilson, 1967) การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง (Adaptation and coping) (Headey and Wearing, 1989) ซึ่งเชื่อว่าล้วนมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยของคน

ในวรรณกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย พบว่า มีประเด็นที่ศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวโดยตรงน้อยมาก โดยเฉพาะที่ศึกษาเกี่ยวกับบริบทต่างๆ ของครอบครัวนั้น

□□□□□□□□□□□6.indd 42 147//2560 BE 17:09

กล่าวได้ว่าไม่มีเลย จะมีก็เพียงประเด็นที่เกี่ยวกับการสมรส (Marriage) เท่านั้น ซึ่งเป็นการมุ่งศึกษาความอยู่ดีมีสุขที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มคนที่สมรส หม้าย หย่า แยก คนที่ไม่สมรสแต่อยู่กินด้วยกัน (Cohabitation) คนที่ไม่สมรสและอยู่คนเดียว เช่น ในการสำรวจขนาดใหญ่ในกลุ่มตัวอย่าง 40 ประเทศ โดย Diener พบว่า คนที่มีสถานภาพสมรสมีความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยมากกว่าคนที่มีสถานภาพหม้าย หย่า แยก (Diener et al., 1998) ส่วนในกลุ่มที่ไม่สมรสนั้น พบว่า คนที่อยู่กินด้วยกันมีความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยสูงกว่าคนที่ไม่สมรสและอยู่คนเดียว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรมด้วย (Kurdek, 1991; Mastekaasa, 1995)

จากการสืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศต่างๆ พบว่า มีเพียงตัวอย่างในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นความพยายามในเชิงวิชาการโดยศาสตราจารย์ Noraini M. Noor และคณะ (2014) แห่ง International Islamic University Malaysia เป็นผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ และอีกหนึ่งตัวอย่างหนึ่งจากประเทศนิวซีแลนด์ โดย Sue Milligan และคณะ (2016) แห่งภาควิชาสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัย Otago ประเทศนิวซีแลนด์ ร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาตินิวซีแลนด์

ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศมาเลเซีย

งานของศาสตราจารย์ Noor และคณะ (2014) แม้จะเป็นงานค้นคว้าเชิงวิชาการ แต่ก็เป็นการร่วมมือระหว่างนักวิชาการกับคณะกรรมการการพัฒนาประชากรและครอบครัวแห่งชาติ (National Population and Family Development Board: NPFDB) ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับนโยบายที่สำคัญของมาเลเซีย เพื่อการพัฒนาครอบครัวและสังคม ภายใต้กระทรวงเอกภาพและการพัฒนาสังคม (Ministry of Unity and Social Development) เป็นความพยายามในการสร้างดุลยภาพระหว่างความอยู่ดีมีสุขในเชิงสังคมและครอบครัวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่มีความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ตามนโยบายการพัฒนาต่างๆ ที่ส่วนใหญ่จะเน้นมิติทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็น New Development Policy (1991-2000) National Vision Policy (2001-2010) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Government Transformation Programme (2010-2020) ที่ตั้งเป้าหมายจะยกระดับเศรษฐกิจของมาเลเซียให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้ว (Developed country) การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวจึงมีวัตถุประสงค์สำคัญในการเป็นเครื่องมือในการติดตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและครอบครัว ซึ่งเป็นฐานรากอันสำคัญของประเทศในช่วงเวลาที่เครื่องยนต์ทางเศรษฐกิจถีบเร่งตามลู่วิ่งการแข่งขันแห่งศตวรรษที่ 21

□□□□□□□□□□6.indd 43 147//2560 BE 17:09

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในครั้งนั้น ได้มีการรวบรวมและสังเคราะห์ตัวชี้วัดเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขด้านต่างๆ จากหลายประเทศในหลายภูมิภาค ทำให้เห็นมุมมองในการวัดความอยู่ดีมีสุขที่แตกต่างกันบ้าง ใกล้เคียงกันบ้าง ซ้อนเหลื่อมกันบ้าง ซึ่งสรุปได้เป็น 4 กลุ่มตัวชี้วัด ได้แก่ (1) กลุ่มตัวชี้วัดด้านระดับการดำรงชีวิต (Level of living) ใช้กันมากในหลุ่มประเทศนอร์ดิก เป็นการให้ความสำคัญที่การเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ของสังคม เช่น การศึกษา การจ้างงาน สภาพการทำงาน การเคหะ (2) กลุ่มตัวชี้วัดด้านคุณภาพของชีวิต (Quality of life) ซึ่งใช้อย่างกว้างขวางในประเทศเยอรมันนี เนเธอร์แลนด์ ออสเตรีย และสวิสเซอร์แลนด์ ใช้ตัวชี้วัดเชิงอัตวิสัยมุ่งเน้นไปที่สภาพความเป็นอยู่ (Living conditions) เช่น การวัดความพึงพอใจและคุณภาพของการทำงาน และที่อยู่อาศัย (3) กลุ่มตัวชี้วัดด้านคุณภาพของการดำรงชีวิต (Living quality) พบว่าใช้มากในกลุ่มประเทศยุโรป เน้นการใช้ตัวชี้วัดเชิงภววิสัย เกี่ยวกับสภาพพื้นฐานการดำรงชีวิต ทั้งรายได้ ค่าใช้จ่าย สุขภาพ ความปลอดภัยในสังคม การเคหะ การคมนาคม และวิถีชีวิต (4) กลุ่มตัวชี้วัดที่ผสมผสานระหว่างการวัดมาตรฐานการดำรงชีวิต (Standard of living) ซึ่งใช้ตัวชี้วัดเชิงภววิสัย ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับสวัสดิการที่จำเป็นต่างๆ ในการดำรงชีวิต กับตัวชี้วัดความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพของชีวิต ซึ่งเป็นการวัดเชิงอัตตวิสัย

Noor และคณะได้รวบรวมตัวชี้วัดต่างๆ และได้ทดสอบกับกลุ่มตัวอย่าง 2,808 ครัวเรือนทั่วประเทศมาเลเซีย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม และเชิงปริมาณด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor analysis) และโมเดลสมการโครงสร้าง (Structural equation model: SEM) สามารถสรุปตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวมาเลเซียแบบพหุมิติ (Multiple dimension) ได้ 6 กลุ่มได้แก่ (1) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะการเลี้ยงดูบุตร การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการเลี้ยงดูบุตร การใช้เวลากับครอบครัว ความสมดุลระหว่างงาน-ครอบครัว การปรับตัว-ฟื้นตัวหลังจากครอบครัวประสบสถานการณ์ที่เลวร้าย อิทธิพลจากอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคม (2) สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ระดับรายได้ ความปลอดภัยของเงินออม ความคุ้มครองและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (3) สุขภาพและความปลอดภัย ได้แก่ การเข้าถึงระบบสวัสดิการด้านสาธารณสุข สุขภาพกาย สุขภาพใจ และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (4) ความสัมพันธ์กับชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมกับสังคมและชุมชน รวมทั้งการได้รับการค้ำจุน ช่วยเหลือจากสังคมและชุมชน (5) ศาสนาและจิตวิญญาณ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และ (6) การเคหะและสภาพแวดล้อม ได้แก่ ความพอใจในความพอเพียง และสภาพความเป็นอยู่ของที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยจากปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด

□□□□□□□□□□6.indd 44 147//2560 BE 17:09

ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศนิวซีแลนด์

ประเทศนิวซีแลนด์ได้ริเริ่มโครงการ The Family and Whanau Wellbeing Project (FWWP) เพื่อสำรวจความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวระหว่าง ค.ศ. 1981-2001 โดยความร่วมมือของกระทรวงสาธารณสุข สำนักงานสถิติแห่งชาติ มหาวิทยาลัย Otago ได้รับเงินสนับสนุนจาก The Foundation for Research Science and Technology และเนื่องจากไม่เคยมีการพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ทำให้งานสำคัญในระยะเริ่มต้นโครงการ คือการพัฒนาตัวชี้วัดดังกล่าว

ในบทนำของรายงานการวิจัย ได้กล่าวถึงความตระหนักในความสำคัญของนโยบายเชิงสังคม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาครอบครัว ซึ่งข้อมูลและตัวชี้วัดที่เคยใช้มาในอดีตให้ข้อมูลที่ไม่เพียงพอต่อฝ่ายนโยบายในการพัฒนานโยบายครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำนิยามของคำว่า “ความอยู่ดีมีสุข (Well being)” ที่ยังไม่ชัดเจน อีกทั้งหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of analysis) ที่ยังไม่สามารถลงไปถึงระดับครอบครัว ครัวเรือน และระดับ Whanau (ภาษาพื้นเมืองเมารี ออกเสียงว่า “ฟานัว”) ซึ่งหมายถึงครอบครัวขยายที่มีคนหลายรุ่นอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งดูจะเป็นจุดเน้นของการพัฒนาประชากรและสังคมในนิวซีแลนด์ยุคใหม่ นโยบายใหม่ๆ ที่ประกาศใช้มีคำว่า Whanau ปรากฏอยู่บ่อยครั้ง

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในนิวซีแลนด์ครั้งนั้น มีรายละเอียดที่สะท้อนความรอบคอบของนักนโยบายเชิงสังคมของนิวซีแลนด์อย่างน่าจับตามอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ตระหนักถึงความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ซึ่งในการศึกษาอื่นๆ มักมองความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในเพียงมิติที่เป็นการรวม (Aggregate) คะแนนความอยู่ดีมีสุขของคนในครอบครัวเข้าด้วยกัน แต่ไม่ได้มองว่าสิ่งต่างๆ ที่กระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของคนใดคนหนึ่งในครอบครัว จะส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวด้วย ซึ่งแนวคิดนี้ทำให้ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวแยกและแตกต่างจากตัวชี้วัดทางสังคม (Social indicators) อื่นๆ นอกจากนี้ ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในนิวซีแลนด์ตระหนักถึงมาตรวัดที่เป็นทั้งแบบภววิสัย และอัตวิสัย เช่นเดียวกับแนวคิดที่พบในประเทศอื่นๆ แต่ยังได้สะท้อนอิทธิพลที่ตัวชี้วัดทั้งสองกลุ่มส่งผลต่อกันและกันอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของนิวซีแลนด์ได้รับอิทธิพลจากกรอบแนวคิดในการประเมินสภาพแวดล้อมทางสังคมของประเทศยุโรปเป็นอย่างมาก โดยในขั้นตอนการรวบรวมตัวชี้วัดต่างๆ ที่เข้าข่ายว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับประเด็นครอบครัวนั้น รวบรวมจากรายงานสถานการณ์ทางสังคม (Social reports) ของ 10 ประเทศในยุโรป ซึ่งรวบรวมและ

□□□□□□□□□□□6.indd 45 147//2560 BE 17:09

สังเคราะห์ไว้แล้วโดย Berger-Schmitt และ Jankowitsch (1999) และงานวิจัยเกี่ยวกับตัวชี้วัดทางสังคมในประเทศนิวซีแลนด์อีก 2 ชิ้น โดย Charles Crothers (2000) และ Gerard Cotterell (2002)

การรวบรวมและสังเคราะห์ตัวชี้วัดทางสังคมจากแหล่งต่างๆ ข้างต้น ทำให้ได้ตัวชี้วัดทางสังคมที่เกี่ยวเนื่องกับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวจำนวนมาก ซึ่งคณะผู้ศึกษาได้เลือกเฉพาะตัวชี้วัดที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม และสามารถจัดได้เป็น 6 กลุ่มตัวชี้วัด ได้แก่ (1) รายได้ ประกอบด้วยตัวชี้วัดย่อย 4 ตัวชี้วัด คือ รายได้ครอบครัว แหล่งรายได้ สัดส่วนของครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ และความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ (2) การศึกษา ประกอบด้วย 2 ตัวชี้วัดย่อย คือ การสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และการสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา (3) การทำงาน ประกอบด้วยตัวชี้วัดย่อย 2 ตัวชี้วัด คือ การว่างงาน และเวลาในการทำงาน (4) การเคหะ ประกอบด้วย 4 ตัวชี้วัดย่อย คือ การครอบครองบ้าน ความสามารถในการเช่า ความแออัด และสภาพที่อยู่อาศัย (5) การเข้าถึงสาธารณูปโภคต่างๆ ที่ทำให้สามารถติดต่อกับสังคมได้ ประกอบด้วยตัวชี้วัดย่อย 3 ตัวชี้วัด คือ การเข้าถึงโทรศัพท์ ยานพาหนะ และอินเทอร์เน็ต และ (6) สุขภาพ ซึ่งมีเพียงตัวชี้วัดย่อยตัวเดียว คือ พฤติกรรมการสูบบุหรี่ในปัจจุบัน โดยให้เหตุผลว่า พฤติกรรมการสูบบุหรี่จะนำไปสู่โรคร้ายอื่นๆ ได้มากกว่าพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพอื่นๆ เช่น การดื่มแอลกอฮอล์ และส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ได้มากกว่า

การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในประเทศไทย

การศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขในครอบครัวของคนไทยนั้น ยังคงอยู่ที่เรื่องของการตอบคำถามที่ว่า หากเป้าหมายสูงสุดของการสร้างดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขในครอบครัวเพื่อใช้เป็นเครื่องมือชี้วัดสถานการณ์เกี่ยวกับความสุขของครอบครัวในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ “การสร้างครอบครัวอบอุ่น” แล้ว การวัดความอยู่ดีมีสุขที่ว่านั้นจะวัดได้อย่างไร ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดความอยู่ดีมีสุขโดยรวมของคนไทยภายใต้ปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545–2549) ที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยที่ความอยู่ดีมีสุขมีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 ด้าน ได้แก่

□□□□□□□□□□□6.indd 46 147//2560 BE 17:09

1. **องค์ประกอบด้านสุขภาพอนามัย** หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอันเกิดจากการสร้างสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา รวมถึงการมีโภชนาการที่ดี การรู้จักป้องกันดูแลสุขภาพที่ดีของตนเอง และสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข ซึ่งจะทำให้คนมีอายุยืนยาวสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมได้อย่างเต็มศักยภาพ

2. **องค์ประกอบด้านความรู้** เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย เพราะความรู้ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของคนให้มีทักษะความสามารถในการปรับตัวได้อย่างเท่าทันในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การที่คนเราจะมีความรู้ได้นั้นจะต้องได้รับการศึกษา การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างโอกาสและพัฒนาสติปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของคนให้สามารถ “คิดเป็น ทำเป็น” เรียนรู้ที่จะพึ่งตนเองและใช้ประสบการณ์ ศักยภาพ และทักษะของตนให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. **องค์ประกอบด้านชีวิตการทำงาน** เป็นปัจจัยกำหนดความอยู่ดีมีสุขของคน นอกจากจะต้องมีสุขภาพอนามัยที่ดี ได้รับการศึกษาแล้ว การทำงานจะเป็นที่มาของรายได้และอำนาจซื้อ ซึ่งนำไปสู่การสร้างความสำเร็จและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีงานทำที่ดี มีความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน มีรายได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลให้คนเราสามารถดูแลความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้อยู่ดีมีสุขและยังประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม

4. **องค์ประกอบด้านรายได้และการกระจายรายได้** ความขัดสนในด้านรายได้ในการยังชีพ การมีปัญหาความยากจนที่รุนแรงและความไม่เท่าเทียมของรายได้ในระดับสูง ย่อมสะท้อนการอยู่อย่างเป็นทุกข์ในสังคม ดังนั้น ความอยู่ดีมีสุขที่สำคัญประการหนึ่ง คือการเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอำนาจซื้อเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

5. **องค์ประกอบด้านชีวิตครอบครัว** ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งต่อคนในการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ในครอบครัวถือเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ “ความอยู่ดีมีสุข” ครอบครัวอยู่ดีมีสุข คือครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น รู้บทบาทหน้าที่ของครอบครัว มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ลดปัจจัยเสี่ยงของครอบครัว สามารถพึ่งตนเองและมีการเกื้อกูลสังคมอย่างมีคุณภาพ

6. **องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต** เป็นอีกมิติหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข สภาพแวดล้อมที่ดีย่อมส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดี เอื้อต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตในสังคม การมีสภาพแวดล้อมที่ดีหมายความรวมถึงการมีที่อยู่อาศัย

□□□□□□□□□□6.indd 47 147//2560 BE 17:09

ที่มั่นคง การได้รับบริการสาธารณูปโภคที่พอเพียง และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลคุณภาพการดำรงชีวิต

7. **องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ** ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ มีการดูแลคนในสังคมให้มีสิทธิและเสรีภาพในการดำรงชีวิต มีส่วนร่วมในการพัฒนาและตรวจสอบภาครัฐ ได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันตามกฎหมาย และรัฐกับประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นำไปสู่สังคมที่คนในสังคมจะอยู่ดีมีสุขตลอดไป

ใน พ.ศ. 2545 สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับมอบหมายจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้จัดทำโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” เพื่อกำหนดกรอบแนวคิด “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” โดยมีการให้คำจำกัดความและสร้างตัวชี้วัดภาวะความอยู่ดีมีสุขที่แท้จริงของครอบครัวไทยที่เป็นที่ยอมรับ มีความเป็นเอกภาพ และเกิดการบูรณาการร่วมกัน ได้ผลเป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวอยู่ดีมีสุข จำแนกองค์ประกอบของครอบครัวอยู่ดีมีสุขออกเป็น 5 ด้าน ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงและส่งผลให้เกิดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ประกอบด้วย

1) องค์ประกอบด้านรูปแบบครอบครัว หมายถึง ลักษณะโครงสร้างที่มีความหลากหลายของการรวมตัวของสมาชิกที่มีจุดหมายในการสร้างครอบครัวร่วมกัน

2) องค์ประกอบด้านบทบาทหน้าที่ของครอบครัว หมายถึง การทำหน้าที่ของครอบครัวที่จะดูแลความต้องการและพัฒนาคุณภาพของสมาชิกอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความเป็นอยู่ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ด้านการพัฒนาปลูกฝังความเป็นมนุษย์ที่ดี เป็นแหล่งเอื้อการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม

3) องค์ประกอบด้านสัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง การเกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มความผูกพัน เคารพรัก และเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งประเมินได้จากพฤติกรรมการสื่อความหมาย มีส่วนร่วมปรึกษาหารือ ตัดสินใจ และทำกิจกรรมในบรรยากาศที่สงบสุข

4) องค์ประกอบด้านการพึ่งพาตนเองของครอบครัว หมายถึง ความสามารถของครอบครัวที่จะอยู่รอด โครงสร้างทำหน้าที่รักษาสัมพันธภาพที่ดี โดยสมาชิกทั้งหญิงและชายช่วยกันและปรับตัวในกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งประเมินได้จากการดูแลตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการชีวิต ความเป็นอยู่ สุขภาพ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการทางสังคม

□□□□□□□□□□6.indd 48 147//2560 BE 17:09

5) องค์ประกอบด้านการเกื้อกูลสังคมของครอบครัว หมายถึง การมีส่วนร่วมของครอบครัวในกิจกรรมที่สร้างสรรค์ และช่วยเหลือสังคม โดยไม่เป็นผู้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือสร้างปัญหาให้กับสังคม

การศึกษาของนิตยา คชภักดี และคณะ (2545) ได้มีการให้ความหมายของ “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” หมายถึง สภาพครอบครัวที่พึงประสงค์อันเกิดจากการรวมตัวในรูปแบบที่หลากหลายของบุคคลที่มาดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีจุดหมาย สามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม และรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน พึ่งพาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง สามารถปรับตัวได้อย่างสร้างสรรค์ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และเป็นส่วนหนึ่งที่เกื้อกูลสังคมอย่างมีคุณธรรม

□□□□□□□□□□6.indd 49 147//2560 BE 17:09

“

การผลาญทรัพยากรโลก
ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
ประชากร และความอยู่ดีมีสุข
ของครอบครัว

”

ส่งท้าย

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

โดยธรรมชาตินั้น สิ่งมีชีวิตจะแพร่พันธุ์ และงอกงามในที่ที่มีทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และสร้างชีวิตมีความอุดมสมบูรณ์ หากในวันนี้ปรากฏการณ์ใหญ่ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างประชากรไทย และประชากรโลก คือการลดลงของอัตราเจริญพันธุ์ และส่งผลให้ความเป็นไปภายในครอบครัวไทยเปลี่ยนแปลงจากอดีต ก็คงพอจะอนุมานได้ว่าเป็นเพราะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และสร้างชีวิตในประเทศไทยและของโลกกำลังลดลงในมิติใดมิติหนึ่ง ประจักษ์พยานสำคัญของข้อสรุปนี้ คือการที่ต้นทุน และราคาของสิ่งต่างๆ สูงขึ้น ซึ่งสะท้อนมาจากอุปสงค์ที่มีต่อทรัพยากรเหล่านั้นมากกว่าอุปทานที่มีอยู่ และยิ่งโลกมีพัฒนาการด้านต่างๆ ล้ำหน้าไปมากเท่าใดก็จะยิ่งใช้ทรัพยากรในปริมาณที่มากขึ้นเท่านั้น และลงเอยที่ต้นทุนการดำเนินชีวิตซึ่งจะสูงตามขึ้นไปอีก

คนในเจเนอเรชันก่อนๆ สามารถเลี้ยงลูกได้ 8-9 คนได้ โดยไม่มีความอัตคัดมากนัก และยังอาจรับอุปการะเลี้ยงดูลูกหลานของญาติพี่น้องได้อีก เพราะการเลี้ยงดูคนในสมัยก่อนไม่ซับซ้อนและมีค่าใช้จ่ายไม่สูงเท่ากับในปัจจุบัน ทุกวันนี้การเลี้ยงดูลูกเป็นภารกิจที่มีรายละเอียดยุ่งยากและแพงเป็นอย่างยิ่ง สังคมปัจจุบันจึงปรับตัวเองให้สอดคล้องตามสภาพทรัพยากรที่จำกัดลงด้วยการมีลูกเพียง 1 หรือ 2 คน หรือไม่มีเลย นับว่าเป็นกลไกการปรับตัวเองตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต (Auto-correction) ที่ต้องปรับตัวเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป บ้างปรับตัวแล้วสามารถอยู่รอดสืบทอดเผ่าพันธุ์ แต่อาจมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม บ้างปรับตัวแล้วสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ เหลือเป็นเพียงเรื่องเล่าหรือตำนานกับรูปวาด รูปภาพ และของใช้เก่าๆ ให้คนรุ่นหลังตีความไปต่างๆ นาๆ การที่ผลการศึกษาต่างๆ โดยเฉพาะในมิติทางสังคมศาสตร์ ให้ข้อสรุปว่า

□□□□□□□□□□6.indd 51 147//2560 BE 17:09

อัตราการเจริญพันธุ์ลดลง เนื่องมาจากความไม่สมดุลกันระหว่างเวลาทำงานกับเวลาสำหรับครอบครัว หรือแม้กระทั่งเวลาสำหรับตัวเอง วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป การมีสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการเลี้ยงลูกรวมไปถึงการดูแลกันและกันในครอบครัวที่ไม่เพียงพอ หรือมีราคาแพงเกินไป ล้วนแล้วแต่สรุปลงมาที่การมีทรัพยากรไม่เพียงพอทั้งสิ้น ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากร โครงสร้างของครอบครัว และความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว

คำตอบอันเป็นที่สุดของความพยายามในการรักษาอัตราการเจริญพันธุ์ไม่ให้ต่ำลงไปถึงระดับที่เป็นวิกฤตต่อการสืบทอดและดำรงสังคม อาจอยู่ที่การช่วยกันคิดว่า จะทำอย่างไรให้มนุษย์ใช้ทรัพยากรในการดำเนินชีวิตอย่างประหยัดและพอดี การสร้างสติปัญญาให้คนรู้จักคิดพิจารณาถึงความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนของมนุษย์ และควรเป็นสติปัญญาที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ไม่ว่ารวยหรือจน ควรพิจารณาให้เหมาะสมว่า สิ่งใดควรเป็นรัฐสวัสดิการที่ประกันความอยู่รอดและความเท่าเทียมของพลเมือง และสิ่งใดที่ควรให้ภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ ควรช่วยกันคิดนวัตกรรมที่ทำให้เกิดความประหยัดทั้งเงิน และประหยัดทรัพยากร ไม่ใช่นวัตกรรมที่ทำให้การกินอยู่ยิ่งมีความฟุ่มเฟือยในสิ่งที่เกินความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทั้งยังควรช่วยกันคิดหาทางสร้างค่านิยมในการใช้จ่ายที่สมเหตุสมผล สร้างสินค้าที่มีความจำเป็นต่อความมั่นคงและยั่งยืนของการดำรงชีวิต

ทั้งนี้ เพื่อให้ทรัพยากรมีเหลือมากขึ้น และมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เพียงพอต่อการแพร่พันธุ์ และการเลี้ยงดูครอบครัวให้ “อยู่ดี” และ “มีสุข”

□□□□□□□□□□□6.indd 52 147//2560 BE 17:09

การนำเสนอผลการวิจัย ชุดโครงการวิจัย ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

“สมดุลชีวิตและการทำงานเพื่อการสร้างครอบครัว • สถานรับเลี้ยงเด็ก ตัวช่วยสำคัญของพ่อแม่ยุคใหม่ • ความสุขของครอบครัวไทยในชนบท”

วันที่ 23 พฤษภาคม 2559 เวลา 9.00–12.00 น.
ณ ห้องกมลทิพย์ 1 โรงแรม เดอะ สุโกศล

ผศ.ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร

ผศ.ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา

ผศ.ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์

อ.ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา

ภาพที่ 1: นักวิจัยชุดโครงการอยู่ดีมีสุข
ภาพโดย: กฤติญา สำอางกิจ

□□□□□□□□□□6.indd 53 147//2560 BE 17:09

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย (สกว.) ให้ดำเนินชุดโครงการวิจัย "ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย" ซึ่งประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อย 3 โครงการ คือ โครงการวิจัยการส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลระหว่างการทำงาน โครงการการให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และโครงการความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทไทย ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม ดำเนินการตั้งแต่วันที่ 15 กันยายน 2558 ถึง 15 พฤษภาคม 2559 เป็นระยะเวลา 8 เดือน

เมื่อดำเนินโครงการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันนำเสนอผลการวิจัยต่อสาธารณชน เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2559 เวลา 9.00–12.00 น. ณ ห้องกมลทิพย์ 1 โรงแรม เดอะสุโกศล

ภาพที่ 2: การลงทะเบียนเข้าร่วมประชุม
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

□□□□□□□□□□□6.indd 54 147//2560 BE 17:09

กำหนดการประชุม

เวลา	กิจกรรม
8.30–9.00 น.	ลงทะเบียน
9.00–9.30 น.	พิธีเปิดการประชุม โดย ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล รองศาสตราจารย์ ดร.รศรินทร์ เกรย์
9.30–9.45 น.	นำเสนอ ความเป็นมาและแนวทางการดำเนินชุดโครงการความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย โดย: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร หัวหน้าชุดโครงการ
9.45–10.00 น.	พักรับประทานอาหารว่าง
10.00–12.00 น.	นำเสนอผลงานชุดโครงการอยู่ดีมีสุข - โครงการวิจัยการส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลในการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา - โครงการวิจัยการให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล : อาจารย์ ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์ - โครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม : อาจารย์ ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา อภิปราย ให้ข้อคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะ ปิดการประชุม
12.00–13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน

ภาพที่ 3: กิจกรรมภายในห้องประชุม

ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

□□□□□□□□□□□6.indd 55 147//2560 BE 17:09

อ.ภูเบศร์[1]

ภาพที่ 4:
หัวหน้าโครงการกล่าวนำ
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

กราบเรียนรองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกุล ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม รองศาสตราจารย์ ดร.รศรินทร์ เกรย์ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านแขกผู้มีเกียรติ และเพื่อนนักวิชาการทุกท่าน วันนี้ผมในนามของคณะนักวิจัยชุดโครงการความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ขอขอบพระคุณและรู้สึกเป็นเกียรติเป็นอย่างยิ่งที่ทุกท่านให้ความสนใจมาร่วมฟังการนำเสนอผลการวิจัยในครั้งนี้ เราจะขออนุญาตเริ่มต้นแบบไม่ให้เป็นทางการมากนัก ตามภาษานักวิชาการของเรา เพื่อที่จะสร้างบรรยากาศที่ทุกๆ ท่านอยากจะแสดงความคิดเห็นหรือมีข้อแนะนำอย่างไรต่อคณะผู้วิจัย ทางคณะผู้วิจัยจะได้นำกลับไปปรับผลงานวิจัย เพื่อให้เป็นประโยชน์สูงสุดต่อการนำไปสู่การปฏิบัติและก็ภาคนโยบายต่อไป ในโอกาสแรกผมใคร่ขอกราบเรียนเชิญท่านผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ในฐานะที่เป็นเจ้าบ้านเป็นผู้กล่าวต้อนรับทุกท่านในวันนี้ ขอกราบเรียนเชิญท่านผู้อำนวยการฯ ครับ

ภาพที่ 5: ผอ.สถาบันฯ
กล่าวเปิดงานประชุม
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

ผอ.รศรินทร์[2]

เรียนท่านผู้มีเกียรติจากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันวิชาการและภาคประชาสังคม รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกุล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ และรักษาการผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และผู้ร่วมประชุมทุกท่าน ในนามของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ดิฉันมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้มีโอกาสต้อนรับทุกท่าน ในการประชุมเพื่อนำเสนอผลการวิจัยชุดโครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยในวันนี้ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ได้ตระหนักถึงความสำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร

[1] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูเบศร์ สมุทรจักร หัวหน้าชุดโครงการวิจัยฯ

[2] รองศาสตราจารย์ ดร.รศรินทร์ เกรย์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

□□□□□□□□□□6.indd 56 147//2560 BE 17:09

ไทยที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่อง อย่างที่เราทราบกันว่าสังคมไทยขณะนี้กำลังเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัย ซึ่งหมายถึงการที่มีประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ทั้งสัดส่วนและจำนวน ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการลดลงของอัตราเจริญพันธุ์ ในอดีตคนรุ่น baby boom คือรุ่นดิฉัน หญิงไทยมีลูกโดยเฉลี่ยประมาณ 6-7 คน แต่ในปัจจุบันนี้หญิงไทยโดยเฉลี่ยมีลูกน้อยกว่า 2 คน โดยประมาณ 1.6 คน ซึ่งทำให้ครอบครัวมีขนาดลดลง นอกจากนี้ การย้ายถิ่นของประชากรวัยทำงาน วัยหนุ่มสาวเพื่อไปทำงานที่อื่น ก็ทำให้โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนไป จึงทำให้เป็นที่น่าสนใจว่าเราจะส่งเสริมการมีบุตรได้อย่างไร และครอบครัวไทยจะอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร และเราก็จะได้คำตอบมาจากชุดโครงการวิจัยชิ้นนี้ ดิฉันใคร่ถือโอกาสนี้ ขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการวิจัย และขอขอบคุณที่ปรึกษาโครงการวิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ปราสาทกุล ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พร พันพึ่ง และขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกุล และคณะที่ปรึกษากรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่ 9 ที่กรุณาให้คำชี้แนะที่มีประโยชน์มาโดยตลอด จนโครงการสำเร็จลุล่วงไปอย่างดี รวมทั้งขอขอบคุณ คุณจิราพันธ์ กัลลประวิทย์ รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา อิ่มเอม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมรรัตน์ อภินันท์มหกุล ผู้ประเมินชุดโครงการวิจัยนี้ และท้ายสุดขอขอบคุณผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่สละเวลามาเข้าร่วมประชุมในวันนี้ ในโอกาสนี้ดิฉันใคร่ขอเรียนเชิญ รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี ผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ และรักษาการณ์ผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กล่าวเปิดงานในลำดับต่อไป ขอบคุณมากค่ะ

ดร.ปัทมาวดี[3]

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.รศรินทร์ เกรย์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล กรรมการที่ปรึกษาโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงของประชากร และท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ปรึกษาของชุดโครงการทุกๆ ท่าน นักวิจัยจากหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ และภาคประชาสังคม วันนี้ในนามของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ดิฉันรู้สึกยินดีและเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้มาเปิดการประชุม การนำเสนอผลการวิจัยชุดโครงการ “ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย” จะขอเล่าความเป็นมาว่า ชุดโครงการนี้เป็น 1 ชุดโครงการภายใต้กรอบประเด็นการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เรามีกรอบประเด็นวิจัยเชิงยุทธศาสตร์

[3] รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล รองผู้อำนวยการด้านการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ และรักษาการผู้อำนวยการฝ่ายชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

□□□□□□□□□□□6.indd 57 147//2560 BE 17:09

ภาพที่ 6: รองผู้อำนวยการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ สกว.กล่าวเปิดงานและต้อนรับ
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

12 เรื่อง เป็นเรื่องใหญ่ๆ ทั้งสิ้น ชุดโครงการเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเป็น 1 ใน 12 เรื่องเป็นภาพอนาคตที่คิดว่าประเทศไทยต้องมีการเตรียมตัว ชุดโครงการนี้ได้รับเกียรติเป็นอย่างยิ่งที่มีท่านโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ เป็นประธานกรรมการที่ปรึกษา และมีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่ให้คำแนะนำชี้ทิศทางงานวิจัยของเรา เช่น ท่านชุตินาฏ วงศ์สุบรรณ รองเลขาธิการสภาพัฒน์ฯ รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา อิ่มเอม จากกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ หรือ UNFPA ท่านรัจนา เนตรแสงทิพย์ ซึ่งท่านเคยเป็นรองผู้อำนวยการสำนักงานสถิติแห่งชาติ ดร.ทิตนันท์ มัลลิกะมาส จากธนาคารแห่งประเทศไทย และคุณจิระพันธ์ กัลลประวิทย์ อดีตผู้อำนวยการสำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาสังคม สภาพัฒน์ฯ ซึ่งมาร่วมงานในวันนี้ด้วย ทีมของพวกเรามีความมุ่งมั่นที่จะสนับสนุนงานวิจัยในกรอบประเด็น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ซึ่งเราใช้แผนประชากรสภาพัฒน์ฯ 20 ปีในการทำงาน และในแผนประชากรมีอยู่ 3 เรื่องใหญ่ๆ เรื่องแรกคือเรื่องศักยภาพการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ เรื่องที่ 2 คือเรื่องความมั่นคงทางการเงินของประชาชน อย่างน้อยที่สุดเรามองในแง่ที่ว่าประชาชนน่าจะสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งด้วย เรื่องที่ 3 คือเรื่องสำคัญและเป็นหัวใจของงานนี้ก็คือ ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

สิ่งที่เราคาดหวังจากชุดโครงการแต่ละโครงการ คือการให้เห็นต้นแบบ การให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะทำให้ประเทศไทยสามารถขับเคลื่อนเรื่องเหล่านี้ต่อไปในอนาคต ได้เห็นภาพ scenario ข้างหน้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยเฉพาะในเรื่องของความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย เราคาดหวังที่จะเห็นบทบาทของครอบครัว บทบาทของชุมชน และที่สำคัญคือนโยบายรัฐ ท่านโฆษิตใช้คำว่า family policy รัฐบาลเองจะต้องให้ความสำคัญกับครอบครัวมากขึ้น มันมีหลายมิติมากที่เราจะต้องช่วยกันมอง ชุดโครงการนี้ต้องขอขอบคุณทีมจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ขอขอบคุณอาจารย์ภูเบศร์ และทีมวิจัย ซึ่งเป็นนักวิจัยรุ่นใหม่ เป็นตอนปลายของ X generation ที่กำลังมองไปสู่ Y และ Z generation เป็นทีมงานวิจัยที่เข้มแข็ง และก็จะเป็นทีมที่สามารถทำให้องค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรที่พูดถึงเมื่อสักครู่ในมิติเศรษฐกิจใหญ่ของประเทศ มิติความมั่นคงทางการเงินของประชาชน และมิติสังคมที่สำคัญ คือเรื่องของครอบครัวเชื่อมร้อยเข้าสู่กันได้ วันนี้ทุกท่านจะได้รับฟังการนำเสนอ 3 ประเด็นใหญ่ คือเรื่องความสมดุลระหว่างการสร้างครอบครัวกับการทำงาน เรื่องของการพัฒนาสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน และ

□□□□□□□□□□□6.indd 58 147//2560 BE 17:09

สภาพครอบครัวไทยในชนบท เป็นความพยายามที่จะต่อจิกซอว์ แม้จะยังไม่ครบถ้วน แต่ก็เป็นหัวใจสำคัญที่เราอยากเห็นบทบาทของครอบครัว อยากเข้าใจบทบาทของครอบครัว อยากเห็นว่าในเรื่องของสมดุลการทำงานกับเรื่องกับครอบครัวนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร การที่จะลดภาระของครอบครัวในการเลี้ยงดูบุตร เพื่อให้คนไทยอยากจะมีครอบครัวมากขึ้น หนุ่มสาวอยากแต่งงานมากขึ้น ไม่ดึงไปสู่ยุคของเด็กเกิดน้อยรวดเร็วเกินไป ก็เป็นสิ่งที่เราคิดหวังว่างานวิจัยคงจะให้ข้อเสนอแนะที่ดีๆ และน่าสนใจ

ดิฉันขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ร่วมทำงานกันมากับ สกว. ที่จะผลิตผลงานทั้งเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย คิดว่าได้เวลาอันสมควรที่จะเปิดงานการประชุมในวันนี้ ขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และหวังว่าท่านจะให้คำแนะนำที่จะทำให้เราสามารถปรับปรุงงานให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ขอให้งานนี้ประสบความสำเร็จทุกประการ ขอบคุณค่ะ

อ.ภูเบศร์

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปัทมาวดี เป็นอย่างยิ่งครับ เวลาแห่งพิธีการเสร็จลงแล้ว ในลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอผลงานวิจัย ซึ่งในครั้งนี้ เราจะไม่มีการเชิญใครมาบรรยายเป็นปาฐกถานำนะครับ เราจะได้ฟังรายละเอียดของงานวิจัยกันอย่างเต็มที่ ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดค่อนข้างมาก เมื่อวานนี้ตอนที่ได้คุยกันเรื่องสไลด์ก็ตัด ลดจำนวนสไลด์ไม่ลงก็ถึงเวลาอันสมควร ขอเรียนเชิญคณะผู้ที่วิจัยทั้ง 3 โครงการครับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา หัวหน้าโครงการวิจัย **การส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลในการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ** อาจารย์ ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์ หัวหน้าโครงการวิจัย **การให้บริการศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล** และอาจารย์ ดร.ปิยวัตน์ เกตุวงศา หัวหน้าโครงการวิจัย **ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงของประชากรและสังคม** ขอเรียนเชิญทุกท่านครับ

ขออนุญาตเรียนทุกท่าน ในช่วงต้นของการทำงานวิจัย อาจารย์จงจิตต์ก็เพิ่งมีลูกเล็กๆ หลังจากที่ทำเกี่ยวกับเรื่องศูนย์ศึกษาก่อนวัยเรียน อาจารย์ก็อินมากคุยกันทุกวัน พอช่วงโครงการได้รับอนุมัติ อาจารย์มนสิการก็ตั้งครรภ์พอดี เคยถามอาจารย์มนสิการเหมือนกันว่า เอาตัวเองไปอยู่ในการทดลองใช่มั้ย จะได้เห็นว่าการสร้างสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานเป็นอย่างไร ซึ่งชีวิตของอาจารย์มนสิการถือว่าสมดุลมาโดยตลอด ยกเว้นช่วงตอนท้ายที่จะปิดโครงการดูจะไม่ค่อยสมดุลเท่าไหร่ ส่วนอาจารย์ปิยวัฒน์ทำเกี่ยวกับเรื่องครัวเรือนชนบท ก็หายไปอยู่ชนบทเป็นเวลานาน ผมต้องไปตามหาที่แม่แจ๋ม ซึ่งทางไปทุรกันดารมาก อาจารย์ปิยวัฒน์ก็อินมากเหมือนกัน ก็กลัวอาจารย์จะไม่ยอมกลับ ตอนนี้ก็กลับมาแล้ว มารายงานผลงานวิจัย ผมจะ

□□□□□□□□□□□6.indd 59 147//2560 BE 17:09

ขออนุญาตเริ่มจากโครงการตั้งแต่หมายเลข 1 หมายเลข 2 และหมายเลข 3 ไปเลย ส่วนตัวผม ซึ่งอยู่ในส่วนชุดโครงการเป็นผู้ดูแลการสังเคราะห์งานทั้ง 3 ชิ้นจะเป็นผู้ปิดท้าย ขอเรียนเชิญมนสิการครับ

ภาพที่ 7: รายงานผลการวิจัย โครงการส่งเสริมการมีบุตร ผ่านการสร้างสมดุลฯ

ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

อ.มนสิการ[4]

สวัสดีค่ะ อย่างที่อาจารย์ภูเบศร์บอกค่ะ ตอนนี้อายุครรภ์เท่ากับอายุโครงการเลย โครงการย่อยแรก คือโครงการวิจัยการส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ สิ่งที่เราจะเน้นในวันนี้ของโครงการย่อยคือการสร้างสมดุล อย่างที่ทราบในปัจจุบันคนจะต้องมีภาระการทำงานค่อนข้างเยอะ เราจะทำอย่างไรให้คนมีชีวิตการทำมาหากินไปด้วย พร้อมๆ กับสร้างครอบครัวอย่างที่คุณภาพได้ หัวข้อสำหรับการนำเสนอในวันนี้ก็จะพูดถึงความสำคัญ วัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีวิจัย ทบทวนวรรณกรรมเล็กน้อย ที่อยากจะเน้นก็คือสรุปผลการวิจัย แล้วก็ข้อเสนอแนะทางนโยบาย

เริ่มต้นอยากจะพูดถึงความสำคัญและวัตถุประสงค์ของการศึกษา อย่างที่ทราบกันแล้วว่า ตอนนี้ประเทศไทยมีการเกิดน้อยลงไปเยอะ และคนมีอายุที่ยืนขึ้นเยอะ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรที่สำคัญของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทำให้สัดส่วนแรงงานของประเทศลดลง ซึ่งสัดส่วนที่ลดลงนี้มีผลต่อการพัฒนาประเทศ เราจะทำอย่างไรที่จะส่งเสริมการเกิดให้มีคุณภาพได้ ประเด็นหลักๆ ที่เราสนใจคือเราจะทำอย่างไรให้คนสามารถสร้างสมดุลในการดำเนินชีวิตได้ คือสามารถที่จะทำงานไปด้วยพร้อมๆ กับสร้างครอบครัวไปด้วย ไม่จำเป็นที่จะต้องเสียสละอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับระเบียบวิธีวิจัยจะมี 2 ส่วนหลักๆ ส่วนแรกคือจะเป็นการทบทวนวรรณกรรมเพื่อที่จะดูว่าที่ผ่านมามีงานวิจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวกับการเกิด กระบวนการตัดสินใจมีบุตรและนโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีบุตร ส่วนที่ 2 คือการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เราจะเริ่มต้นในกรุงเทพฯ ก่อน จะได้ดูว่าลักษณะของวิถีชีวิตของคนทำงานในเมืองเป็นอย่างไร เรามีการสนทนากลุ่มทั้งหมด 12 กลุ่มในกรุงเทพฯ และมีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสถานประกอบการ 4 แห่ง

[4] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ กาญจนะจิตรา หัวหน้าโครงการวิจัย การส่งเสริมการมีบุตรผ่านการสร้างสมดุลในการทำงาน และการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ

□□□□□□□□□□6.indd 60 147//2560 BE 17:09

เพื่อจะได้ทราบรอบด้านว่าผู้บริหารสถานประกอบการเขามองอย่างไรเกี่ยวกับประเด็นการสร้างสมดุล ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวผลที่ได้เราไม่สามารถบอกว่าเป็นตัวแทนของประชากรได้ แต่ว่าเราจะเน้นการสร้างความเข้าใจในระดับลึกว่ากระบวนการการตัดสินใจการมีบุตรของคนเป็นอย่างไร

> **“สมดุลระหว่างการทำงาน และการมีครอบครัว” คืออะไร?**

ในการสนทนากลุ่ม เราจะมีทั้งหมด 12 กลุ่ม มีทั้งหญิงชาย เจเนอเรชัน X และเจเนอเรชัน Y ทั้งที่แต่งงานแล้วยังไม่แต่งงาน มีลูกแล้ว-ยังไม่มีลูก จะคละกันไป ทั้งหมดจะเป็น 12 กลุ่ม เรื่องอาชีพจะมีแตกต่างกันไป ซึ่งอาชีพที่แตกต่างกันไปนี้ จะทำให้เห็นวิถีชีวิตการทำงานที่หลากหลาย เราจะมีคนทำงานพนักงานบริษัท มีข้าราชการ มีคนประกอบอาชีพค้าขาย มีธุรกิจส่วนตัว freelance รับจ้างทั่วไป ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ประกอบการนี้ก็เพื่อจะได้ให้แง่มุมกับผู้ประกอบธุรกิจด้วยว่าการสร้าง work-life balance ให้กับพนักงานเขามีมุมมองอย่างไร ซึ่งเราไปสัมภาษณ์มาทั้งหมด 4 สถานประกอบการ ค่อนข้างที่จะหลากหลายพอสมควร มีขนาดมีตั้งแต่พนักงาน 25,000 คน จนกระทั่งถึงสถานประกอบการขนาดเล็กคือประมาณ 70-80 คน ลักษณะธุรกิจหลักๆ มีทั้งที่อยู่ในภาคบริการและภาคการผลิต ซึ่งก็เป็นอุตสาหกรรมหลักๆ ของประเทศ คนที่เราไปสัมภาษณ์โดยทั่วไปเราจะได้เป็นระดับของผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับงานฝ่ายบุคคล ก็จะทำให้ได้มุมมองของผู้วางนโยบายว่า เขามองอย่างไรกับการสร้างสมดุลให้ชีวิตกับพนักงาน ส่วนของทบทวนวรรณกรรมขออนุญาตผ่านไปเร็วๆ อยากจะเพียงชี้ให้เห็นว่าเรื่องของนโยบายประชากร วิวัฒนาการนโยบายประชากรจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่ก่อนตั้งแต่กว่า 200 ปีแล้วก็เริ่มถกเถียงกันเรื่องขนาดประชากรว่า สาเหตุของประชากรส่งผลต่อการพัฒนาประเทศมากน้อยแค่ไหน ตั้งแต่ปี 1798 ก็มีวิวัฒนาการจากเรื่องขนาดประชากรช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ก็เริ่มพูดถึงโครงสร้างประชากร เพราะมีหลายประเทศเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัย ประเด็นในการคิดเรื่องนโยบายเพื่อการจัดการโครงสร้างประชากร มายุคถัดมาช่วงหลังๆ ตอนนี้แนวโน้ม

□□□□□□□□□□6.indd 61 147//2560 BE 17:09

ที่เห็นก็คือจะพูดถึงเรื่องคุณภาพกันมากขึ้น ว่าเราจะสามารถจัดการทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้อย่างไร ส่วนทฤษฎีการมีบุตร อันแรกขอพูดถึงเบคเกอร์ ในปี 1960 เพราะว่าเขาพูดถึง trade-off ระหว่างจำนวนและคุณภาพของบุตร เพราะเขามองว่าพ่อแม่แต่ละคนในการที่จะมีลูก เขาจะเหมือนมี utility หรือว่าอรรถประโยชน์จากการมีลูก ซึ่งได้จาก 2 ส่วน คือได้จากจำนวนบุตร อีกส่วนคือคุณภาพของบุตร การที่มีจำนวนบุตรเยอะอาจจะต้อง trade-off กับคุณภาพ หากมีคุณภาพเยอะ ก็อาจจะต้อง trade-off กับจำนวนบุตร เราก็จะเห็นว่าคนที่มีรายได้เยอะขึ้น ไม่ได้แปลว่าจะมีจำนวนบุตรมากขึ้น อาจกลับมีจำนวนบุตรน้อยลง แต่ว่าจะลงทุนกับคุณภาพของบุตรมากขึ้น

ขอเข้าส่วนของผลการวิจัย ส่วนแรกก็จะมาจากการสนทนากลุ่มทั้งหมด 12 กลุ่ม ประเด็นแรกที่พูดถึงคือความหมายของคำว่า "สมดุลระหว่างการทำงานและการมีครอบครัว" เราอยากดูว่าคืออะไร และมีความหมายอย่างไร และก็มีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน เรื่องสมดุลเป็น concept ที่ค่อนข้างจะจับต้องยาก เวลาไปสัมภาษณ์ประเด็นที่ได้หลักๆ คือ ความสมดุลคือการจัดการระหว่างการมีเวลาที่เพียงพอ และการมีเงินที่เพียงพอ ก็เหมือนเป็น trade-off อีกเช่นเดียวกันว่าการที่เราไปทำงาน เราก็จะไม่มีเวลาให้กับครอบครัว หากเราเสียเวลากับครอบครัวมาก เราก็ไม่มีเวลาไปทำงาน ตรงนี้มันจะต้อง balance กัน ซึ่งก็ตรงกับคำที่เราให้ไว้ว่า สมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัว อันหนึ่งคือได้มาซึ่งเงิน อันหนึ่งจำเป็นต้องใช้เวลา ซึ่งแต่ละคนมีทรัพยากรจำกัด เขาจะแบ่งอย่างไรให้ happy ที่สุด

เรื่องการใช้เวลาทั้งผู้ชายและผู้หญิงที่เข้าร่วมกลุ่มสนทนาพูดว่า ส่วนนี้เป็นส่วนสำคัญ การมีเวลาเป็นตัวที่ชี้ว่าเขามีสมดุลหรือเปล่า สำหรับเวลาก็จะมีเรื่องเกี่ยวกับเวลาสำหรับตัวเอง เวลาสำหรับครอบครัว แล้วก็เวลาสำหรับภาระอื่นๆ หน้าที่อื่นๆ หรือเป้าหมายอื่นๆ ในชีวิตที่เขาให้ความสำคัญ ในเรื่องของเวลาสำหรับตัวเอง คนที่แต่งงานแล้ว หรือแต่งงานแล้วมีลูกจะไม่ค่อยมีเวลาให้กับตัวเอง โดยเฉพาะผู้หญิงที่แต่งงานมีลูกแล้ว จะพูดเยอะมากว่าไม่มีเวลาให้กับตัวเอง ผู้หญิงมีหน้าที่เป็นคน take care หลัก ไม่ใช่แค่ลูกอย่างเดียว และ take care พ่อแม่ด้วย เพราะฉะนั้นเขาบอกว่ายังไม่ค่อยมีสมดุล เพราะยังมีเวลาให้ลูก ให้พ่อ ให้แม่ ไม่พอ เป็นสิ่งที่ผู้หญิงให้ความสำคัญ อีกส่วนหนึ่งคือเรื่องการเงิน ผู้ชายจะพูดถึงมาก theme จากการสนทนา 12 อันนี้ ผู้ชายจะให้ความสำคัญเรื่องเงินชัดเจนกว่าผู้หญิง ผู้หญิงไม่ใช่ไม่ให้ความสำคัญ แต่ผู้ชายจะเห็นชัดกว่า เวลาพูดถึงเรื่องสมดุลคิดว่าชีวิตยังขาดอะไรมันจะค่อนข้างเอนไปทางด้านการเงินมากกว่า ผู้ชายจะเห็นว่าการหาเงินเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย การที่มีเงินจะเป็นตัวที่ทำให้การนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีได้ คือผู้ชายทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะการเงินไหน SES (เศรษฐสถานะ) เท่าไหร่ สิ่งที่รู้สึกได้จากการสนทนากลุ่ม คือเขายังรู้สึกว่าเขาต้องหาเงินเพิ่ม เงินที่มีอยู่ปัจจุบันกับครอบครัวตัวเองมันไม่พอ คือไม่ว่าจะรวย จะจน ทุกคนยังรู้สึกว่าเขายังต้องหาเงินเพิ่ม

□□□□□□□□□□6.indd 62 147//2560 BE 17:09

ยิ่งหาได้เยอะก็ยิ่งดี ซึ่งสมดุล คือการจัดการระหว่างการมีเวลาให้เพียงพอกับการมีเงินให้เพียงพอ สมดุลอยู่ที่ตรงไหนขึ้นอยู่กับความพอใจของเขา เขาคิดว่าตรงนี้พอใจแล้ว ความพอใจของแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน และสามารถเปลี่ยนได้ตลอดเวลา อย่างตัวเราเองวันนี้อาจจะเรียกว่าสมดุล แต่วันหน้าอย่างนี้อาจจะเรียกว่าไม่สมดุลแล้วก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลายๆ อย่างเช่น ช่วงเวลาของชีวิต หากยังเด็กๆ อยู่ก็อาจจะรู้สึกว่าลองทุ่มเวลาให้กับการหาเงินได้ มีเวลาส่วนตัวน้อยไม่เป็นไร ความสมดุลอาจจะเปรียบเทียบกับความคาดหวังทางเศรษฐกิจของเขา คาดหวังไว้ว่าจะอยู่ระดับเศรษฐกิจประมาณนี้ แต่เขายังไม่ถึง เพราะฉะนั้น สมดุลของเขาอาจจะเป็นการให้เวลากับงานเยอะขึ้น เพื่อที่จะได้ไปให้ถึงความคาดหวังทางเศรษฐกิจของเขา เรื่องของความสมดุลเป็น concept ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ dynamic ยิ่งทำให้การจับต้อง concept นี้เป็นไปได้ยากขึ้น

> **ผู้ชายจะเห็นว่าการหาเงินเป็นหน้าที่หลักของผู้ชาย การที่มีเงินจะเป็นตัวที่ทำให้การนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี**

ประเด็นถัดไปเกี่ยวกับการให้คุณค่าด้านการสร้างครอบครัว สิ่งที่พบคือการสร้างครอบครัวแบ่งเป็น 2 ส่วนหลักๆ ส่วนแรกคือการมีคู่ หรือการแต่งงาน ส่วนที่ 2 ต่อไปคือการมีบุตร ซึ่งอยากรู้ว่าคนที่เราไปสัมภาษณ์เขามองยังไง เขาให้คุณค่าอย่างไรในเรื่องที่เกี่ยวกับการแต่งงานและการมีบุตร เรื่องการแต่งงานทั้งผู้หญิง และผู้ชายค่อนข้างจะเห็นคล้ายกัน คือไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนักกับการแต่งงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง gen Y ผู้หญิงจะให้ความสำคัญกับการแต่งงานมากกว่า gen X ผู้หญิง ซึ่งอันนี้ไม่แน่ใจว่าอาจจะเป็นเพราะอายุหรือเปล่า เพราะว่าคนที่สัมภาษณ์จะอยู่ในกลุ่มที่โสดหากพูดถึงเรื่องการแต่งงาน เขาก็จะบอกว่าเขาอยู่มาได้ถึงป่านนี้แล้ว ค่อนข้างจะอยู่ตัวแล้ว สมดุลทุกอย่างดีแล้ว คนที่จะเข้ามามันอาจจะมาทำให้ชีวิตเขาหลุดสมดุลไปเยอะมาก แต่สำหรับผู้หญิง gen Y เขายังมองว่าเขายังพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนที่จะ

□□□□□□□□□□6.indd 63 147//2560 BE 17:09

มีคู่มากกว่า ที่พบคือผู้หญิง gen X ถึงอายุมากแล้ว แต่ว่าเลือกมากกว่าผู้หญิง gen Y ตอนแรกมีแต่คนมองว่าไม่ใช่คนเลือกมาก แต่พอยิ่งแก่ทำไมยิ่งเลือกมากก็ไม่รู้ จะดูทั้ง profile ของผู้ชายว่า match กับเราหรือเปล่า ดูว่าวิถีชีวิตของผู้ชายเข้ากับวิถีชีวิตของเราได้หรือเปล่า หากเข้ามาเราจะต้องปรับเปลี่ยนมากน้อยแค่ไหน เขาค่อนข้างที่จะอยู่ตัวแล้ว เพราะฉะนั้นการแต่งงานไม่ได้มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการแต่งงานจดทะเบียนสมรส ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้ความสำคัญเท่าไหร่ แต่หากพูดถึงการมีคู่จะเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ให้ความสำคัญมากกว่า

> **....สิ่งหนึ่งที่รู้สึกได้จากผู้หญิงทุกคนเมื่อพูดถึงการมีลูก คือความกังวลว่าเขาจะเลี้ยงลูกได้ดีหรือเปล่า....**

เรื่องการมีลูกเห็นความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายค่อนข้างชัดเจน ผู้ชายเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยคิดอะไรมาก ผู้ชายที่ไปสัมภาษณ์สนทนากลุ่มโดยมากเขาจะประมาณว่าอยากมี หากมีแล้วก็อยากมีคนที่ 2 ด้วย เขาไม่ได้คิดอะไรมาก เขาคิดว่าควรจะมี แต่งงานแล้วก็ควรจะมีลูกมันก็เป็น step ของชีวิต เพื่อนๆ ก็มีแล้ว เหตุผลของผู้ชายก็เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ หรือบรรทัดฐานของสังคมที่คาดหวังว่าควรจะมี ส่วนผู้หญิงจะคิดเยอะกว่า จะมีคำถามมากมายในหัวในการที่อยากมีลูก ถามว่าอยากมีลูกไหม ผู้หญิงทั้ง Gen X และ Y จะมีคำตอบที่หลากหลายมาก มีบางส่วนที่บอกว่าอยากมี แต่ก็จะมีส่วนใหญ่จะดูก่อนว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร ลงทุนมากน้อยแค่ไหน จะต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมากน้อยแค่ไหน สิ่งหนึ่งที่รู้สึกได้จากผู้หญิงทุกคนเมื่อพูดถึงการมีลูก คือความกังวลว่าเขาจะเลี้ยงลูกได้ดีหรือเปล่า ซึ่งตรงนี้สะท้อนถึง expectation ว่าแต่ละคนคิดจินตนาการว่าพอมีลูกแล้วชีวิตจะเป็นอย่างไร ผู้ชายคิดว่าพอมีลูกแล้วชีวิตไม่ได้เปลี่ยนมาก สิ่งเดียวที่ผู้ชายคิดคือต้องหาเงินเพิ่มขึ้น แต่ผู้หญิงคิดคือต้องเสียสละมาก กระบวนการคิดจะซับซ้อนกว่า ทำให้การให้คุณค่าเรื่องการมีบุตรของผู้หญิงไม่ตรงไปตรงมาเท่ากับผู้ชาย

□□□□□□□□□□6.indd 64 147//2560 BE 17:09

ยกตัวอย่างให้เห็นว่า คำพูดของคนในกลุ่มสนทนาเป็นอย่างไร ผู้หญิง gen X คนหนึ่ง ถามถึงเรื่องมีลูก เขาก็บอกว่าหากเราอยากจะให้ลูกดีเหมือนคนอื่น ก็ต้องใช้เงินเยอะมากๆ ยิ่งบางคนบอกว่าท้องก็ต้องยิ่งเตรียมฝากโรงเรียนอนุบาล เพราะพ่อแม่ก็ต้องไปยืนหน้าโรงเรียน ชีวิตลำบากมากและก็ไม่รู้ว่าทำให้เขาขนาดนั้นแล้ว เขาจะเป็นผู้ใหญ่แบบไหน ซึ่งตรงนี้สะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงคิดว่าภาระอยู่ที่ตัวเขา คือเขาต้อง 1) ใช้เงินเยอะมากและก็ต้องทำอะไรมากมาย แล้วทำให้ขนาดนี้ไม่รู้ด้วยว่าจะออกมาดีรึเปล่า เพราะยังมีปัจจัยอื่น เช่น สังคมอะไรอย่างนี้ และก็ไม่รู้ว่าทุ่มไปให้ขนาดนี้จะออกมายังไง อีกประเด็นหนึ่ง คือต้องใช้เงินเยอะมากๆ อันนี้เห็นชัดมาก โดยเฉพาะในระดับกลาง คือเขาจะเห็นว่ามีการแข่งขันสูงมาก วิธีเดียวที่จะสามารถสู้ในการแข่งขันนี้ได้ก็คือจะต้องมีเงินเยอะ เพราะฉะนั้นแค่คิดก็เหนื่อยแล้วสำหรับคนหลายคน อีกคนหนึ่งก็คล้ายๆ กัน เป็นผู้หญิง gen X คือผู้หญิง gen X จะดูมองโลกในแง่ลบกว่า gen Y นิดหน่อย ซึ่งไม่แน่ใจว่าเป็นเรื่องอายุอีกรึเปล่า ผู้หญิง gen X เขาบอกว่าเห็นความเหน็ดเหนื่อย ความยากลำบากของคนเป็นพ่อเป็นแม่ กว่าจะท้องกว่าจะไปจอง nursery ตั้งแต่ยังท้องอยู่ กลัวว่าลูกจะไม่มีโรงเรียนอยู่ ก็นึกในใจว่าเราคงไม่สามารถเป็นแม่ที่ดีได้ เพราะเราไม่สามารถทุ่มเทได้ขนาดนั้น อันนี้ก็จะคล้ายๆ กับคนเมื่อกี้ คือรู้สึกว่าการที่จะเป็นแม่ที่ดีเลี้ยงลูกให้ดีได้ จะต้องทุ่มเทเยอะมากต้องเสียสละเยอะมาก เรื่องเกี่ยวกับการให้คุณค่าด้านการสร้างครอบครัว ในสมัยก่อน คือ มีลูกจะได้มีคนเลี้ยงตอนแก่ ซึ่งตรงนี้มีพูดเรื่องนี้น้อยลง ในการสนทนากลุ่มนี้ จะไม่มีใครพูดชัดเจนมากว่า อยากมีลูกเพราะว่าจะได้มีคนมาเลี้ยงทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชายเลย โดยเฉพาะผู้หญิง ผู้หญิงน่าจะพูดเยอะกว่าผู้ชายด้วยซ้ำ ซึ่งตรงนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มพึ่งตัวเองมากขึ้น เพราะว่าเขาไม่หวังพึ่งผู้ชาย ไม่ได้หวังพึ่งสามีและก็ไม่ได้หวังพึ่งลูกด้วย เขาคิดว่าสามารถที่จะมี Financial independence สามารถจะพึ่งตัวเองทางด้านการเงินได้ ทุกฐานะค่อนข้างจะไม่ได้พูดว่าหวังที่จะให้ลูกมาเลี้ยงดูตอนแก่ แต่ถ้าลูกเกิดกลับมาเลี้ยงดูจริงๆ ก็ถือว่าเป็นโบนัสของชีวิต แต่ที่เขาพูดถึงการเลี้ยงดูนี่หลักๆ เขาพูดถึงการเงิน แต่ว่าเรื่องกลับมาดูแลมาเยี่ยมด้านจิตใจยังมีความคาดหวังอยู่

เรื่องบทบาททางเพศที่ยังไม่เท่าเทียมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งตรงนี้เห็นความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้ชายค่อนข้างจะต่างกันเยอะ คือผู้หญิงเริ่มมีความคิดไปในทางว่าควรที่จะเท่าเทียมกันมากขึ้น ผู้ชายจริงๆ ก็เริ่มคิด แต่ว่ามันไปไม่เร็วเท่าผู้หญิง เพราะฉะนั้น gap ทางความคิดระหว่างการให้คุณค่าเรื่องเกี่ยวกับบทบาททางเพศค่อนข้างจะกว้างขึ้นรึเปล่าไม่แน่ใจ แต่ว่าเห็นความแตกต่างของค่านิยม คือว่าผู้ชายก็ยังคาดหวังว่า หน้าที่การดูแลบ้าน ดูแลบุตร ยังเป็นของผู้หญิงเป็นหลัก แต่ผู้หญิงมองว่าต้องเท่าเทียม การที่เขาต้องทำงานเหมือนกับผู้ชายแล้วก็ต้องมีหน้าที่เลี้ยงลูก หน้าที่ทำความสะอาดบ้าน เขาใช้คำว่าเสียเปรียบ คือมองว่าเสียเปรียบไม่ยุติธรรม ไม่ fair บางกลุ่มที่เห็นว่าเริ่มมีความเท่าเทียมจะเป็นกลุ่มที่ทำมาค้าขายร่วมกัน ผู้ชาย ผู้หญิง สามี

□□□□□□□□□□6.indd 65 147//2560 BE 17:09

ภรรยาทำมาค้าขายร่วมกัน อันนี้ผู้ชายก็เหมือนจะได้เห็นว่าผู้หญิงทำงานหนักจริงๆ พอกลับมาที่บ้านเขาก็มีการแบ่งหน้าที่ในบ้านกันมากกว่า อันนี้คำพูดของผู้ชายก็บอกว่าผู้หญิงทุกวันนี้ส่วนใหญ่ก็ทำงาน ถ้าเป็นเมื่อก่อนก็คงบอกว่าผู้หญิงก็ทำไปสิ แต่ผู้หญิงทุกวันนี้ก็มีความคาดหวังของเขา งานของเขา แต่ถ้าตกลงกันได้ก็อยากจะให้ผู้หญิงทำมากกว่าคือเลี้ยงลูกมากกว่าด้วยความที่เราเป็นผู้ชาย ความละเอียดอ่อนในการดูแลลูกก็อาจจะน้อยกว่า เราน่าจะเป็นคนหาเงินเพราะการทำงานผู้ชายก็ต้องรับผิดชอบไปมากกว่า อันนี้ก็จะสะท้อนให้เห็นว่าผู้ชายจริงๆ ลึกๆ ก็ยังมีความคิดว่ามันควรที่จะเป็นอย่างนี้คือ norm ของสังคมก็ควรที่จะเป็นอย่างนี้ ผู้ชายหาเงินผู้หญิงก็เลี้ยงลูกไป แต่ว่าก็ยังพูดได้ไม่ค่อยเต็มปาก เพราะเริ่มรู้แล้วว่าผู้หญิงมีความคาดหวังที่เปลี่ยนแปลง แต่ผู้หญิงก็มีการทำงานมีชีวิตของเขาอยู่ เพราะฉะนั้นเขาก็พูดว่า ถ้าตกลงกันได้ก็อยากจะให้เป็นอย่างนี้ ในขณะที่ผู้หญิงก็บอกว่ามันไม่ใช่ยุคที่ผู้หญิงจะเลี้ยงลูกคนเดียวแล้ว เห็นแฟนพี่สาวนั่งเล่นเกม ผู้ชายก็อยากมีชีวิตเหมือนเดิม แต่ผู้หญิงสมัยนี้ก็อยากให้ผู้ชายมีส่วนร่วมในการทำงานบ้านและเลี้ยงลูกด้วย อันนี้จากประสบการณ์ เขาบอกว่าผู้ชายที่มีลูกแล้วไม่เห็นต้องเปลี่ยนชีวิตอะไรเลย ในขณะที่พี่สาวตัวเองต้องเปลี่ยนชีวิตสารพัด

เรื่องสมดุลเกี่ยวข้องยังไงกับการสร้างครอบครัว อย่างแรกเลยที่สังเกตเห็น คือคน gen Y ที่โสด ปัจจุบันเขารู้สึกว่าชีวิตเขายังไม่ค่อยสมดุลยังทำงานเยอะเกินไป แต่เขาคิดว่าไม่เป็นไร เพราะเขาคิดว่าเป็นการยอมไม่สมดุลชั่วคราวเพื่อชีวิตที่สมดุลกว่าในอนาคต คือตอนนี้อาจจะงานเยอะไป อาจจะไม่ตรงตามอุดมคติที่เขาคิดว่าชีวิตสมดุลควรจะเป็นยังไง แต่ว่าเขาก็บอกว่าการทำอย่างนี้จะนำไปสู่ความสมดุลได้ในอนาคต แล้วเขาก็บอกว่าเรื่องเกี่ยวกับความสมดุลปรับเปลี่ยนได้เมื่อถึงเวลา คือถ้าเกิดมีภาระอื่นขึ้นมา เช่น ต้องดูแลพ่อแม่ หรือว่าถ้าแต่งงานมีลูกค่อยปรับเปลี่ยนเรื่องการทำงานได้ พอคิดว่าจะมีลูก สิ่งที่พบก็คือกลุ่มผู้หญิงที่เราสัมภาษณ์ห่วงเรื่องเวลามากกว่าผู้ชายอย่างเห็นได้ชัด ผู้ชายคิดว่าเขาต้องหาเงินเพิ่ม concentrate ในเรื่องเดียวที่เกี่ยวกับการที่จะมีลูกมากลูกน้อยได้ของผู้ชาย คือเขาหารายได้มากน้อยแค่ไหน ส่วนเรื่องเวลาผู้ชายมองว่าการใช้เวลากับครอบครัวหลักคือ เขาต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลัก อย่างเช่นวันหยุดพาไปเที่ยว แต่ผู้หญิงกระทบในทุกมิติคือทั้งเรื่องเงิน ทั้งเรื่องเวลา ส่วนคนที่มีลูกแล้วสิ่งที่ทุกคนพูดกันว่ายังขาดอยู่คือเรื่องเงิน ซึ่งชัดเจนพอสมควร ไม่ว่าจะระดับสถานะไหนก็รู้สึกว่าเงินไม่พอที่จะเลี้ยงลูก กลุ่มที่มีฐานะปานกลาง ถึงสูงก็จะห่วงเรื่องค่าเล่าเรียนเป็นหลักเพราะเขาก็จะส่งไปโรงเรียนดีๆ ค่าเทอมบางทีเป็นแสน เพราะฉะนั้นเขาก็ห่วงเรื่องเงิน ขณะที่กลุ่มที่ฐานะปานกลางถึงต่ำ เขาจะพูดถึงจะต้องซื้อบ้านให้เป็นหลักเป็นแหล่งให้ได้ ควรที่จะมีรถจะได้พาครอบครัวไปไหนมาไหนได้ เพราะฉะนั้นก็คือไม่ว่าจะสถานะไหนเรื่องเงินเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพได้

□□□□□□□□□□□6.indd 66 147//2560 BE 17:09

นอกจากเรื่องลูกแล้ว ผู้หญิงมีภาระอื่นๆ มากกว่าผู้ชายมาก คือผู้หญิงรู้สึกว่าตัวเองต้องดูแลหลายคนไม่ใช่แค่ตัวเอง แต่ว่าต้องดูแลพ่อแม่ด้วย ไม่ใช่แค่พ่อแม่ตัวเองแต่ต้องดูแลพ่อแม่ของสามีด้วย เพราะฉะนั้นบางคนบอกยังไม่พร้อมที่จะแต่งงาน เพราะว่าเขากลัวจะไม่มีเวลาเพียงพอที่จะไปดูแลพ่อแม่ตัวเอง งานวิจัยหนึ่งที่ได้ทบทวนมาก็พูดเรื่อง Work-Life Balance เหมือนกันว่าผู้หญิงอายุ 50 แล้ว วัยกลางคนแล้ว ก็ยังจัด Work-Life Balance ไม่ได้ เพราะว่ายังมีภาระอย่างเช่น ดูแลพ่อแม่ที่แก่แล้ว เพราะฉะนั้นผู้หญิงไม่ว่าในสังคมไหนก็ยังค่อนข้างจะมีปัญหาหลักเกี่ยวกับ Work-Life Balance จะทำยังไงให้เกิดความสมดุลได้ ทำยังไงคนถึงสามารถจัดการเวลาระหว่างการทำงานกับการสร้างครอบครัวได้

สิ่งแรกที่ทุกคนพูดกันถึงเยอะที่สุด คือการมีงานที่ยืดหยุ่น ทุกคนเมื่อพูดถึงงานที่ยืดหยุ่นคิดอยู่อย่างเดียวคือการมีธุรกิจส่วนตัว การมีธุรกิจส่วนตัวจะตอบโจทย์ในเรื่องความยืดหยุ่นได้ดีที่สุด แต่ผู้ชายจะมองในเรื่องถ้ามีธุรกิจส่วนตัวแล้วฐานะจะมั่นคง ในขณะที่ผู้หญิงมองว่าถ้ามีธุรกิจส่วนตัวเขาจะมีเวลาได้มากขึ้น ในขณะเดียวกันพบว่า คนที่เขามีธุรกิจส่วนตัว อย่างผู้หญิงที่เขามีธุรกิจส่วนตัวคนหนึ่ง เขาก็บอกว่ามีเวลาให้ลูกได้จริง แต่เป็นเวลาที่ไม่ได้มีคุณภาพคือเขาก็ต้องทำงานไปด้วยแล้วลูกก็อยู่ข้างๆ แต่ว่าไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์ไม่ได้มีอะไรกัน เพราะฉะนั้นก็เหมือนไม่มีอยู่ดี แล้วก็พบว่าคนที่ทำงานในภาคเอกชนอยากที่จะมีธุรกิจส่วนตัวมากกว่าภาครัฐ ซึ่งตรงนี้ก็คิดว่าเป็นเพราะว่าคนทำงานภาครัฐส่วนใหญ่เขาจะจัดการเรื่อง Work-Life Balance ได้ดีกว่าคนที่ทำงานเอกชน คำตอบในส่วนที่ 2 ที่ว่าทำยังไงถึงจะสมดุล เป็นคำตอบจากผู้หญิงว่าผู้ชายต้องช่วยมากกว่าแค่เรื่องเงิน คือให้มีความเท่าเทียมกันผู้หญิงจะได้รู้สึกว่า ภาระไม่ได้ตกอยู่ที่เขาคนเดียว หลายคนบอกว่าเป็นปัจจัยสำคัญเลยว่าตัวเองจะมีลูกรึเปล่า คือต้องดูก่อนว่าแฟนช่วยมากน้อยแค่ไหน ส่วนเรื่องที่ 3 คือเรื่องปู่ย่า ตายาย อันนี้เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับสังคมไทยเลยว่าปู่ย่า ตายายเป็น key player ที่ทำให้คนในปัจจุบันอยากมีลูก คือปู่ย่า ตายาย ซึ่งหมายถึงพ่อแม่ของตัวเองว่าเขามีความเต็มใจที่จะช่วยเลี้ยงให้เรา เพราะไว้ใจให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยงมากกว่าให้พี่เลี้ยงหรือว่าให้ศูนย์บริการต่างๆ ช่วยดูแล อันดับ 4 คือศูนย์ดูแลเด็กเล็ก คนพูดถึงค่อนข้างน้อยมีคนพูดถึงบ้าง แต่ว่าบทบาทของศูนย์ดูแลเด็กเล็กไม่ได้เป็นผู้ดูแล เขาไม่ได้อยากให้เป็นผู้ดูแลหลัก เขาอยากให้เป็นตัวเสริมจากปู่ย่า ตายาย เพื่อที่ปู่ย่า ตายายจะได้ไม่ต้องดูทั้งวัน ปู่ย่า ตายายดูช่วงเช้าพาไปศูนย์ ปู่ย่า ตายายจะได้มีเวลาพักบ้าง แล้วค่อยให้ปู่ย่า ตายายไปช่วยรับมา คือเป็นการแบ่งเบาภาระของคนที่จะต้องดูแลหลัก และอีกประเด็นสำคัญหนึ่ง คือศูนย์ดูแลเด็กเล็กมีบทบาทสำคัญในเรื่องการเสริมพัฒนาการของเด็ก คือข้อได้เปรียบของการให้ลูกไปอยู่ศูนย์ดูแลเด็กเล็ก เขาก็บอกว่าบางทีดีกว่าให้อยู่กับปู่ย่า ตายาย ปู่ย่า ตายายก็ให้นั่งดูทีวีทั้งวัน เด็กก็นั่งอยู่หน้าทีวีไป เพราะฉะนั้น ศูนย์เด็กเล็กสามารถที่จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการให้ด้วย

□□□□□□□□□□6.indd 67 147//2560 BE 17:09

ในส่วนมุมมองจากผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการที่เราสัมภาษณ์ไปทั้งหมด 4 แห่ง ซึ่ง 4 แห่งนี้ ปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการที่เขาจะส่งเสริมให้พนักงานมี Work-Life Balance สิ่งแรกที่พบคือขนาดของกิจการ เรื่องขนาดมีผลต่อทรัพยากรที่บริษัทนั้นจะมี เพราะถ้าทรัพยากรมากกว่าเขาก็มีความยืดหยุ่นมากกว่า สามารถที่จะ offer สวัสดิการต่างๆ ที่หลากหลายรูปแบบมากขึ้น เช่น สถานประกอบการที่มี 25,000 คน ซึ่งเป็นขนาดที่ใหญ่ที่สุดที่ไปสัมภาษณ์มา เขาก็ส่งเสริม Work-Life Balance ด้วยการพยายามให้คนได้กลับไปทำงานในภูมิลำเนาของตัวเอง ด้วยความที่เขามีสาขาทั่วประเทศ บางคนมาจากเชียงใหม่แต่ทำไมมาทำงานที่ภูเก็ต เพียงแค่พยายาม transfer ให้เขากลับไปอยู่ที่ภูมิลำเนา เขาก็ได้อยู่กับพ่อแม่ได้ มีบ้านมีอะไรที่นั่น ก็จะทำให้ชีวิตเขาค่อนข้างที่จะมี Balance ได้มากขึ้น

อีกอันหนึ่งคือเป็นเรื่องของประเภทของธุรกิจ ธุรกิจที่เราไปสัมภาษณ์ 4 ที่นี้เป็นบริการกับการผลิต ซึ่งจริงๆ แล้ว ทั้งคู่คิดว่าลักษณะงานของตัวเองไม่ได้เหมาะกับการให้มี Work-Life Balance เขาก็รู้สึกว่างานบริการก็ขึ้นอยู่กับว่าลูกค้าอยากให้บริการเมื่อไหร่ จะมาทำงานตามใจชอบก็ไม่ได้ เรื่องฝ่ายผลิตก็ต้องมาทำงานที่โรงงานจะทำงานที่บ้านก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นตามลักษณะของธุรกิจแล้ว ทั้ง 2 แบบที่เราได้ไปสัมภาษณ์มา ถือว่าเป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศไทย ซึ่งอาจส่งเสริม Work-Life Balance ด้วยเวลาการทำงานแบบยืดหยุ่นได้ยาก แต่ก็มีบางที่ที่เขาพยายาม สายงานไหนที่ไม่จำเป็นที่จะต้องเจอลูกค้า สายงานไหนที่ไม่จำเป็นจะต้องเข้างาน เขาก็พยายามให้มี Work from home ได้ ซึ่งเขาก็กำลังพยายามอยู่ในช่วง pilot

เรื่องลักษณะของพนักงานก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง หลักก็คือสถานประกอบการนั้นมองว่าพนักงานทดแทนได้ยากง่ายขนาดไหน ถ้าเขารู้สึกว่าถ้าพนักงานลาออกแล้วเขาค่อยหาคนใหม่มาแทนได้ เขาก็จะไม่มีความพยายามที่จะต้องรักษาคนเอาไว้ แต่ถ้าเขารู้สึกว่าทักษะของพนักงานนี้มีค่าต่อองค์กรเขาก็จะต้องพยายามหาวิธีที่จะรักษา talent เหล่านั้นเอาไว้ และในกลุ่มบริษัทใหญ่ๆ ทั้ง 2 กลุ่ม เขาก็บอกว่าเขามีความต้องการที่จะรักษาคนเอาไว้ แล้วเขาก็ต้องฟังพนักงาน ซึ่งเขาบอกว่าพนักงาน gen Y ส่วนใหญ่ตอนนี้ให้ความสำคัญกับ Work-Life Balance มาก เพราะฉะนั้น เขามีความกดดันจากคนภายในองค์กรเองที่จะต้องพยายามสร้าง Work-Life Balance ให้กับพนักงาน

อันสุดท้ายคือสิ่งที่สำคัญที่สุด คือเรื่องวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร คือไม่ว่าจะเป็นขนาดเท่าไหร่ ประเภทธุรกิจไหน แต่ถ้าเกิดผู้บริหารให้ความสำคัญกับเรื่อง Work-Life Balance เขาก็จะหาวิธีที่จะจัดการให้ได้ อย่างเมื่ออาทิตย์ที่แล้ว งานเสวนา สังคมเกิดน้อยอายุยืนของ UFPA ที่จัดร่วมกับสภาพัฒน์ฯ มีบริษัทแพรนด้า จิวเวลรี่มา ซึ่งบริษัทแพรนด้าเขาก็เป็นอุตสาหกรรมที่ไม่ได้ให้คนสามารถยืดหยุ่นให้ทำงานที่บ้านได้ แต่เขาก็หาวิธีที่จะจัด Work-Life Balance ให้กับพนักงานของเขาได้ เพราะว่าผู้บริหารเขาให้ความสำคัญ เขาก็เลยจัดเป็นเหมือน day care

□□□□□□□□□□□6.indd 68 147//2560 BE 17:09

ก็สามารถที่จะช่วยพนักงานได้เยอะพอสมควร นอกจากนั้น ตัววิสัยทัศน์สำคัญมากต่อการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ซึ่งเป็นตัวที่จะชี้ว่า Work-Life Balance สามารถเกิดขึ้นได้จริงในทางปฏิบัติหรือเปล่า

สรุป ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสร้างครอบครัว หรือการใช้เวลาของคนมีหลายระดับมาก ตั้งแต่ระดับมหภาค ระดับสังคม ระดับที่ทำงาน และก็ระดับบุคคล เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะดูเรื่องที่จะจัดส่งเสริมการสร้างสมดุลให้กับคน เราจะต้องทราบถึงปัจจัยทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง ก็คือเป็นปัจจัยที่เราสรุปได้จากการที่เราดำเนินการสนทนากลุ่ม และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสถานประกอบการ

ขออนุญาตไปข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ถ้าสมมติว่าประเทศไทยจริงจังกับเรื่องที่จะส่งเสริมสมดุลระหว่างการสร้างครอบครัวและการทำงานเพื่อที่จะให้คนสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพได้ อย่างแรกสุด คือต้องจัดการกับระดับมหภาคก่อน อันนี้จะไม่ได้เป็นตัวข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างครอบครัวโดยตรง แต่ส่งผลอย่างมากโดยอ้อม อย่างเช่นเรื่องปัญหารถติด ทำให้การใช้เวลานอกบ้านมากขึ้น มีเวลาส่วนตัวหายไปพร้อมๆ กับเวลาทำงาน ทำให้เวลาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคม คุณภาพการศึกษา ความไม่เท่าเทียมทางเพศ ซึ่งเหล่านี้เป็นเหมือนโครงสร้างใหญ่ หากสามารถปรับได้ก็คือจะเป็นส่วนที่จะช่วยส่งเสริมให้คนมีสมดุลได้ แต่หากจะพูดถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการสร้างครอบครัวโดยตรง หากประเทศไทยจะจริงจัง อย่างแรกสุด คือต้องขยายการลาคลอดให้ได้รับค่าจ้างที่เพิ่มขึ้น ปัจจุบัน 90 วัน แต่ว่าประเทศไทยได้ให้ปฏิญญาตามอนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ซึ่งเคยกำหนดเอาไว้อยู่ที่ 14 สัปดาห์ ซึ่งจริงๆ แล้ว 90 วัน ค่อนข้างน้อยกว่า 14 สัปดาห์พอสมควร 90 วันจะอยู่ที่ 12-13 สัปดาห์ ส่วนที่ 2 คือควรที่จะสนับสนุนการลาของสามีเพื่อช่วยดูแลภรรยาและลูกหลังคลอด อย่างที่บอกตรงนี้เป็นปัจจัยสำคัญพอสมควรที่จะทำให้ผู้หญิงตัดสินใจว่าอยากมีลูกหรือไม่ การที่รัฐมีนโยบายเป็นตัวช่วยปรับทัศนคติทางสังคมว่า การเลี้ยงลูกไม่ใช่หน้าที่ของผู้หญิงเพียงอย่างเดียว แต่เป็นหน้าที่ของผู้ชายด้วย ส่วนที่ 3 คือการส่งเสริมการลาสำหรับดูแลบุตร ควรจะเพิ่มประเภทการลาดูแลบุตรให้เป็นสิทธิสำหรับพ่อแม่ที่มีลูกต่ำกว่า 6 ปี เช่น ต้องพาไปหาหมอ หรืออะไรอย่างนี้ ควรจะมีการลาในรูปแบบที่มากกว่าแค่ลากิจ ส่วนที่ 4 คือเรื่องการส่งเสริมให้มีความยืดหยุ่นในการทำงาน ซึ่งความยืดหยุ่นในการทำงานได้จะช่วยส่งเสริมให้เขามีครอบครัวได้ง่ายขึ้น แต่ก็ย่อมทำให้เกิด cost สำหรับสถานประกอบการ รัฐก็ควรจะส่งเสริมโดยอาจจะมีแรงจูงใจทางด้านภาษีด้วยการกำหนดนโยบายสภาพแวดล้อมที่ Family friendly โดยมีรายละเอียดขึ้นอยู่กับประเภทธุรกิจ ซึ่งอาจจะมีความหลากหลายเรื่องเวลาทำงาน สถานที่ทำงาน หรือให้คนกลับไปทำงานที่ภูมิลำเนา การมี Flexible hour จะให้เลือกเข้างาน 8-9 โมง เป็นต้น หรืออย่างที่บริษัทแพนด้าจิวเวลรี่ ที่มี day care อยู่ภายในบริษัทก็เป็นนโยบายที่ถือว่าเป็น family friendly รัฐก็ควรจะ

□□□□□□□□□□□6.indd 69 147//2560 BE 17:09

ส่งเสริม อาจจะมีแรงจูงใจทางภาษี หรืออาจจะเป็นการให้รางวัลกับบริษัทตัวอย่างที่มีรูปแบบที่ส่งเสริม Work-Life Balance เรื่องศูนย์บริการดูแลเด็กเล็กก็ควรจะเน้นเรื่องการพัฒนาการของเด็กมากกว่าจะเป็นแค่ให้เป็นสถานที่เลี้ยงเด็กอย่างเดียว สุดท้ายคือการจัดตั้งกองทุนครอบครัว คือการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรครั้งนี้ ทำให้ภาระของวัยทำงานเยอะขึ้นจริงๆ 1) เขาต้องเป็นคนทำงานด้วย เพื่อจะได้พัฒนาประเทศ 2) เขาต้องดูแลผู้สูงอายุด้วย คือพ่อแม่ของเขา 3) เขาต้องดูแลลูกด้วย หากเขาเลือกที่จะมีครอบครัว จะมีมาตรการอย่างไรที่จะช่วยแบ่งเบาภาระวัยแรงงานเหล่านี้ ก็แนวทางหนึ่งคิดว่าจะเสนอจัดตั้งกองทุนครอบครัวจะได้ช่วยแบ่งเบาภาระของคนวัยทำงาน และก็อาจจะเป็นไปตามความสมัครใจและก็ไม่ได้จำกัดเฉพาะการดูแลลูก ภาระครอบครัวในวัยทำงานมีทั้งเรื่องดูแลบุตร ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว เพราะฉะนั้นตัวอย่างสวัสดิการก็อาจจะได้เงินชดเชยในกรณีตั้งครรภ์ คลอดบุตร เงินสนับสนุนสำหรับการเลี้ยงดูบุตร ผู้สูงอายุในครอบครัว เงินที่จะมาช่วยในการจ้างผู้ดูแลผู้สูงอายุ เงินที่จะมาจ้างดูแลเด็ก สมาชิกก็อาจจะจ่ายเงินสะสมแล้วรัฐก็ช่วยสมทบ ตัวรูปแบบนี้ต้องศึกษาเพิ่มเติมหารูปแบบที่เหมาะสม

สุดท้ายเป็นข้อเสนอแนะทางด้านวิจัย คือควรศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้มีนโยบายที่มี evidence ที่หนักแน่นพอที่จะทำ มีรูปแบบที่ชัดเจนได้ และก็สำรวจนโยบายที่มีอยู่ว่าได้ผลมากน้อยแค่ไหน อย่างเช่นเรื่องการลาของพ่อ ส่งผลต่อการตัดสินใจมีบุตรของผู้หญิงจริงหรือเปล่า หรือจากมุมมองธุรกิจการทำ Work-Life Balance ต้นทุนของคนที่เขาจะได้คุ้มค่ามากน้อยแค่ได้ ผลที่ได้ก็อาจจะดูว่า productivity ของคนเพิ่มขึ้นหรือเปล่า รักษาคนได้จริงหรือเปล่า ดึงดูด talent ออกมาได้จริงหรือเปล่า หากมีออกมาก็อาจจะช่วยจูงใจให้บริษัทธุรกิจต่างๆ อยากที่จะส่งเสริม Work-Life Balance ให้กับคนมากขึ้น รวมทั้งงานวิจัยเพิ่มเติมข้อเสนอแนะทางนโยบาย โดยอาจจะดูภาระด้านงบประมาณว่าการขยายวันลาจะมีความเป็นไปได้ทางงบประมาณจริงหรือเปล่า จะส่งผลกระทบอย่างไรทางด้านกำลังคน เป็นต้นค่ะ

อ.ภูเบศร์

ขอบคุณอาจารย์มนสิการครับ ผมขออนุญาตเรียนดังนี้นะครับ เราจะนำเสนอไปจนครบทุกโครงการ แล้วผมจะสรุปแต่พอสมควรแล้วจะเปิด floor ให้แต่ละท่านซักถาม ข้อเสนอแนะหรือ comment อย่างไร ในแฟ้มที่เราแจกมี info-graphic ที่เป็นภาพสรุปของแต่ละโครงการ ผมคิดว่าจะเป็นประโยชน์ในการติดตามการนำเสนอแต่ละโครงการครับ หลังจากที่ฟังงานของอาจารย์มนสิการสิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ ทุกคนรู้ว่า Work-Life Balance สำคัญ แต่พอเราไปเก็บข้อมูลจริงๆ มันจับต้องเป็นรูปธรรมได้ยาก ไม่รู้จะทำอย่างไร แม้แต่ของคนที่อยากจะมี Work-Life Balance ก็บอกมาชัดๆ ได้ลำบาก ผมว่าในประเด็นนี้อาจารย์มนสิการก็ลงไปชัดเจนใน

□□□□□□□□□□6.indd 70 147//2560 BE 17:09

รายละเอียด แล้วก็สามารถแตกออกเป็นข้อเสนอแนะได้ และนอกจากจับต้องได้ยากแล้ว ก็ยังมีพลวัตรความเปลี่ยนแปลงของ Work-Life Balance ตามแต่สถานฐานะ ตามแต่ช่วงเวลาของชีวิต และก็มีความสัมพัทธ์ คือมีการเปรียบเทียบกับคนอื่น ตอนที่พูดคุยกับอาจารย์มนสิการก็มีข้อเสนอแนะที่หลากหลาย และมีความท้าทายในเชิงนโยบายเป็นอย่างมาก ในลำดับต่อไปเป็นประเด็นซึ่งเชื่อมกันกับงานของอาจารย์มนสิการค่อนข้างแนบสนิทเลย ซึ่งอาจารย์มนสิการได้ทิ้งไว้เป็นประเด็นใหญ่ประเด็นหนึ่ง คือเรื่องศูนย์รับเลี้ยงเด็ก คราวนี้เราได้คุณแม่ตัวจริงมาช่วยดูแลงานส่วนนี้ด้วยครับ มีลูกสาวอายุ 3 ขวบกำลังน่ารัก ผมขอไปที่งานของอาจารย์จงจิตต์ เรียนเชิญอาจารย์จงจิตต์ ครับ

ภาพที่ 8: รายงานผลการวิจัย การให้บริการศูนย์ศึกษาก่อนวัยเรียนเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล
ภาพโดย: กฤติญา สำอางกิจ

อ.จงจิตต์[5]

ขอบคุณค่ะ โครงการวิจัย “การให้บริการศูนย์ศึกษาก่อนวัยเรียนเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล” สำหรับประเด็นที่จะนำเสนอวันนี้อยากที่จะเริ่มต้นจากความเป็นมาและความสำคัญ วัตถุประสงค์ของงานวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย ข้อค้นพบจากงานวิจัย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายค่ะ

ภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อโครงสร้างประชากรและโครงสร้างครัวเรือนจากที่ครอบครัวไทยเคยมีสมาชิกประมาณ 6 คนในปี 2533 ปัจจุบันมีเฉลี่ยอยู่เพียงแค่ครอบครัวละประมาณ 3 คน การที่คู่สมรสมีบุตรจำนวนน้อยลง มีสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง คือการไม่มีคนช่วยดูแลบุตร ลักษณะรูปแบบการอยู่อาศัยที่ครอบครัวแยกออกมาอยู่ครอบครัวเดี่ยว ไม่มีปู่ย่า ตายายคอยช่วยเลี้ยงดูเมื่อพ่อแม่ออกไปทำงานนอกบ้าน การไม่มีคนช่วยเลี้ยงดูบุตรนี้ ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจที่จะมีบุตรและประกอบกับการที่ผู้หญิงมีการศึกษาสูงขึ้น จึงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการเป็นผู้ช่วยหารายได้ของครอบครัว และการขาดรายได้ของผู้หญิงจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวทำให้เสียโอกาสในการทำงาน ทำให้ศูนย์เลี้ยงดูเด็กอาจจะเป็นอีกทางหนึ่งในการเลี้ยงดูบุตรของสังคมที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยและการทำงาน โดยเฉพาะในสังคมเมือง อย่างไรก็ตาม การมีสถานเลี้ยงดูเด็กเป็นผู้ช่วยเลี้ยงดูแทนพ่อแม่นับว่าเป็นความละเอียดอ่อน

[5] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จงจิตต์ ฤทธิรงค์ หัวหน้าโครงการวิจัยการให้บริการศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

□□□□□□□□□□6.indd 71 147//2560 BE 17:09

เพราะว่ารูปแบบของการดูแลเด็กจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก สำหรับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย มี 2 ข้อ ข้อแรกคือ เพื่อศึกษาและตระหนักถึงความสำคัญของการส่งเสริมและพัฒนาการของเด็กเล็กเกิดจนถึง 3 ปี และผู้ปกครองที่มีบุตรปฐมวัย และข้อ 2 คือการศึกษาถึงความสอดคล้องของความต้องการของผู้ใช้บริการ และการให้บริการศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียน การดำเนินงานวิจัยก็ดำเนินการภายใต้ความคิดที่ว่า พ่อแม่ยังคงเป็นผู้ดูแลบุตรที่ดีที่สุด โดยที่ศูนย์เลี้ยงดูเด็กเป็นตัวช่วยแบ่งเบาภาระและความจำเป็นในสถานการณ์ของสังคมปัจจุบัน สำหรับระเบียบวิธีวิจัยประกอบด้วย 3 ส่วน ส่วนแรก คือการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งใช้แบบสอบถามเชิงโครงสร้างเก็บข้อมูลตัวอย่างผู้ปกครองเด็กอายุแรกเกิดจนถึง 6 ปี ที่ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กทั้งของรัฐและเอกชน ที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 ราย ส่วนที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพ่อแม่และผู้ปกครองที่มีบุตรปฐมวัย จำนวนทั้งสิ้น 16 ราย รวมทั้งผู้ที่ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็ก และที่ไม่ได้ใช้บริการ และส่วนสุดท้ายคือการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ ด้วยการใช้เทคนิคภูมิศาสตร์สารสนเทศ ศึกษาข้อมูลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และคุณลักษณะของสถานเลี้ยงเด็ก ประกอบกับลักษณะของพื้นที่ที่เป็นเขตที่อยู่อาศัย และเขตพาณิชยกรรมหรืออุตสาหกรรม ซึ่งข้อมูลเบื้องต้นได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร กรมโยธาธิการและผังเมือง แผนที่นี้แสดงการเก็บข้อมูลในกรุงเทพมหานคร สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้แบ่งเขตพื้นที่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินออกเป็น 5 เขตด้วยกันคือ กรุงเทพฯ เหนือ กรุงเทพฯ กลาง กรุงเทพฯ ใต้ กรุงเทพฯ ตะวันออก และกรุงธนบุรี ทีมวิจัยได้มีการสุ่มตัวอย่างเขตพื้นที่ต่างๆ ออกมาเป็น 1 เขตการปกครอง เขตที่สุ่มได้ขึ้นมา 5 เขต คือ ตลิ่งชัน ดุสิต สาทร สายไหมและลาดกระบัง และได้มีการออกพื้นที่ไปเก็บข้อมูลตัวอย่างทั้งสิ้น 400 รายทั่วกรุงเทพมหานคร สำหรับผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมาก ร้อยละ 65 เป็นแม่ ร้อยละ 18 เป็นพ่อ ที่เหลือเป็นปู่ย่า ตายาย หรือญาติ

ในการตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยข้อแรก เรื่องการตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาการของเด็กอายุ 0-3 ปี ด้วยคำถามว่า “ท่านทราบหรือไม่ว่าเด็กจะมีพัฒนาการได้มากในวัย 0-3 ปี” ปรากฏว่าร้อยละ 89 ของพ่อแม่รู้ว่าเด็กจะมีพัฒนาการในช่วงวัยนี้ เมื่อถามว่า “ทำไมผู้ปกครองถึงพาเด็กไปเลี้ยงบริการสถานเลี้ยงเด็ก” ร้อยละ 85 ตอบว่าต้องการให้เด็กมีพัฒนาการที่ดีตามวัยอย่างเหมาะสม ลำดับถัดมา คือต้องการให้เด็กเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียน ประมาณร้อยละ 47 ตอบว่าไม่มีผู้ดูแลเด็กที่บ้านในเวลากลางวันหรือเวลาที่ไปทำงาน จะเห็นได้ว่ามีเพียงไม่ถึงครึ่งที่ตอบว่าไปใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กที่ไม่มีเวลาดูแลบุตร จะเห็นว่าพ่อแม่ส่วนมากไม่ได้ใช้บริการด้วยเหตุผลว่า ขาดผู้ดูแลบุตร สำหรับวัตถุประสงค์ข้อถัดมาคือเรื่องความสอดคล้องของความต้องการใช้บริการสถานเลี้ยงเด็ก เราได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน ก็คือทำเลที่ตั้ง บริการสถานเลี้ยงเด็ก อัตราค่าบริการ และสภาพแวดล้อม

□□□□□□□□□□6.indd 72 147//2560 BE 17:09

ในประเด็นต่างๆ ได้มีการเปรียบเทียบการให้บริการสถานเลี้ยงเด็กเอกชนและหน่วยงานรัฐ แต่วันนี้ด้วยเวลาที่จำกัด จะขอพูดบางประเด็นที่น่าสนใจเท่านั้น สำหรับประเด็นที่ตั้งในแบบสอบถามก็ได้ถามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามว่า “ในความคิดของท่านจะใช้สถานบริการในแหล่งที่ตั้งแบบใด” ร้อยละ 60 ตอบว่าใกล้แหล่งที่พัก ร้อยละ 25 ตอบว่าต้องการให้สถานเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้ที่ทำงาน และร้อยละ 15 ตอบว่าที่ใดก็ได้ สำหรับผู้ที่ตอบว่าต้องการให้สถานเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้ที่พักมีร้อยละ 60 หรือคิดเป็นจำนวน 242 คน ส่วนที่ตอบว่าในความเป็นจริงสถานเลี้ยงเด็กใกล้บ้านมีร้อยละ 83 จะเห็นว่ายังมีช่องว่างที่จะพัฒนาให้สอดคล้องได้อีก ร้อยละ 17 สำหรับผู้ที่ตอบว่าต้องการให้สถานเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้ที่ทำงานมีร้อยละ 25 หรือคิดเป็น 101 คน ที่บอกว่าในความเป็นจริงแล้วมีสถานเลี้ยงเด็กใกล้ที่ทำงาน ร้อยละ 65 จะเห็นว่ามีช่องว่างให้พัฒนาได้อีก 35% ทีมผู้วิจัยก็ได้มีการกดบันทึกพิกัดสถานเลี้ยงเด็กทั่วกรุงเทพมหานครที่เราได้รับรายชื่อมาจากสำนักพัฒนาสังคมของกรุงเทพมหานคร จำนวน 716 แห่ง เราได้มีการสืบค้นจาก Google map และได้มีการโทรศัพท์สอบถามการให้บริการว่ายังมีการให้บริการอยู่หรือไม่ เราสามารถกดบันทึกพิกัดได้ทั้งสิ้น 501 แห่ง ทั่วกรุงเทพมหานครตามแผนที่ จากแผนที่นี้เราได้ทดลองทำอาณาเขตรอบสถานเลี้ยงเด็กรัศมี 5 กิโลเมตรก็จะเห็นว่ารัศมี 5 กิโลเมตรครอบคลุมพื้นที่กรุงเทพมหานครเกือบทั้งหมด แสดงว่าทำเลที่ตั้งอาจจะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการเข้าไปใช้สถานเลี้ยงเด็ก แต่ที่เราเห็นช่องว่าง ร้อยละ 17 จะเห็นว่าผู้ที่ต้องการอยากจะมีสถานเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้บ้าน และร้อยละ 35 ที่ยังต้องการให้สถานเลี้ยงเด็กอยู่ใกล้ที่ทำงานอาจจะเป็นเพราะว่าเขายังไม่พึงพอใจกับคุณภาพ หรือว่าการบริการมาตรฐาน หรืออัตราค่าบริการประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ทำให้จะต้องพิจารณาสถานเลี้ยงเด็กที่อยู่ไกลออกไป ทำให้มีช่องว่างอย่างที่เราเห็น สำหรับประเด็นเรื่องบริการของสถานเลี้ยงเด็ก เรามีการสอบถามความพึงพอใจให้ผู้ปกครองให้คะแนน เป็น 5 คะแนน ส่วนมากจะได้ไม่ต่ำกว่า 4 คะแนน มีเพียงจำนวนผู้ดูแลต่อจำนวนเด็กที่ได้คะแนนต่ำกว่า 4 คะแนน คือ 3.9 คะแนน ประเด็นจำนวนผู้ดูแลเด็กอาจจะเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องพัฒนาต่อไป ถัดมาคืออัตราค่าบริการ จริงๆ แล้วเราไม่ได้มีการสอบถามความพึงพอใจของอัตราค่าบริการ เพราะเราคิดว่าได้ไปสัมภาษณ์กับพ่อแม่ ผู้ปกครองที่ไปใช้สถานเลี้ยงเด็กนั้นๆ ก็พอจะอนุมานได้ว่าท่านเหล่านั้นสามารถจ่ายค่าบริการสถานเลี้ยงเด็กนั้นได้ แต่จากสถิติที่เราสอบถามจากผู้ปกครอง พบว่าประมาณ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 25 จ่ายค่าบริการเลี้ยงได้ 500 บาท หรือไม่เกิน 1,000 บาท และสัดส่วนใกล้เคียงกันหรือร้อยละ 24 จ่ายในอัตรา 2,000-5,000 บาท และอัตราต่อมา ร้อยละ 21 บอกว่าจ่ายได้มากกว่า 5,000 บาท

เราลองพิจารณาพ่อแม่ผู้ปกครองที่อาจมีภาระค่าใช้จ่ายเรื่องค่าเช่าบ้าน พบว่าผู้ที่ต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน จ่ายค่าประกัน สามารถจ่ายค่าสถานเลี้ยงเด็กอยู่ในช่วงประมาณ 500-1,000 บาท และสำหรับผู้ที่มีบ้านพักเป็นของตัวเองส่วนมากจ่ายค่าบริการได้ถึง 5,000 บาทขึ้นไป ถ้าหาก

□□□□□□□□□□6.indd 73 147//2560 BE 17:09

รัฐบาลจะมีการส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือให้สามารถเข้าถึงบริการได้อาจจะช่วยดูแลกลุ่มที่มีภาระเรื่องค่าเช่าบ้านอยู่

นอกจากนี้ยังจะเห็นว่ากราฟแสดงกิจกรรมคะแนนของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ให้คะแนนกิจกรรมที่เสริมพัฒนาการด้านร่างกายในกลุ่มเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี ที่สถานเลี้ยงเด็กควรจะจัดให้มีทุกวัน อย่างเช่น ควรจะจัดให้เด็กมีการตักข้าวรับประทานอาหารเอง พบว่าประมาณ ร้อยละ 86 บอกว่าสถานเลี้ยงเด็กที่มีบริการนี้ให้เด็กตักอาหารเองทุกวัน ถัดมาเป็นคะแนนที่ลดหลั่นกันลงมา เด็กได้ทำอะไรด้วยตนเอง เด็กมีโอกาสฝึกขับถ่ายเป็นเวลา ขึ้นลงบันไดด้วยตนเอง เด็กได้เล่นที่สนามหญ้า เด็กได้เล่นที่สนามเด็กเล่นบนพื้นหญ้า แต่เราพบว่า 1 ใน 3 ของสถานเลี้ยงเด็กไม่มีกิจกรรมให้เด็กได้เดินบนพื้นหญ้า สิ่งนี้อาจจะสะท้อนสิ่งแวดล้อมในสถานเลี้ยงเด็กที่อาจจะต้องได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อให้ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กได้อย่างสมวัย

ในแบบสอบถามก็มีการถามเกี่ยวกับการบริการต่างๆ เราก็ได้มีการวิเคราะห์เปรียบเทียบบริการของสถานเลี้ยงเด็กเอกชนและสถานเลี้ยงเด็กภายใต้หน่วยงานรัฐ ประเด็นในหลายๆ ประเด็นคะแนนใกล้เคียงกันมาก แต่สิ่งที่เราพบก็คือ 2 ประเด็นที่มีคะแนนค่อนข้างต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือการมีของเล่น หรืออุปกรณ์เสริมพัฒนาการเพียงพอสำหรับเด็ก และการให้บริการของบุคลากรโดยรวม จะเห็นว่าคะแนนของเอกชนสูงกว่าคะแนนของภาครัฐอย่างเห็นได้ชัด อันนี้ก็อาจจะเป็นช่องว่างที่อยากให้รัฐช่วยส่งเสริม ทีมวิจัยก็ได้มีโอกาสไปเยี่ยมชมสถานเลี้ยงเด็กที่อยู่ในชุมชนมุสลิมอยู่ในเขตมีนบุรี สถานเลี้ยงเด็กแห่งนี้ให้บริการเด็กจำนวน 120 คน ทั้งชาวมุสลิมและก็พุทธ ด้วยบริบทของวัฒนธรรมของชาวมุสลิม สถานเลี้ยงเด็กจะรับบริจาคเพียงเดือนละ 300 บาท แต่ว่ามีคุณภาพในการเลี้ยงเด็กที่ดีทำให้ได้รับความนิยมมาก พ่อแม่ผู้ปกครองบางท่านที่พอรู้ตัวว่าตั้งครรภ์แล้วก็ได้ไปจองคิวเพื่อที่จะได้เรียนในสถานเลี้ยงเด็กแห่งนี้กันเลยทีเดียว ภาพที่เห็นก็จะเป็นสื่อการเรียนการสอนที่มีทั้งเลขไทย เลขอารบิก และเลขภาษาอาหรับ บรรยากาศในห้องเรียน เดิมบรรยากาศในห้องเรียนเหล่านี้เป็นห้องที่ใช้ทำกิจกรรมของทั้งโรงเรียน แต่เพราะว่ามีความต้องการจะมาเข้าโรงเรียนนี้เป็นจำนวนมาก คุณครูเลยปรับเปลี่ยนห้องนี้เป็นห้องเรียนเพิ่มมากขึ้นที่จะรองรับเด็กได้มากขึ้น ก็เป็นวิธีการเรียนการสอนแบบ project learning คือการเรียนรู้ผ่านโครงการ เป็นกระบวนการที่ทำให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการเรียนที่ทำให้เด็กได้สามารถช่วยตัดสินใจในประเด็นสิ่งที่ตัวเองสนใจได้ โดยการให้ทุกคนมาแปะสติ๊กเกอร์โหวตว่า วันนี้เราจะเรียนกันเรื่องอะไรดี เป็นตัวอย่าง ปัจจัยที่ทำให้ศูนย์ประสบความสำเร็จ คือที่ตั้งที่อยู่ในชุมชนผู้ปกครองสะดวกในการรับส่งบุตร ค่าบริการที่ผู้ปกครองสามารถจ่ายได้เพียง 300 บาท/เดือน ได้รับการบริการที่มีคุณภาพ ซึ่งหมายความว่าเด็กสนุกและก็ได้เรียนรู้ สภาพแวดล้อมที่สะอาดปลอดภัย เพราะอาคารที่เปิดโล่ง อากาศถ่ายเท มีอ่างล้างมือให้เด็กได้ใช้สะดวก เด็กๆ ก็จะได้ทำความสะอาดมือและเท้าก่อนละมาดลดการแพร่เชื้อ วิธีการในการสอนเป็นวิธีการ

□□□□□□□□□□□6.indd 74 147//2560 BE 17:09

ให้เด็กเป็นศูนย์กลาง โดยให้เด็กมีโอกาสในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ตัวเองสนใจ ผู้บริหารของสถานเลี้ยงเด็กให้ความสำคัญกับการพัฒนาการบุคลากร สื่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก มีการจัดให้คุณครูได้เข้าอบรม หรือทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการเรียนการสอนในโรงเรียน และสุดท้ายครูพี่เลี้ยงรักเด็กเหมือนกับลูกของตัวเอง ทำให้พ่อแม่อุ่นใจไว้ใจที่จะพาเด็กมาฝากไว้ที่โรงเรียนแห่งนี้ และอีกแห่งหนึ่งที่เรามีโอกาสได้ไปเยี่ยมชมคือสถานเลี้ยงเด็กในที่ทำงาน

จากการที่ได้พูดคุย จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กที่ทำงานแห่งนี้ เริ่มต้นมาจากพ่อแม่ที่จะต้องทำงานเป็นกะ ทำให้ต้องสลับกันดูแลลูก ถ้าหากว่าพ่อแม่จะต้องทำงานอยู่กะเดียวกันก็จะทำให้พ่อแม่คนนั้นจะต้องพาลูกไปฝากไว้กับปู่ย่า ตายายให้เลี้ยงดูที่ต่างจังหวัด ทำให้พ่อแม่ลูกไม่ได้อยู่ด้วยกัน ผู้บริหารของบริษัทจึงได้ตัดสินใจสร้างสวัสดิการให้กับพนักงาน โดยได้คิดค่าใช้จ่ายทั้งค่าเล่าเรียน ค่าอาหาร ค่าอุปกรณ์ทำกิจกรรมวันละเพียง 25 บาทเท่านั้น ภาพที่เห็นนี้เป็นห้องทำกิจกรรม ที่เห็นก็จะเป็นเด็กทำกิจกรรมสวดมนต์กันอยู่ พื้นของห้อง และสิ่งแวดล้อมของห้องก็จะจัดให้มีความปลอดภัยคือให้มีเบาะนุ่ม ภาพถัดมาจะเป็นพี่เลี้ยง 1 คน ดูแลเด็กทารก 3 คน ถัดมาก็จะเป็นการจัดระเบียบห้องนอนของเด็กๆ จากการที่ได้พูดคุยกับเจ้าหน้าที่ที่ดูแลสถานเลี้ยงเด็กและเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล เขาก็บอกว่าสถานเลี้ยงเด็กที่ทำมาช่วยให้พ่อแม่ตัดสินใจมีลูก คนที่ยังไม่มีบุตรก็ตัดสินใจมีลูก คนที่มีลูกแล้วก็ตัดสินใจมีลูกเพิ่ม เพราะว่าเขาแน่ใจว่าสามารถจะมาฝากเด็กที่สถานเลี้ยงเด็กในที่ทำงานของเขาได้มีความสะดวกและอุ่นใจ

จากที่เกริ่นไปตั้งแต่ตอนต้นเรื่องของระเบียบวิธีวิจัยว่า ได้สัมภาษณ์พ่อแม่ 16 ท่านด้วยกัน ท่านหนึ่งที่สัมภาษณ์เป็นมุสลิมอายุ 28 ปี ได้ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กและได้เรียนรู้จากคุณแม่ว่า ความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมมีความสำคัญมากขนาดไหนกับการดูแลบุตร เธอให้ความเห็นว่า เราต่างศาสนา โดยเฉพาะเรื่องการกิน ก็กังวลว่าครูพี่เลี้ยงจะดูแลลูกเราดีไหม บางครั้งการคิดว่าครูพี่เลี้ยงจะให้กินหมูไหม เพราะว่าที่บ้านปลูกฝังมา หากมาอยู่กรุงเทพฯ แล้วให้คนอื่นเลี้ยง ญาติที่ภาคใต้ก็จะไม่ให้เลี้ยงเลย เขาจะขอเลี้ยงเอง หากเป็นศูนย์เด็กเล็กแล้วมีมุสลิมสักคน หรือว่าสองคนก็โอเค แต่ว่ามีชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอีกท่านหนึ่งที่เป็นคุณแม่นับถือศาสนาพุทธ อายุ 31 ปี ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กและมีเด็กมุสลิมอยู่ในห้องเดียวกับบุตร เธอให้ความเห็นว่า ลูกจะได้เรียนรู้ถึงวัฒนธรรม และประเพณีของอีกศาสนา ธรรมเนียมปฏิบัติของศาสนานั้น และก็จะได้เข้าใจว่า เพื่อนเป็นแบบนี้ สิ่งไหนที่เพื่อนทำไม่ได้ก็อย่าให้เพื่อนทำ หรือไม่เอาไปให้เพื่อนอิสลามไม่ทานเนื้อหมู ลูกก็จะต้องไม่นำเนื้อหมูไปแบ่งเพื่อน ศาสนาคริสต์ไม่พนมมือไหว้พระ ลูกก็ต้องไม่บังคับเพื่อนให้ไหว้พระ สวดมนต์ เขาจะเรียนรู้ประเพณีต่างๆ ลูกมีความเข้าใจเพื่อนๆ มากยิ่งขึ้น จะได้ไม่แบ่งแยก ให้กลมกลืนตั้งแต่เด็ก อันนี้คือสิ่งที่ทีมวิจัยได้เรียนรู้ หากมีเพียงแค่คนที่มีความรู้ในการจัดเตรียมอาหารให้กับลูกชาวมุสลิม พวกเขาก็ไม่ต้องเอาลูกไปฝากไว้กับปู่ย่า ตายายในต่างจังหวัด พ่อแม่ลูกก็จะได้อยู่ด้วยกันพร้อมหน้า

□□□□□□□□□□□6.indd 75 147//2560 BE 17:09

"การเกิดอย่างมีคุณภาพ
คือการที่เด็กได้รับ ความรัก
และการเอาใจใส่ จากพ่อแม่ และสังคม"

จากงานวิจัยชิ้นนี้ ทีมวิจัยอยากจะเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้ น่าจะมีการส่งเสริมศักยภาพของสถานเลี้ยงเด็กให้มีกิจกรรมกระตุ้นพัฒนาการอย่างสมวัย มีการจัดอบรม หรือให้การศึกษากับครูพี่เลี้ยง ให้มีความรู้ทักษะการดูแลเด็กให้มีพัฒนาการสมวัย ส่งเสริมให้จัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กในพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการและสามารถเข้าถึงได้ จากที่เห็นในแผนที่ ที่ตั้งไม่น่าจะเป็นปัญหาของผู้ปกครองอีกต่อไป แต่ว่าคุณภาพและการให้บริการ หรืออัตราการให้บริการหรือการใช้บริการน่าจะเป็นประเด็นที่ได้รับการพัฒนาต่อไป และสุดท้ายก็น่าจะมีแรงจูงใจให้มีการจัดตั้งสถานเลี้ยงเด็กในสถานประกอบการ ขอเสนอเป็นประโยคสั้นๆ ว่า การเกิดอย่างมีคุณภาพคือการที่เด็กได้รับความรักและการเอาใจใส่จากพ่อแม่ และสังคมค่ะ

อ.ภูเบศร์

ฟังการนำเสนอของอาจารย์จงจิตต์แล้วยิ่งทำให้เห็นมากขึ้นว่า สิ่งที่ฉายออกมาจากงานชิ้นนี้ คือหากกลไกของสถานรับเลี้ยงเด็กมีประสิทธิภาพและดีพอ และคนสามารถเข้าถึงได้เป็นที่กว้างขวาง ตรงตามความต้องการเชิงพื้นที่ คนจะมีโอกาสตัดสินใจมีลูกได้มากขึ้น ผลของงานอาจารย์จงจิตต์ได้ย้ำว่า สถานรับเลี้ยงเด็กเป็นสิ่งที่เป็นความหวังของพ่อแม่ จริงๆ ที่ดีที่สุดคือพ่อแม่เป็นคนเลี้ยง และอาจารย์จงจิตต์ก็ยังพบว่า ช่วงสำคัญคือช่วงก่อน 2 ขวบด้วยซ้ำไปที่เป็นช่วงที่พ่อแม่รู้สึกว่า ยังไม่อยากจะปล่อยลูก ลูกยังไม่โตพอ ไม่แข็งแรงพอ และมันเป็นช่วงเวลาที่วิกฤตโดยเฉพาะพ่อแม่ที่เพิ่งจะมีลูกคนแรก สามีต้องปรับตัว ภรรยาก็ต้องปรับตัว พ่อแม่ปู่ย่า ตายายปรับตัว ทุกคนปรับตัว ผมคิดว่านี่อาจจะเป็นกลไกสำคัญ และกลไกใหญ่อันหนึ่งที่หากสามารถประสบความสำเร็จในการผลักดันเชิงนโยบายจะช่วยพ่อแม่ได้มาก

ผมขอนำทุกท่านออกจากภาพจากตัวเมืองเข้าสู่ชานเมืองและชนบท อาจารย์ปิยวัฒน์เป็นคนที่ urban มาก แต่ว่างานชิ้นนี้ทำให้อาจารย์เข้าไปฝังตัว อยู่ในชนบท อาจารย์ได้รับโจทย์

□□□□□□□□□□□6.indd 76 147//2560 BE 17:09

ที่ท้าทายมากโจทย์หนึ่งจาก สกว. ก็คือฉายภาพว่าชนบทไทยเมื่อ 50 ปีที่แล้วกับปัจจุบันนี้ต่างกันอย่างไร แล้วในความที่ต่างกัน ส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเป็นอย่างไร ขอเรียนเชิญอาจารย์ปิยวัฒน์ ครับ

ภาพที่ 9: รายงานผลการวิจัย ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม
ภาพโดย: กฤติญา สำอางกิจ

อ.ปิยวัฒน์[6]

ในเรื่องของผมจะเป็นเรื่องของการพยายามทำความเข้าใจกับสถานการณ์ และสภาพของครัวเรือนชนบทไทย ในสถานการณ์ที่เรามีการเปลี่ยนแปลงประชากรและสังคม ผมจะขอเล่าเรื่องงานวิจัยของผมโดยจะเล่าเรื่องครัวเรือนทุกวันนี้ แล้วลองจินตนาการดูว่า หากเรานึกถึงชนบทเรานึกถึงภาพอะไรได้บ้าง หลายท่านที่ย้ายมาจากชนบทอาจจะเห็นภาพได้ชัด หลายคนเป็นคนเมืองอาจจะนึกภาพไม่ออก แต่ผมเชื่อว่าภาพที่ทุกคนเห็นอยู่ในใจคงเป็นภาพที่มีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ครัวเรือนชนบท และครัวเรือนเมือง เพราะว่าครัวเรือนที่อยู่ในเขตเมืองจะมีความทันสมัย มีความเป็นเมือง รวมถึงเทคโนโลยีครอบงำต่างๆ เยอะมาก ตลอดระยะเวลา 40-50 ปีที่ผ่านมา ภาครัฐของเราพยายามที่จะผลักดันความเป็นเมือง ความทันสมัยต่างๆ เข้าไปสู่พื้นที่ชนบทให้ได้ คาดหวังที่จะได้ลดช่องว่างของความเจริญ ให้ความแตกต่างมันลดน้อยลง นัยยะหนึ่งก็คือว่า ทำอย่างไรให้คนที่อยู่ชนบทไม่ตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองมากเกินไปแต่ว่ามันไม่ทัน เพราะว่าชาวบ้านในชนบท เขาย้ายเข้ามาในเมืองก่อนที่ความเป็นเมืองและความเจริญจะไปถึงชนบทเรียบร้อยแล้ว อันนี้เป็นความเปลี่ยนผ่านทางประชากรและสังคมในรอบแรกที่เราเห็น

ถัดมาการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สำคัญอีก 2 ประการ คือเรื่องของการเกิด และการย้ายถิ่นของคลื่นประชากร ย้อนไป 40-50 ปี อย่างที่อาจารย์มนสิการได้เล่าเรื่องภาวะเจริญพันธุ์ ขนาดครอบครัวเฉลี่ยที่อาจารย์จงจิตต์ได้เล่า ท่านจะเห็นว่ามันมีความสวนทางกับในช่วงที่ 40 ปีก่อน การเกิดมีจำนวนที่สูงอยู่ การย้ายถิ่นออกมาของประชากรก็ไม่ได้เกิดผลอะไร เพราะเรามีแรงงานที่ขึ้นมาทดแทนมากขึ้น แต่เมื่อเวลาผ่านไป การย้ายถิ่นกับภาวะของการมีอายุยืนยาวของประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างที่ทราบ อันนี้เป็นคำถามอย่างหนึ่งที่โครงการวิจัยพยายาม

[6] อาจารย์ ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา หัวหน้าโครงการวิจัย ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม

□□□□□□□□□□□6.indd 77 147//2560 BE 17:09

จะตอบว่า การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคมที่ได้เล่าให้ทุกท่านฟังตั้งแต่ต้น ส่งผลอย่างไรบ้างต่อการอยู่อาศัย รูปแบบและการดูแลการพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้ด้วยความตั้งใจที่เราอยากจะดูว่า บทบาทของภาครัฐซึ่งในที่นี้จะมุ่งเน้นไปที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไป take action มีบทบาท หน้าที่ ช่วยดูแลครอบครัวเหล่านี้อย่างไร นี่เป็นคำถามหลักๆ ที่เราพยายามจะตอบโจทย์โดยใช้วิธีการวิจัยที่เรานำเสนอ และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วย และก็ใช้ชุดข้อมูลเชิงปริมาณที่เก็บสำรวจที่มีความเป็นตัวแทนระดับประเทศเข้ามาให้คำตอบเชิงวิจัยในครั้งนี้

โดยเราเริ่มต้นจากการวิจัยเชิงเอกสารทบทวนวรรณกรรม กำหนดประเด็นงานวิจัยออกมา 15 ประเด็น ซึ่งเกี่ยวข้องกับครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงทางประชากร ทั้งนี้ เพื่อให้เราเห็นภาพก่อนว่า การที่เราจะลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่เราจะดูเรื่องอะไรบ้าง เราสรุปออกมาเป็นแผนผังความคิด ทางด้านบนจะเป็นกำหนดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนทั้งในระดับภาค และการเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือน ซึ่งเราพบว่าจากวรรณกรรมทฤษฎีต่างๆ ชี้ให้เห็นชัดว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องทั้งระดับมหภาค ไม่ว่าจะเป็นความเป็นตัวเมือง ความทันสมัย โลกาภิวัตน์ต่างๆ มีผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบของครอบครัวด้วย เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงระดับประชากรก็ได้เป็นตัวกรอบแนวคิดที่เราใช้ศึกษาครั้งนี้ สำหรับชุดข้อมูลที่เราใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ มุ่งเน้นไปที่ชุดข้อมูลที่สามารถสะท้อนภาพที่เป็นตัวแทนในระดับประเทศได้ เราใช้ข้อมูลชุดหลักทั้งหมดจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งก็ขอบพระคุณสำนักงานสถิติแห่งชาติด้วยที่ได้กรุณาให้เราใช้ข้อมูลเหล่านี้ ขณะเดียวกันการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพเรามีประเด็นหลักๆ ที่จะเลือกดู อันแรกคือเราดูจากดัชนีสูงวัย ซึ่งเป็นตัวที่สามารถที่ชี้ให้เห็นได้ว่า ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นภาวะสังคมสูงวัย เราอยากลงไปดูว่าพื้นที่เหล่านั้นสะท้อนให้เห็นครัวเรือนอย่างไรบ้าง ในขณะเดียวกันก็จะได้ตอบเรื่องของความอยู่ดีมีสุข และใช้ประเด็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชนพอเพียง ชุมชนเข้มแข็งมาเป็นตัวเลือกพื้นที่ด้วย ซึ่งเราเลือกพื้นที่ไปเก็บข้อมูลทั้งภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ ทำให้ได้จังหวัดที่เราไปประมาณ 10 จังหวัด ในแต่ละจังหวัดก็จะเก็บข้อมูลที่เป็นกลุ่มๆ นอกจากนั้นก็จะไปใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก นั่งพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติกับคนในพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นเชิงลึกมา กลุ่มที่เราพูดคุยก็จะมีทั้งกลุ่มที่เราอยากจะรู้ว่าเขามีความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง ชีวิตทุกวันนี้ใครดูแลเขา เขาต้องดูแลใครบ้าง รับผิดชอบภาระอะไรบ้าง กลุ่มประชากรผู้หญิง ถัดมาก็คือเป็นประชากรกลุ่มวัยทำงาน วัยรุ่น เราได้มีโอกาสพูดคุยเพราะว่ามีข้อมูลบางตัวที่สะท้อนไป เช่น ผมได้พูดคุยกับคุณตาที่ดูแลหลาน แล้วคุณตาบอกว่าตั้งแต่เขาเลี้ยงเด็กคนนี้มาหลายปีแล้ว เมื่อก่อนดูแลง่ายมาก แต่พอโตเป็นวัยรุ่นเริ่มดูแลยาก ผู้สูงอายุสะท้อนให้เราเห็นว่า การที่เขาจะต้องดูแลหลานที่เป็นหลานเล็กๆ ไม่ใช่เรื่องยาก แต่ดูแลหลานที่เป็นหลานคนโตต่างหาก อันนี้เป็นเรื่องยากเพราะควบคุมพฤติกรรมลำบากตามไม่ทัน นอกจากนี้ เราก็ยังพูดคุยกับชาวบ้าน

□□□□□□□□□□□6.indd 78 147//2560 BE 17:09

ที่อยู่ในพื้นที่ชนบท พ่อบ้าน แม่บ้าน และก็มีการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและกลุ่มที่เป็นผู้ปฏิบัติงานและผู้นำองค์กรส่วนท้องถิ่น ใช้วิธีการที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการพูดคุยกับกลุ่ม นอกเหนือจากการพูดคุยกับผู้บริหาร หรือผู้ที่มีข้อมูลเฉพาะจริงๆ เราก็จะใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก

ขออนุญาตไปหัวข้อที่ 6 เกี่ยวกับเรื่องความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนในชนบท ผมให้ทุกท่านดูภาพรวมที่เป็นข้อค้นพบในครั้งนี้ เริ่มจากตัวที่เป็นตัวกลางในการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยระดับมหภาคของสังคม กับปัจจัยทางด้านประชากร เราดูเรื่องความเป็นเมือง ความทันสมัย และโลกาภิวัตน์ที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่ชนบท นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของประชากรที่ว่าก็คือเรื่องของจำนวนเด็กที่เกิดน้อยลง คนมีอายุยืนยาวขึ้น เพราะว่าอัตราการตายก็ลดต่ำลงและคงที่ในปัจจุบัน รวมถึงการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองที่ยังสูงอยู่ และยังเป็นกระแสหลักในการย้ายถิ่นของประเทศไทย ส่งผลให้ครัวเรือนในชนบทมีขนาดที่เล็กลง เรามีข้อมูลทางประชากรที่พยายามสะท้อนอยู่แล้วว่า ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยของเราลดลงเช่นเดียวกับในชนบท สิ่งนี้เป็นข้อค้นพบข้อเดียวกัน รูปแบบการอยู่อาศัยเปลี่ยนไปและเกิดรูปแบบการอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ย้อนไป 40 ปีก่อนเราจะมีคำพูดว่า มีครัวเรือนขยายอยู่เป็นจำนวนมาก หมายความว่าบ้านหลังหนึ่งที่มีลูกสัก 6-7 คน มีการแต่งงานมีเขย มีสะใภ้เข้ามาในครัวเรือนนั้นๆ แต่ก่อนหน้านั้นจริงๆ เป็นครัวเรือนเดี่ยว นึกถึงพ่อแม่ผมที่มีตากับยาย คือพ่อและแม่ของผมและก็มีลูกอีก 7 คน โดยไม่มีคนอื่น อันนั้นคือครัวเรือนเดี่ยวขนาดใหญ่ แต่ปัจจุบันนี้เปลี่ยนไป ผลจากการเปลี่ยนแปลงของประชากรทำให้เกิดครัวเรือนที่น่าสนใจอีก 2 ประเภท ผมตั้งชื่อว่า “ครัวเรือนโดดเดี่ยว” กับ “ครัวเรือนขยายขนาดย่อม” อันนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เราพบในพื้นที่ชนบท ซึ่งเราจะมาดูกันว่าครัวเรือนโดดเดี่ยวกับครัวเรือนขยายขนาดย่อมเป็นอย่างไร แต่แน่นอนครัวเรือนทั้ง 2 ประเภทนี้ปรับโฉมเรื่องของการดูแลการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในชนบทที่แตกต่างไปจากเดิม เมื่อก่อนเวลาเราอยู่ดีมีสุข ครัวเรือนมีสุข เราจะพูดว่าสมาชิกต้องทำกิจกรรมร่วมกัน กินข้าวเย็นด้วยกัน นั่งดูทีวีด้วยกัน สิ่งเหล่านี้ได้เปลี่ยนไป ทุกวันนี้ข้อค้นพบที่เราพบ หลักๆ 5 ประการ เกี่ยวกับการดูแลพึ่งพาอาศัยกันของคนในชนบท ข้อแรกสอดคล้องกับที่อาจารย์มนสิการค้นพบ คือ พ่อแม่พึ่งพาลูกได้น้อยลง และความคาดหวังในการพึ่งพาลูกก็น้อยลงด้วย อาจจะมีแอบหวังลึกๆ ถือว่าเป็นโบนัส มีลูก 5 คนกลับมาดูแลสักคนก็ยังดี แต่ที่เราพบ คือผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในตอนนี้ดูแลตัวเองหรือไม่ก็ดูแลกันเอง ยังโชคดีนะครับที่เวลาเราทำการแยกกลุ่มรายอายุผู้สูงอายุแล้วพบว่าเป็นผู้สูงอายุวัยต้นและผู้สูงอายุวัยกลาง เรายังไม่ถึงขั้นผู้สูงอายุวัยปลายต้องดูแลตัวเองมากนัก

ข้อที่ 2 ครัวเรือนในชนบทดูแลกันโดยการใช้ติดต่อกันผ่านทางเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้นแทนการพบปะเจอหน้ากันโดยตรง เดี๋ยวนี้มีอะไรก็ส่งไลน์ ทุกเช้าอาจจะมีการทักทายกันทุกวัน

□□□□□□□□□□□6.indd 79 147//2560 BE 17:09

> .....ทุกวันนี้
> ในการดูแลพึ่งพาอาศัยกัน คือ
> เรื่องของเพื่อนบ้าน เพื่อนบ้านถือว่าเป็นจุดแข็ง
> ที่คอยเอื้อเฟื้อดูแลซึ่งกันและกัน
> โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ.....

ส่งสติ๊กเกอร์สวัสดีเช้าวันจันทร์ เช้าวันอังคาร ก็เป็นการพบปะติดต่อพูดคุยกันมากยิ่งขึ้น ประเด็นที่ 3 เป็นเรื่องน่าดีใจ เรายังพบว่าครัวเรือนในชนบท อย่างไรก็ตาม ยังมีความผูกพันกันและกันอยู่สูง หลายท่านในที่นี้ที่เป็นคนที่มาจากชนบท ลองนึกภาพกลับไปสงกรานต์ทีไร กลับไปปีใหม่หรือกลับไปเจอหน้ากันทีไร ความผูกพันยังคงมีอยู่แม้เราจะอยู่ห่างกัน ในประเด็นที่ 4 อันนี้ถือว่าเป็นจุดแข็งมากๆ ของครัวเรือนชนบท ทุกวันนี้ในการดูแลพึ่งพาอาศัยกัน คือ เรื่องของเพื่อนบ้าน เพื่อนบ้านถือว่าเป็นจุดแข็งที่คอยเอื้อเฟื้อดูแลซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ และจุดเด่นที่พบอีกจุดหนึ่งในครัวเรือนชนบท คือ เรื่องของความพอเพียงเป็นสิ่งที่มีความโดดเด่นมากๆ นอกจากนี้ ในภาพรวมเรายังพบว่า การก้าวเข้ามามีบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สร้างสวัสดิการในการดูแลคนของตนเอง การส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ เพื่อให้ประชาชนของตัวเองสามารถเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่างๆ ได้อย่างทันใจและสะดวกมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการส่งเสริมอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพหลัก หรืออาชีพเสริมเพื่อให้มีรายได้ เป็นภาพรวมทั้งหมดจากข้อค้นพบ

ผมจะพาท่านไปดูในรายละเอียดเรื่องของรูปแบบที่อยู่อาศัย ขนาดครัวเรือนในปี 2530 อยู่ที่ประมาณ 4.3 คน ย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นประมานปี 2510 ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 6 คนกว่าๆ ในชนบท อันนี้เป็นข้อมูลเฉพาะของพื้นที่ชนบท แต่ปัจจุบันขนาดครัวเรือนเฉลี่ยลดลงมาเหลือ 3.3 คน อันนี้ถือว่าลดลงมาพอสมควร กำลังการผลิตก็ลดลง ผู้ดูแลใกล้ชิดก็ลดลงด้วย นอกจากนี้ มาดูรูปแบบการอยู่อาศัยที่ผมเรียนว่าครัวเรือนโดดเดี่ยว ผมใส่วงเล็บเพิ่มเติมให้ด้วยว่าเป็นครัวเรือนโดดเดี่ยวที่ไร้ผู้ดูแล เพราะเป็นครัวเรือนที่ผู้สูงอายุคนนั้นอยู่คนเดียวต้องดูแลตนเอง จากปี 2545 มีอยู่ร้อยละ 6.5 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.6 ในปี 2554 ถัดมาครัวเรือนผู้สูงอายุ

□□□□□□□□□□□6.indd 80 147//2560 BE 17:09

อยู่กับผู้สูงอายุอยู่คู่ แต่ดูเหมือนจะโดดเดี่ยวเหมือนกัน จับมาอยู่กลุ่มเดียวกัน จากร้อยละ 11 เพิ่มขึ้นมาเป็นร้อยละ 15.6 นั้นหมายความว่า ถ้าท่านเดินเข้าไปในหมู่บ้านชนบทขนาดกลางที่มีจำนวนครัวเรือนประมาณสัก 200 กว่าครัวเรือน ท่านจะเจอครัวเรือนประเภทนี้ อยู่อย่างน้อย 20 หลังหรือมากกว่านั้น อันนี้เป็นภาพที่อยากให้ทุกท่านลองนึกตามว่า ครัวเรือนชนบทในปัจจุบันมีการอยู่อาศัยกันอย่างไร อันนี้คือครัวเรือนโดดเดี่ยว ครัวเรือนขยายขนาดย่อม ผมใช้คำอย่างนี้เพราะว่า ด้วยคำนิยามของคำว่าครัวเรือนขยายที่มีคนอื่นๆ ที่อยู่นอกสายเลือด หรือไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงครอบครัวโดยแท้เข้ามาอยู่ด้วยกัน ครัวเรือนข้ามรุ่นเพราะเป็นครัวเรือนที่เราให้ความสนใจในเรื่องนี้มาก มีการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สาเหตุนั้นอาจารย์มนสิการได้กรุณาเล่าให้ฟังไปเมื่อสักครู่แล้ว พ่อแม่ย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในเขตเมืองในสไลด์แรกที่ผมฉายให้ท่านดูคนวิ่งเข้าไปสู่เขตเมืองและเมื่อมีลูกไม่ว่าจะสมัครใจ หรือไม่สมัครใจ ส่วนหนึ่งตัดสินใจที่จะส่งบุตรหลานของตนเองให้กลับไปอยู่ในความดูแลของพ่อแม่ คือกลุ่มปู่และย่า หรือตาและยายของเด็กคนนั้นเพิ่มขึ้น ขณะที่ร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นผู้หญิงก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน หลายท่านที่เป็นผู้หญิงในที่นี้อาจจะดีใจ ที่บทบาทของสตรีในชนบทเพิ่มมากขึ้น ใช่ครับ แต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะที่อาจารย์มนสิการพูดไปเมื่อสักครู่ คือลูกผู้หญิงต้องรับหน้าที่หลักเป็นคนดูแลพ่อแม่ เพราะฉะนั้น เมื่อเขาย้ายถิ่นกลับไปหรือยังคงอยู่ที่บ้าน เขานี้แหละจะเป็นคนสืบทอด เป็นคนที่ได้รับมอบหมาย เพราะหัวหน้าครัวเรือนต้องทำนิติกรรมหลายๆ อย่าง เมื่อพ่อแม่สูงอายุได้ระยะหนึ่งก็จะทำการโอนถ่ายอำนาจการเปลี่ยนหัวหน้าครัวเรือนให้กับผู้หญิงเหล่านั้น

ขออนุญาตมาดูที่นอกเหนือจากเรื่องของรูปแบบอาศัย และขออนุญาตลงไปให้ดูเรื่องของการดูแลและพึ่งพาอาศัยกัน คนในครัวเรือนชนบททุกวันนี้ดูแล และพึ่งพาอาศัยกันอย่างไรบ้าง ผมขอนำท่านไปที่คนที่ดูแล ด้านบนสุดร้อยละ 89.6 ดูแลตัวเอง เพราะแยกไปตามกลุ่มวัยแล้ว พบว่ากลุ่มนี้ยังอยู่ในช่วงผู้สูงอายุวัยต้นและสูงอายุวัยกลาง ขณะที่ร้อยละ 3.1 คือคู่สมรสดูแล แปลว่าดูแลกันเอง เอาตัวเลขมาบวกกันแบบเร็วๆ จะได้ประมาณร้อยละ 92-93 นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นในชนบททุกวันนี้ นอกจากนั้น อีกร้อยละ 4.5 เป็นบุตรสาว และมีเขยมีสะใภ้อีกร้อยละ 0.5 ขณะที่บุตรชายทำหน้าที่บทบาทในการดูแลผู้สูงอายุน้อยกว่าผู้หญิงประมาณ 3 เท่า อันนี้เป็นภาพที่อยู่ในสังคมชนบท ผมได้มีโอกาสพูดคุยกับน้องๆ ผู้หญิง แล้วทีมที่ไปพูดคุยเขาทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจ แต่ว่าจะมีจุดหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดูแลก็ต่อเมื่อเขาต้องแต่งงานและก็มีแฟน เข้ามาอยู่ด้วย การประนีประนอม การตัดสินใจระหว่างคนที่เข้ามาอยู่ใหม่กับคนที่เป็นพ่อแม่เขาก็จะมีความซับซ้อนขึ้นไปอีก อันนี้ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญที่ส่งผลถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวด้วย

การติดต่อกันผ่านทางเทคโนโลยีกันมากขึ้น แต่เดิมการจะพูดคุยกับพ่อแม่แต่ละครั้งอาจจะต้องเขียนจดหมาย เขียนโทรเลข โทรศัพท์ผ่านทางไกลที่มีราคาแพงๆ ปัจจุบันมีทางเลือก

□□□□□□□□□□□6.indd 81 147//2560 BE 17:09

ที่เพิ่มมากขึ้น ค่าโทรศัพท์ก็แสนถูก อินเตอร์เน็ตก็เหมาจ่าย ผู้สูงอายุในชนบทจำนวนมากที่มีโทรศัพท์ใช้ยังไม่รวมถึงอินเตอร์เน็ต แต่มีการพูดคุยทางโทรศัพท์ ทุกท่านจะเห็นว่าร้อยละของผู้สูงอายุที่ติดต่อกับบุตรหลานที่อยู่นอกครัวเรือนทางโทรศัพท์ไม่ว่าจะเป็นทุกวัน สัปดาห์ละครั้ง เดือนละครั้ง มีร้อยละค่อนข้างสูงมาก รวมกันเกือบจะร้อยละ 80 เป็นเพราะอะไร จากวิเคราะห์ข้อมูลเราพบว่า ในพื้นที่ชนบทมีการเพิ่มขึ้นของการเข้าถึงเทคโนโลยีข่าวสาร และอินเตอร์เน็ตมากขึ้น ถ้าคิดเป็นอัตราระหว่างปี 2550-2557 เพิ่มขึ้นประมาณ 200 กว่าเปอร์เซ็นต์ คือจากร้อยละ 6.5 ไปเป็นร้อยละ 24 ลองมาดูกลุ่มนี้ให้ชัดลงไปยิ่งขึ้น ผมวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเพราะว่าไปเจอภาพทางด้านซ้ายมือ เป็นภาพในชนบทที่เราไปเจอผู้สูงอายุ 2 คน กำลังนั่งเล่นกดส่งโน่นส่งนี่กันอยู่ ผมกลับมากับทีมเลยมาวิเคราะห์กันดูว่า ผู้สูงอายุกับเครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นยังไงบ้าง ตัวเลขที่อยู่ต่ำสุด ใช่ ผู้สูงอายุยังเป็นกลุ่มที่ใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์น้อยที่สุด แต่ถ้าทุกท่านดูการเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 0.1 ในปี 2554 มาเป็นร้อยละ 2.1 ในปี 2557 การเพิ่มขึ้นดังกล่าวสูงที่สุดในทุกกลุ่มวัย เพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 95 ผมชี้ตัวนี้ให้ทุกท่านเห็นว่าทุกวันนี้เทคโนโลยีความทันสมัยต่างๆ ได้ก้าวเข้าไปถึงในสังคมชนบทเรียบร้อยแล้ว การดูแลกันเอาใจใส่กันสามารถทำผ่านทางกิจกรรมแบบไร้สายได้มากขึ้น

มาดูเรื่องของความผูกพันมีข้อคำถามของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ที่ถามเรื่องของความผูกพันกับสมาชิกในครัวเรือน ถ้ารวมกันระหว่างมาก และมากที่สุดจะได้ประมาณร้อยละ 96.6 ถือว่าอยู่ในระดับที่สูงมาก ร้อยละ 96.6 ทุกวันนี้สมาชิกตอบว่ามีความผูกพันธ์กันสูงมาก แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือตารางข้างล่าง ทุกท่านมีตัวเลขที่แสดงเป็น info-graphic อยู่ในมือ เราบอกว่าเมื่อก่อนเราชี้วัดความผูกพัน ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือนจากการทำกิจกรรมร่วมกัน การอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน การได้พบปะพูดคุยกันอย่างต่อเนื่องอยู่เป็นประจำ แต่ทุกวันนี้แม้ความผูกพันยังเหมือนเดิม รูปแบบทางบ้านเปลี่ยนไป ท่านจะเห็นว่าการทำกิจกรรมร่วมกันไม่ได้สูงถึงร้อยละ 80 ใกล้ทะลุ 70 เหมือนเมื่อก่อน แล้วกิจกรรมทำร่วมกันในบ้านเหลือแค่ทำเป็นประจำร้อยละ 68 กิจกรรมนอกบ้านร้อยละ 22.2 ลูกๆ ไม่ยอมไปไหนกับพ่อแม่แล้ว มีกลุ่มเพื่อนของเขาเอง แต่ไม่ได้หมายความว่าเขาไม่รักพ่อแม่ ไม่ดูแลพ่อแม่ วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป การพูดคุยกันปรึกษาหารือกัน กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าวิธีการดูแลหรือการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชนบท หรือแม้กระทั่งของคนในสังคมไทยอาจจะจำเป็นต้องพิจารณาแล้วว่าตัวชี้วัดแบบเดิมๆ ที่เรายังมีอยู่มันจะสามารถบ่งบอกถึงสิ่งเหล่านั้นได้หรือไม่ แต่อย่างน้อยตรงนี้สะท้อนว่ามันเกิดการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว มาถึงจุดสำคัญอีกจุดหนึ่งที่ผมเรียนให้ทุกท่านทราบ คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของเพื่อนบ้านในชนบทที่แท้จริงยังมีอยู่ การแลกเปลี่ยนข้าวปลาอาหารกัน แบ่งปันอาหารที่มีอยู่ การปลูกพืชผักสวนครัวแล้วแบ่งปันให้ชาวบ้านเพื่อนบ้านรอบข้างมาเก็บไปทำแกง ทำอาหารยังมีอยู่ นี้ถือเป็นจุดเด่นที่สำคัญอีก 1 จุด ยามเจ็บป่วยก็จะมีเพื่อนบ้าน

□□□□□□□□□□□6.indd 82 147//2560 BE 17:09

> ....คนในชุมชนค่อนข้างมีความสุข สิ่งที่คนในชุมชนนำมาใช้ คือ แนวคิดเรื่องความพอเพียง เรื่องความรู้จักตัวเอง แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ตนเอง มีการปรับแนวคิดพวกนี้มาใช้ มีการนำเรื่องของเสียชุมชนมาใช้ ให้คนอยู่ในชุมชน มีการช่วยเหลือกัน เคารพซึ่งกันและกัน มีระเบียบซึ่งกันและกัน พึ่งพาตนเองอย่างเอื้อเฟื้อและโอบอ้อม .....

คอยให้ความช่วยเหลือ คอยดูแลพาไปส่ง บ้านผมอยู่ในชนบท พ่อผมเห็นเพื่อนบ้านเจ็บป่วยก็เลยชวนมาที่ศิริราช เป็นโรคเรื้อรัง พอไปก็รู้สึกดี แต่พ่อผมก็โดนตำหนิบอกว่าค่ารักษาแพง (หัวเราะ) แต่อย่างไรก็ตาม ตรงนี้แสดงให้เห็นว่ามีความเอื้อเฟื้อระหว่างเพื่อนบ้านในพื้นที่สังคมชนบท ผมเน้นย้ำอีกครั้งว่าในพื้นที่สังคมครัวเรือนชนบทยังดูแลกันเป็นอย่างดี นอกจากนี้เมื่อดูถึงความรู้สึกปลอดภัยเมื่ออยู่ในชุมชน ซึ่งอันนี้สำคัญมากๆ ไม่อย่างนั้นคนจะย้ายออกจากพื้นที่ เพราะรู้สึกว่าไม่มีความสุข ไม่ปลอดภัยอยู่ในชุมชนแล้ว ผมเคยฟังข่าวที่อยุธยาขโมยขึ้นบ้าน จนต้องเขียนป้ายว่าคุณขโมยอย่ามาอีกเลยไม่เหลืออะไรให้ขโมยแล้ว หากเรารู้สึกอย่างนี้เมื่อไหร่ พื้นที่ตรงนี้จะไม่น่าอยู่สำหรับเราทันที และไม่มีทางเป็นไปได้ที่ครัวเรือนจะอยู่ดีมีสุข เราพบว่าคนในครัวเรือนชนบทมีสิ่งเหล่านี้อยู่

พาท่านมาดูเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เราไปในหลายๆ พื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีความเชื่อมั่น เป็นชุมชนที่อยู่มาได้เป็นร้อยปี คนในชุมชนค่อนข้างมีความสุข สิ่งที่คนในชุมชนนำมาใช้ คือแนวคิดเรื่องความพอเพียง เรื่องความรู้จักตัวเอง แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ตนเอง มีการปรับแนวคิดพวกนี้มาใช้ มีการนำเรื่องของเสียชุมชนมาใช้ ให้คนอยู่ในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน เคารพซึ่งกันและกัน มีระเบียบซึ่งกันและกัน พึ่งพาตนเองอย่างเอื้อเฟื้อและโอบอ้อม ดูเหมือนจะขัดกันอยู่ แต่จริงๆ แล้วเป็นจุดที่เริ่มต้นจากตัวเรา ชาวบ้านทุกท่านสะท้อนให้เห็นว่าเขาต้องเริ่มจากการพึ่งพาตัวเองก่อน โดยไม่เบียดเบียนใคร ฝากชีวิตตัวเองไว้กับใคร แต่ในขณะเดียวกัน หากเรามีทุกอย่าง เรามีมากพอ ก็แจกจ่ายเอื้อเฟื้อ

□□□□□□□□□□6.indd 83 147//2560 BE 17:09

และดูแลกัน ซึ่งหากทุกคนทำแบบนี้ก็จะเกิดเครือข่ายการดูแลคนในชนบทขึ้นมา ผมใช้คำว่าผู้เอื้อเฟื้อหลักของครัวเรือนชนบทคือ บุคคลที่มีการเกี่ยวข้องกันมากในการที่จะประคับประคองครัวเรือนและพยุงให้ครัวเรือนมีความอยู่ดีมีสุข จากคำนิยามที่เราบอกผู้สูงอายุคือวัยพึ่งพิง วันนี้น่าจะไม่ใช่ อาจจะเป็นกลุ่มที่เราต้องให้ความดูแลเป็นพิเศษในกรณีที่ท่านมีลูก และไปอยู่ในฐานะผู้สูงอายุตอนปลายก็ตาม แต่ในทุกวันนี้นอกเหนือจากการที่จะช่วยดูแลประชากรรุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นมาแล้วก็พ่อแม่ไม่มีเวลาเลี้ยง บทบาทต่อมาคือผู้ที่ให้คำแนะนำหรือว่าเป็นปราชญ์หรือพระในชุมชนคอยชี้แนะ

ถัดมาคือกลุ่มผู้ย้ายถิ่นซึ่งประเด็นนี้ถือว่าเป็น key man หรือว่า key person ที่จะนำวัฒนธรรมองค์ความรู้และประสบการณ์ที่เขาได้รับในเขตเมืองไปประยุกต์ใช้ ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีประสบการณ์ที่ไม่ค่อยดี อกหักมาจากเขตเมืองทำงานมา 10-20 ปี ไม่มีเงินเก็บเลยกลับไปอยู่บ้านได้เงินน้อยกว่าก็จริง แต่ยังมีเงินเก็บมีพื้นที่ให้วิ่งเล่น มีต้นไม้ให้พอเห็นว่าสดชื่นรื่นรมย์ ผู้ย้ายถิ่นกลับจะเป็นคนหนึ่งในชุมชนที่เข้มแข็ง ทุกท่านลองไปดูก็ได้คนที่จะเป็นกำลังหลักของพื้นที่นั้นๆ คือกลุ่มคนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นกลับ แล้วกลับไปพัฒนาบ้านตนเอง ถัดมาอันนี้ก็เป็นกลุ่มผู้เกื้อกูลเช่นเดียวกัน กลุ่มผู้เสียสละคือกลุ่มลูกสาวที่ย้ายถิ่นกลับ หรืออยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว ที่ดูแลพ่อแม่ตนเอง ผมวงเล็บลูกเขยไว้ข้างล่างด้วย เพราะหากจะให้ดีจริง คู่นี้ต้องเข้ากันให้ได้กับผู้สูงอายุ พ่อแม่ของลูกสาวคนนั้น มีบทบาทอย่างมาก

เพื่อนบ้าน ชุมชนเองก็เข้ามามีส่วน เราพบว่าชุมชนที่มีการสร้างระบบชุมชนเข้มแข็งที่ดีจะสามารถพยุงความยู่ดีมีสุขครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนเหล่านั้นได้ และสุดท้ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งพบว่าในปัจจุบันเข้ามามีบทบาทมากๆ ในการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือน ลำดับแรก คือเรื่องของการดูแลสวัสดิการของผู้สูงอายุ จะเก่งไม่เก่งไม่รู้ แต่อย่างน้อยคือรวบรวมเงินจากรัฐบาลต้องส่งให้ถึงมือผู้สูงอายุ หากไม่ถึงผู้สูงอายุก็รวมตัวกันฟ้องร้อง แต่มีหลายๆ ที่ที่เราไปพบ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรู้วิธีการบริหารสร้างกลุ่มกองทุนเงินออมตามสมัครใจ แล้วก็นำเงินไปใช้ในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุถือว่าดีมากๆ มีการส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มและกลุ่มทางสังคม ถัดมาคือการจัดให้มีสถานเลี้ยงเด็กในพื้นที่ จะได้ลดภาระผู้สูงอายุในการที่จะต้องดูแลเด็กในช่วงกลางวัน และก็วิ่งตามหลานไม่ทันแล้ว การส่งเสริมกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง อปท. หลายที่ทำแบบนี้ การส่งเสริมโดยเน้นการบริหารทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในพื้นที่ การจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญให้ส่งเสริมต่อการคมนาคม เราพูดกันในเชิงเล่นเชิงตำหนิหลายครั้งว่า อปท. ดีแต่ทำถนน จริงๆ พอเราลงไปในพื้นที่ชนบท เราที่มีถนนที่ไม่ดี หรือว่าดีบ้างไม่ดีบ้าง ลงไปในพื้นที่ชนบทจะพบเลยว่าสิ่งเหล่านี้สำคัญมาก ตั้งแต่ตอนช่วงเช้าที่จะมีรถกระบะเข้าไปในเมืองแล้วซื้อกับข้าวเยอะๆ กลับไปท้ายกระบะ แล้วไปให้คนในพื้นที่ได้จับจ่ายใช้สอย อันนี้คือแหล่งอาหาร ถัดมาเรื่องของ

□□□□□□□□□□□6.indd 84 147//2560 BE 17:09

การเข้ามาโรงพยาบาลยามเจ็บป่วยและฉุกเฉินในยามกลางคืน การคมนาคมเพื่อการค้าขาย การติดต่อสื่อสาร แม้กระทั่งการวิ่งเข้ามาห้างสรรพสินค้า สิ่งเหล่านี้สำคัญ หากเราทราบว่าจุดไหนคือจุดที่พอดี การส่งเสริมเรื่องพวกนี้คือสิ่งที่จำเป็น นอกจากนี้ หลายพื้นที่มีการจัดสรรเทคโนโลยีในการใช้ในชีวิตประจำวันกับผู้สูงอายุ เพราะจะพบว่าผู้สูงอายุจะมีปัญหาหลักๆ อยู่ 2 เรื่อง เรื่องแรกคือการเดินไปขึ้นรถ ลงเรือไปไหนมาไหนคนเดียว อีกเรื่องหนึ่งคือการลุกนั่งและการยกของ หลายที่มีการจัดสรรให้มีเครื่องอำนวยความสะดวกในการช่วยเรื่องเหล่านี้กับผู้สูงอายุ สุดท้ายเรื่องของการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงอายุ เราพบว่าในหลายพื้นที่มีการจัดสรรอาสาสมัครไปเยี่ยมบ้าน ไปดูแล ไปเช็ดตัว ไปพูดคุย เอาของไปเยี่ยมให้ผู้สูงอายุให้กำลังใจ สิ่งเหล่านี้เป็นบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทุกวันนี้ที่เข้ามามีบทบาทในการดูแลครัวเรือนชนบท

ในภาคสรุปจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และสำนักงานสุขภาพจิตของคนไทย เมื่อปี 2558 เราพบว่าครัวเรือนในชนบทมีความสุขทางใจ นี่คือคำตอบจากผู้ให้ข้อมูลอยู่ที่ร้อยละ 79 ประเมินความสุขความพึงพอใจ มีความสุขทางกาย ร้อยละ 78.4 มีความผูกพันกับสมาชิก ร้อยละ 90 ผมไม่รู้ว่าตัวเลขตัวนี้มันมากหรือมันน้อยอย่างไร เราเห็นตัวเลขตัวนี้ เราพยายามลงไปในพื้นที่ถามว่าตัวเลข 78 79 นี้ ประเมินมาจากอะไร เราพอที่จะได้คำตอบจากงานวิจัยเชิงคุณภาพมาดูตรงนี้ คนในชนบทสะท้อนให้เราเห็นว่า หากจะบอกว่าเขาจะอยู่ดีมีสุข ฝั่งที่เป็นความอยู่ดีทางซ้ายมือคือเรื่องสุขภาพกายที่ดี การมีครอบครัวมีสมาชิกครอบครัวที่ดี อาชีพ รายได้ ที่อยู่อาศัย สังคม ความปลอดภัย มีระเบียบ มีสวัสดิการที่ดี ส่วนเรื่องการมีสุขคือการที่ตนได้ประพฤติดี ทำให้ใจสงบ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมีความสุขในรายได้ของตนเอง มีความสุขเรื่องของความพอเพียง และต้องเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านครัวเรือนและชุมชน คือภาพที่เราพอจะสกัดออกมาได้ มีคำพูดจากกลุ่มชาวบ้านที่ผมไปนั่งพูดคุยด้วย ท่านได้เล่าให้ฟังว่าความอยู่ดีเป็นพื้นฐานของความมีสุข หมายความว่าหากว่าปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้ดีจริง มันก็ยากที่ความสุขจะเกิดขึ้น ในขณะที่ความมีสุขจำเป็นที่จะต้องอาศัยการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกันระหว่างครัวเรือนชุมชน รวมไปถึงท้องถิ่นและภาครัฐ ทั้ง 2 ตัวนี้เป็นเหมือนภาพที่ร้อยเรียงต่อกันว่าเราจะต้องทำอะไรบ้าง เพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขขึ้นในชนบท

มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 5 ข้อ ข้อแรกทำอยู่แล้วแต่อยากให้เสริมสร้างความเข้มแข็ง คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปมีบทบาทในการดูแลครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่นอย่างสร้างสรรค์ คำว่าสร้างสรรค์ หมายความว่าต้องถูกวิธี และต้องเข้าใจจริงๆ ว่ามันจะเกิดอะไรขึ้น หากเขาไม่จัดการตรงนี้ ไม่ใช่แค่การจัดสรรเบี้ยยังชีพ 600-700 บาท แต่ขาดการจัดการไม่มีกิจกรรมอื่น เรื่องที่ 2 คือการจัดให้มีสถานดูแลเด็กเล็กที่มีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยอาจารย์จงจิตต์ ที่ได้เล่าให้ฟังอยู่แล้วว่าสถานเด็กเล็กที่มีคุณภาพเป็นอย่างไร ในวันที่

□□□□□□□□□□6.indd 85 147//2560 BE 17:09

ประชากรของเราเกิดน้อย เด็กของเราจำเป็นต้องมีคุณภาพ ข้อที่ 3 ผลักดันกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชนชนบทเพื่อให้เป็นรากฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน เราเสริมสร้างความเข้มแข็งทางอาชีพ ความเข้มแข็งทางรายได้ จริงๆ มันเป็นจุดปลายน้ำ จุดต้นน้ำคือครัวเรือนต้องมีจริยธรรมและคุณธรรมที่ดี ผมไปในหลายๆ ชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดสระแก้ว มีการจัดการธรรมนูญชุมชน นำเรื่องของศีลชุมชนมาใช้ ชาวบ้านอาศัยอยู่กันอย่างเคารพ มีเด็กรุ่นใหม่เป็นกำลังแรงงาน แล้วก็ผลักดันไปสู่เรื่องอาชีพได้ มีคำพูดออกมาจากท่านคือ “โตเดี่ยวตาย หลากหลายรอด” อันนี้รวมทั้งคนและเรื่องอาชีพ หากคิดจะอยู่คนเดียวโดยไม่พึ่งพาอาศัยกัน โตเดี่ยวอาจจะตาย หลากหลายคือมีเพื่อนบ้านเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือกันรอด ทำอาชีพก็เช่นเดียวกันปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อการค้าในชนบทวันหนึ่งเราจะตาย เพราะมันเข้ากับเรื่องการค้าไปตามกระแสหลัก แต่หากเราปลูกแบบหลากหลายอย่างไรเราก็รอด ข้อที่ 3.1 ต่อเนื่องจากข้อ 3 คือกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมใหม่ นายก (นายกรัฐมนตรี) พูดบ่อยเรื่อง start up business แต่กิจกรรมใหม่ที่ผมว่าในที่นี้เป็นกิจกรรมเกิดใหม่ที่เน้นการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ผมไม่รู้ว่าจะใช้คำว่าอะไร แต่จะต้องเน้นการพึ่งพาตัวเองอย่างยั่งยืน และผลักดันการวิเคราะห์ตนเอง โดยบ่งชี้จุดว่าควรให้สิทธิพิเศษนี้มากกว่าคนอื่นเขาบ้างในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลับ ให้ไปสร้างงานสร้างอาชีพในพื้นที่ เพื่อให้เกิดอาชีพเสริมหรืองานอาชีพต่างๆ ที่มีความโดดเด่นเหมาะกับประโยชน์ของตนเองด้วย ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายข้อที่ 4 คือสนับสนุนให้เกิดความฉลาดทางเทคโนโลยีในเมื่อเข้าไปอยู่ในชีวิตของผู้สูงอายุแล้วองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นน่าจะมีการจัดการให้ผู้สูงอายุในชนบทได้เข้าถึงเทคโนโลยีได้มากขึ้นเพื่อให้วิถีชีวิตดีขึ้น การติดต่อสื่อสารบอกข้อมูลกับลูกหลานได้ง่ายขึ้น ก็จะช่วยให้คุณภาพชีวิตและการดูแลกันระหว่างสมาชิกที่ย้ายถิ่นกลับและที่อยู่เป็นกลุ่มดั้งเดิมดียิ่งขึ้น

และข้อสุดท้าย ระหว่างที่เราทำงาน เรารู้สึกว่ามันมีพื้นที่อยู่พื้นที่หนึ่งที่น่าเป็นห่วงมากกว่าครัวเรือนชนบท คือพื้นที่ที่เป็น “ครัวเรือนกึ่งเมืองกึ่งชนบท” เพราะพื้นที่นี้ผสมกันระหว่างความทันสมัยกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เราเอารั้วบ้านไปใส่ให้คนที่มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เรากำลังสกัดกั้นจุดเอื้อเฟื้อกันของเพื่อนบ้าน คนในกลุ่มนี้ยังมีวิถีชีวิตแบบคนชนบท แต่โครงสร้างพื้นฐานเปลี่ยนไป เรายังมีข้อมูลในกลุ่มเฉพาะที่วิถีชีวิตที่เป็นคนกลุ่มกึ่งเมืองกึ่งชนบทไม่มากในต่างประเทศก็ชี้ชัดว่าครัวเรือนกึ่งเมืองกึ่งชนบทจะต้องให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษ เป็นครัวเรือนที่ปรับตัว และเป็นข้อมูลทั้งหมดจากทีมวิจัยเรื่องของความเป็นอยู่ครัวเรือนชนบทไทย ครับ

อ.ภูเบศร์

ต้องขออภัยที่วันนี้เหมือนมาฟัง lecture ยาวมาก ผมมีหน้าที่จะขมวดภาพ 3 ภาพให้เป็นภาพเดียว แต่ก่อนที่จะไปถึงจุดนั้น ก็ขอให้ดูงานชิ้นสุดท้ายที่ลงไปดูข้อมูลในส่วนของข้อมูล

□□□□□□□□□□□6.indd 86 147//2560 BE 17:09

ที่สำนักงานสถิติ จะได้เห็นภาพสังคมเป็นภาพรวมในชนบทได้ดี จะได้ชี้ได้ว่าตรงไหนที่เปราะบาง และก็สามารถแยกคำว่าอยู่ดี กับมีสุขได้อย่างชัดเจน แต่สุดท้ายจะต้องปรับรวมและไปด้วยกัน ซึ่งคำว่าอยู่ดีมีสุขจะไปเชื่อมกับคำว่า Work-Life Balance มองดูแล้วว่าไปก็เหมือน ภาพหยินหยางที่ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่รวมกันอย่างสมดุล มาในถึงส่วนนโยบายผมเชื่อว่าในช่วงทำงานด้วยกันทั้ง 3 ชิ้น อย่างหนึ่งที่ยากมาก คือตอนที่จะสกัดออกมาเป็นนโยบายแล้วก็รู้สึกว่านโยบายอันนี้ก็ทำแล้วอันนั้นก็ทำแล้ว อะไรที่มันใหม่และยังไม่ได้ทำ ส่วนตัวเองก็พยายามที่จะศึกษาในกรอบนโยบายดูว่ามีอะไรบ้าง เป็นปัญหาที่ยาก ไม่ง่ายเลย พอมาส่วนที่อาจารย์ปิยวัฒน์พูดคำว่า start up จะเชื่อมกับหลายจุดมาก และเกี่ยวข้องกับการกระจายรายได้โดยตรง แทนที่จะให้ธุรกิจอยู่ในมือบริษัทขนาดใหญ่จำนวนไม่กี่แห่ง เป็นของครอบครัวไม่กี่ครอบครัว จะทำให้รายได้และกำไรกลับคืนสู่ท้องถิ่นมากขึ้น มันช่วยให้คนรู้สึกอยากย้ายถิ่นกลับ ตอบโจทย์ทั้งเรื่อง Work-Life Balance ของอาจารย์มนสิการ และการดูแลลูกของอาจารย์จงจิตต์ อาจยาวไปจนถึงการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมด้วยซ้ำไป เพราะว่าเงินมันกระจาย ไม่กระจุก ทำงานชุดโครงการวิจัยชิ้นนี้ ทำไปผมรู้สึกว่าตัวเองเป็นสังคมนิยมไปนิดๆ ผมคิดว่า สังคมเราอาจต้องมีการ Balance กันให้ดี ระหว่างทุนนิยม และสังคมนิยม

ก่อนที่จะไปถึงการเสนอภาพรวม ผมขอขอบคุณอาจารย์ทั้ง 3 ท่าน ตอนผมไปรับโจทย์มาจาก สกว. แล้ว ทุกข์อันใหญ่คือจะหาใครมาร่วมมือกันทำ กว่าที่เราจะรวมทีมกัน และ 3 ท่านนี้ยอมที่จะมาร่วมงาน เป็นความโชคดีของผมไม่น้อยเลยทีเดียว ผมจึงรู้สึกเป็นเกียรติอย่างมาก แล้วก็อยากจะให้ credit มากๆ สำหรับท่านโฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ที่กรุณาจุดประกายให้เราทำงานเกี่ยวกับเรื่องครอบครัว ประชากร และชนบท ซึ่งท่านให้ความสนใจและความสำคัญอย่างต่อเนื่อง ทำให้นักวิชาการรุ่นหลังอย่างเรารู้สึกว่าสิ่งที่เราทำมีความหมาย และมีความสำคัญ ในวันนี้ก็รู้สึกเป็นเกียรติที่ ศาสตราจารย์ ดร.พัชราวลัย วงศ์บุญสิน จากวิทยาลัยประชากรศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันพี่น้องในการทำงานด้านประชากรร่วมกัน ให้เกียรติมาฟัง รวมทั้งรองศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม นันทมงคลชัย จากคณะสาธารณสุข มหิดล และนักวิจัยรุ่นพี่ รุ่นอาวุโส ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่กรุณามาให้กำลังใจในวันนี้

ขออนุญาตเรียนว่าเนื้อหาจากการประชุมในวันนี้จะถูกแบ่งเป็นส่วนย่อยๆ แสดงเป็น info-graphic ให้ทุกท่านสามารถ download ได้จากเว็บไซต์ และเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ขอบคุณ สกว. ที่อนุญาตให้เราผลิตหนังสือ 4 เล่ม ที่จะตามมาหลังจากการนำเสนองานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้เผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น งานชิ้นนี้หลังจากที่โครงการต่างๆ ไปลงพื้นที่เก็บข้อมูลศึกษา เรามีการจัดพบปะกันทุกเดือนเพื่อนำเสนอความคืบหน้า และช่วยเหลือหารือกันระหว่างทีม ในการทำงานช่วงท้ายๆ แต่ละทีม

□□□□□□□□□□□6.indd 87 147//2560 BE 17:09

นำเสนอในการเสวนา “ใต้ชายคา” ซึ่งเป็นเวทีวิชาการประจำวันทุกวันพุธของสถาบันฯ เปิดโอกาสให้คณาจารย์ นักวิจัย นักศึกษาปริญญาโท ปริญญาเอก ได้เข้ามาฟังความคืบหน้า และมีการให้ comment เพราะฉะนั้นการเสวนาใต้ชายคาทุกวันพุธที่สถาบันฯ เราก็มีซีรี่ย์เรื่องครอบครัวอยู่ดีมีสุข ทำให้ได้ข้อแนะนำต่างๆ จนงานชิ้นนี้ออกมาสมบูรณ์แบบได้มากยิ่งขึ้น จึงขอขอบคุณ ณ โอกาสนี้ด้วย

ในเรื่องการดูความเชื่อมโยงผมคิดว่า สิ่งที่เรากำลังจะวิตกเกี่ยวกับจิ๊กซอว์ที่ยังมีอีกหลายตัวมาก ยังมีปัจจัยอื่นอีกมากมาย แต่วันนี้เราหยิบมาแค่ 3 เรื่อง ผมคิดอยู่เป็นเวลานานตลอดเวลาการติดตามผลของงานทั้ง 3 ชิ้นที่ค่อยๆ เผยออกมา จุดเชื่อมของ 3 เรื่องนี้เป็นอย่างไร ผมมาตกตะกอนอยู่ตรงนี้ว่า สุดท้ายมันอาจจะเป็นผลมาจากกลไกในการผลักดันและพัฒนาชาติบ้านเมืองของเราในยุคสมัยต่างๆ ที่พยายามผลักดันให้สังคมเรามีมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้ดีขึ้น ซึ่งไม่ได้ผิดอะไร เพราะรายได้ต่อหัวต่อปีเป็นสิ่งหนึ่งที่คอยชี้ว่าประเทศไทยพัฒนาไปถึงไหน แล้วเราก็ทำสำเร็จในปี 2554 ที่เราขยับขึ้นไปอยู่ในฐานันดร Upper-middle income country เป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางค่อนไปทางสูง ดีใจได้ไม่เท่าไหร่ เราก็มานั่งวิตกกันอีกว่ากลัวจะติดกับดัก วนอยู่ตรงนี้ไม่ไป upper income สักที อย่างไรก็ตาม นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้น และสิ่งที่เราพบก็เป็นลักษณะของการพัฒนาสังคมที่กระทบกับครอบครัวอย่างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในงานชิ้นนี้ผมได้เข้าไปดูวรรณกรรมเกี่ยวกับพัฒนาการครอบครัวในประเทศต่างๆ ทำให้พบว่า สิ่งที่เราประสบอยู่ขณะนี้ล้วนเป็นสิ่งที่ประเทศพัฒนาแล้วเขาประสบมาแล้วทั้งสิ้น เราเป็นคลื่นลูกใหม่ในบริบทของเราเอง ในเรื่องของการพัฒนาไม่ได้เป็นความผิดปกติ เพียงแต่ว่าเราจะสามารถรองรับ หรือตั้งรับกับผลกระทบที่เรากำลังเผชิญอยู่นี้ได้อย่างไร การขยายตัวของคนชั้นกลาง ในการขยายตัวของเศรษฐกิจในสภาวะที่สังคมอาจจะมีลักษณะการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจและการศึกษาที่มันยังไม่สม่ำเสมอ ไม่ทั่วถึง อาจจะทำให้ในอนาคตเกิดความเลื่อมล้ำที่มันชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะคนที่เดือนร้อนมากคือชนชั้นกลาง ปัจจุบันพยายามดิ้นรนและใช้ความพยายามมากกว่าชนชั้นอื่นในการที่จะเลื่อนชั้นขึ้นไป เกมนี้เป็นเกมที่ทุกคนต้องเล่น แล้วกติกาก็ไม่ค่อยแฟร์เท่าไหร่ เพราะว่าครอบครัวที่มีต้นทุนสูงกว่ามีโอกาสที่จะผลักดันยกระดับทางสังคมให้สูงขึ้นด้วยอัตราที่เร็วขึ้น คนที่มีรายได้น้อยก็ขึ้นได้ แต่ขึ้นได้ช้ากว่า กติกามันไม่แฟร์ แต่ก็ต้องเล่น ผลกระทบหนึ่งที่เราได้พบเห็นคือการที่ครอบครัวมีลักษณะเปลี่ยนไป เราทราบว่าครอบครัวปัจจุบันเปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว อาจารย์ปิยวัฒน์ตั้งชื่อว่าครอบครัวโดดเดี่ยว ส่วนผมใช้คำว่า “ครอบครัว ไมโคร” ซึ่งมันเล็กไปกว่าครอบครัวเดี่ยว สิ่งที่หายไปคือการเกื้อกูลระหว่างสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวแบบขยายมีลักษณะของ economy of scale คือช่วยแบ่งเบาภาระด้านต้นทุนการดำรงชีวิต เมื่อกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว ต้องมีการกระจายที่อยู่อาศัย ต้องอยู่แยกกันทำให้ต้นทุนการดำเนินชีวิตสูงขึ้น การเกื้อกูลกันระหว่าง generation ก็หายไปด้วย ผมคิดว่าเป็นประเด็นสำคัญ

□□□□□□□□□□□6.indd 88 147//2560 BE 17:09

อีกสิ่งหนึ่งที่หลายคนอาจจะมองข้ามไป คือการที่ลักษณะครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวไมโคร เหล่านี้ ตอบโจทย์การพัฒนาสังคมในยุคอุตสาหกรรมอย่างมาก เพราะเป็นครอบครัวที่เคลื่อนที่ง่ายกว่าครอบครัวขยาย สามารถเคลื่อนไปที่จุดลงทุนต่างๆ และเมื่อเคลื่อนที่ได้มากเท่าไหร่ โอกาสที่จะเป็นครอบครัวขยายมีการเชื่อมโยงกัน มีการเกื้อกูลกันจะน้อยกันไปเท่านั้น นี่คือสิ่งที่หายไป อีกสิ่งหนึ่งที่รู้สึกว่าเห็นชัด คือการแยกกันระหว่างบ้านกับที่ทำงาน ซึ่งเมื่อก่อนในยุคสังคมเกษตรกรรม บ้านและที่ทำงานไม่ได้แยกกัน บ้านอยู่กับที่ทำงานไม่รู้ว่าอันไหนคือ Work หรือ Life เพราะเช้ามา พ่อพาลูกชายไปทำงานในไร่ในสวน แม่พาลูกสาวเก็บกวาดบ้าน ดูแลความเรียบร้อยของบ้านช่อง Work กับ Life มันอยู่ด้วยกัน แม้ถัดจากยุคสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมในช่วงต้นๆ คนยังไม่ย้ายถิ่นไปทำงานไกลๆ บ้านและที่ทำงานยังอยู่ในละแวกใกล้ๆ กัน แต่พอเข้ามาในยุคสังคมอุตสาหกรรมเต็มตัว เมืองพัฒนาขึ้นอย่างชัดเจน ที่ทำงานห่างไกลจากบ้านออกไปมากขึ้น เพราะคนต้องไปรวมตัวทำงานกันใน Office หรือโรงงาน เกิดระยะห่างระหว่างบ้านและที่ทำงานมากขึ้น Work เลยห่างจาก Life อย่างชัดเจน ตอนต้นศตวรรษที่ 20 เป็นครั้งแรกที่คนเริ่มบอกว่า ต้องการ Work-Life Balance ที่บริษัทผลิตรถยนต์ฟอร์ด สะท้อนให้เห็นว่าขณะบ้านกับที่ทำงานแยกจากกันถึงจุดที่คนไม่มีเวลาให้กับครอบครัว และเป็นครั้งแรกที่คนเริ่มบอกว่า เขาต้องการ Weekend ทำให้เกิดการหยุดทำงานวันเสาร์อาทิตย์ขึ้นเป็นครั้งแรก เรียกร้องว่าสัปดาห์หนึ่งทำงานไม่ควรเกิน 40 ชั่วโมง พัฒนาการด้านการศึกษาเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนมีลูกน้อยลง เพราะเวลาที่คนใช้ในโรงเรียน และมหาวิทยาลัยเริ่มยาวนานขึ้น กว่าจะจบปริญญาตรีอายุก็เลยเข้าไปถึง 20 ต้นๆ ภายหลังปริญญาตรีเริ่มไม่พอ และเกิดมีค่านิยมปริญญาโทขั้นต่ำ ซึ่งเป็นทั้งความจำเป็นในการจะทำให้ได้งานที่ดีขึ้น มีเงินเดือนมากขึ้น และปนกับความรู้สึกด้านฐานันดรทางสังคม กว่าหญิงชายพร้อมจะมีลูก วัยก็เลยเข้าใกล้ 30 ทำให้เวลาเจริญพันธุ์หายไปเกือบครึ่ง

อีกประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวกับการศึกษา ที่ยังไม่ค่อยได้พูดกันมากคือ การศึกษาทำให้คนมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น Individualistic มากขึ้น เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องไม่ดี เป็นพัฒนาการในทางเจริญ คำว่าปัจเจกหมายความว่า แต่ละคนมีความเป็นตัวของตัวเองที่จะต้องเติมเต็มทั้งหญิงและชาย ความสำคัญของตัวเองเพิ่มมากขึ้น ความต้องการที่เป็นความเฉพาะของแต่ละคนเพิ่มขึ้น เสียงเรียกร้องจากความต้องการส่วนตัวดังชัดเจนมากขึ้น กิจกรรมในชีวิตมันมีอะไรมากกว่าการแต่งงาน สร้างครอบครัว มีลูก มีหลาน เป็นตาเป็นยายแล้วเสียชีวิต ชีวิตหลังจากศึกษา มันมีอะไรต้องทำเยอะขึ้น ต่างประเทศก็ต้องไป รถก็ต้องมี บ้านก็ต้องซื้อ อยากมีคอนโด เสื้อผ้าสวยหรู ไลฟสไตล์ที่ใฝ่ฝัน และต้องเติมเต็ม สำหรับผู้หญิงชีวิตมีความหมายมากไปกว่าการเป็นแม่ศรีเรือน กับการอยู่กับบ้านรอลูกและสามีกลับมาบ้านและปรนนิบัติพัดวี

□□□□□□□□□□6.indd 89 147//2560 BE 17:09

> .....ตั้งข้อสงสัยว่า
> ในเมืองกรุงมีทรัพยากรเยอะมากแต่กลับมากไม่พอ
> ที่จะเลี้ยงลูกได้ ต้องส่งกลับให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยง
> เกิดเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น
> เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาทบทวน...

เรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อการบริหารครอบครัว เมื่อตัดสินใจแต่งงาน มีครอบครัว มีลูก งานก็ต้องทำทั้งหญิงและชาย ความใฝ่ฝันส่วนตัวก็ต้องเติมเต็ม การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในครัวเรือนเป็นเรื่องที่ต้องมีการปฏิวัติ ผู้หญิงเริ่ม outsource งานในบ้านไม่ว่าจะเป็นการดูแลความสะอาดเรียบร้อย ปัดกวาดเช็ดถู ซักเสื้อผ้า ดูแลลูกและผู้สูงอายุในบ้าน เริ่มตั้งแต่มีแม่บ้านมีคนรับใช้ เพื่อที่ตัวเองจะได้มีเวลาออกไปทำงานนอกบ้าน ผมไม่สามารถบอกได้ว่า การที่ทำเช่นนี้เพราะเห็นว่า การดูแลความเรียบร้อยในบ้านมีความสำคัญน้อยกว่างานนอกบ้าน แต่อย่างน้อยสรุปได้ว่า opportunity cost ของการไปทำงานนอกบ้านมันสูงกว่า ไม่ว่าจะมองจากมิติทางเศรษฐศาสตร์ หรือฐานันดรและการยอมรับในสังคม ในประเด็นเรื่องครอบครัวไทยในชนบทนั้นผมเห็นวิวัฒนาการจากวันที่ส่งลูกไปทำงานในเมืองกรุง จนถึงวันที่รับหลานมาเลี้ยงเป็นภาพสรุปด้านครอบครัวชนบทไทยตลอด 40 ปีของพัฒนาการทางเศรษฐกิจไทย หลายคนก็สงสัยว่าทำไมใช้เวลาตั้ง 40 ปีกว่าจะส่งหลานกลับมาให้เลี้ยง ต้องอธิบายว่านี่คือ 2 เจเนอเรชัน ลูกชนบทที่เข้าไปทำงานในกรุงเจเนอเรชันแรก เมื่อลงหลักปักฐานกลายเป็นชาวกรุงไปแล้ว มีลูกและสามารถเลี้ยงลูกในกรุงได้ จนลูกก็เป็นชาวกรุงไป อันนี้คือเมื่อ 30-40 ปีที่แล้ว แต่มาถึงเจเนอเรชันปัจจุบันเวลาส่งลูกไปทำงานในกรุง ลูกใช้ชีวิตอยู่ได้ ทำงานได้ มีแฟน แต่งงานได้ แต่พอมีลูกกลับไม่สามารถเลี้ยงลูกในกรุงได้ ผมยังตั้งข้อสงสัยว่าในเมืองกรุงมีทรัพยากรเยอะมาก แต่กลับมากไม่พอที่จะเลี้ยงลูกได้ ต้องส่งกลับให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยง เกิดเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นเรื่องที่เราต้องพิจารณาทบทวน

□□□□□□□□□□□6.indd 90 147//2560 BE 17:09

> **...ชนบทไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ก็ยังเป็นพื้นที่ อบอุ่น ยังเป็นที่สามารถรองรับ ความพลาด หวังความ ผิดหวังต่างๆ จากในเมืองได้....**

Modernization เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กำลังเปลี่ยนพื้นที่ชนบท คำว่า Modernization ซึ่งในงานของศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ท่านแปลว่า "การเป็นสมัยใหม่" ท่านเขียนหนังสือทั้งเล่มจาระไนเรื่องนี้โดยเฉพาะ ปัจจุบันการเป็นสมัยใหม่สามารถเจาะเข้าถึงชนบทได้ แม้ในที่ๆ ถนนหนทางอาจไปถึงลำบาก การเป็นสมัยใหม่ในปัจจุบันเข้าไปในชนบทผ่าน Wifi ผมเข้าไปเยี่ยมการลงพื้นที่ของอาจารย์ปิยวัฒน์ ที่บ้านแม่แจ๋ม อยู่เขตรอยต่อระหว่างเชียงใหม่กับลำปาง พื้นที่อยู่บนภูเขาสูงมาก ถนนที่ขึ้นเล็ก คดเคี้ยว จัดว่าเป็นเส้นทางทุรกันดาร ต้องหยุดรถไหล่ทางให้นักศึกษาปริญญาเอกที่ตามขึ้นไปพัก เพราะเมารถแต่พอขึ้นไปถึงปรากฏว่าบ้านแม่แจ๋มเป็นพื้นที่รีสอร์ท กับ Homestay เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวต่างชาติ เขาเช่ารถมอเตอร์ไซค์เล็กๆ ขี่ขึ้นมาเป็นคาราวาน 3-4 คน มีนักท่องเที่ยวญี่ปุ่น และเยอรมัน วัยเกษียณทั้ง 2 กลุ่ม ข้างบนมี Wifi โพสต์ได้ อัพรูปได้ มีร้านกาแฟกลางหมู่บ้าน นอกเหนือจากบริเวณรีสอร์ทกับ Homestay แล้ว นอกนั้นเป็นหมู่บ้านชนบททั้งไทย ทั้งชาวเขาอยู่ร่วมกัน ที่น่าสนใจคือในหมู่บ้านมีร้านอาหารตามสั่งแบบบ้านๆ ผมก็สงสัยมากว่าในเขตชนบทแบบนี้ทำไมแต่ละบ้านไม่ทำกับข้าวทานกันเอง พูดคุยกับเจ้าของร้านซึ่งเป็นแม่ครัวด้วย ยิ่งแปลกใจไปใหญ่ เพราะของสดที่ใช้ในร้านทั้งหมู เนื้อ ผัก ไข่ มาจากแมคโครในตัวเมืองเชียงใหม่ เขาลงไปซื้อสัปดาห์ละ 2 ครั้ง หน้าตาของชนบทเปลี่ยนไป เริ่มพึ่งพาตัวเองไม่ได้ แม้แต่อาหารประจำวัน

นอกจากนี้ ยังขอขยายความพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทที่อาจารย์ปิยวัฒน์ พูดถึง แม้ว่าตอนนี้ยังไม่มีข้อมูลยืนยัน แต่เราเริ่มเห็นว่ามีเพิ่มมากขึ้น คนบริเวณนี้มีความสับสนในการใช้ชีวิตไม่น้อย อาจารย์ปิยวัฒน์เล่าว่า เขตบางบัวทองจัดอยู่ในพื้นที่ชนบท แต่มีรถไฟฟ้าสายสีม่วงไปเกือบถึง และก่อนที่รถไฟฟ้าจะเสร็จ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่สร้างรอไว้แล้ว ถัดจากถนนใหญ่ไปไม่กี่กิโลเมตร เป็นเรือกสวนไร่นาทั้งนั้น ชาวบ้านกำลังต้องหาความลงตัวระหว่างรายได้แบบเกษตรกร บ้านแบบชาวชนบท กับวิถีชีวิตแบบชาวเมือง ประเด็นสุดท้ายที่งานของอาจารย์ปิยวัฒน์

□□□□□□□□□□6.indd 91 147//2560 BE 17:09

ทิ้งไว้คือชนบทไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ก็ยังเป็นพื้นที่อบอุ่น ยังเป็นที่สามารถรองรับความพลาดหวัง ความผิดหวังต่างๆ จากในเมืองได้ และจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ตอนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ปี 2540 แรงงานจากภาคอุตสาหกรรมกลับไปสู่ภาคการเกษตร เป็นเวลาปีครึ่งถึง 2 ปี จนกระทั่งเศรษฐกิจดีขึ้นแล้ว แรงงานก็กลับออกมาในภาคอุตสาหกรรมอีก แปลว่าชนบทและภาคการเกษตรยังเป็น Soft cushion ยังเป็นเบาะรองรับความวิกฤตที่เกิดขึ้นจากสังคมอุตสาหกรรม

สิ่งที่ผมอยากสรุปสุดท้าย ผมขออนุญาตไปประเด็นที่หลุดไปจากกรอบงานที่ทั้ง 3 ท่านพูดถึงปกติแล้วสิ่งมีชีวิตแพร่พันธุ์ ขยายพันธุ์ในที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ วันนี้หากเราบอกว่า Birth rate ลดลง ฝูงมนุษย์เริ่มไม่ขยายพันธุ์แสดงว่า เกิดความไม่อุดมสมบูรณ์ และความไม่อุดมสมบูรณ์เหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาด้านต่างๆ อย่างมาก และหลายอย่างอาจใช้อย่างไม่ประหยัด และหากสิ่งที่ Mark Zuckerberg ผู้ให้กำเนิด Facebook บอกไว้ว่าพัฒนาการทางเทคโนโลยี 10 ปีจากนี้ จะมีอัตราความก้าวหน้าที่รวดเร็วกว่าพัฒนาการตลอดกว่า 1,000 ปีที่ผ่านมา ก็แสดงว่าอัตราการผลาญทรัพยากรของเราจะเร็วมากขึ้น พัฒนาการทางเทคโนโลยีเหล่านี้แสดงออกมาในรูปของมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นก็จริง แต่ทรัพยากรในโลกก็ถูกใช้ไปอย่างมากด้วยในขณะเดียวกัน และการที่ทรัพยากรเหลือน้อยลง สะท้อนออกมาในรูปของราคา และต้นทุนการดำเนินชีวิตที่สูงขึ้น การเลี้ยงลูกสักคนแพงขึ้นอย่างมาก ในเจเนอเรชันก่อนสามารถเลี้ยงลูก 8-9 คน ได้ไม่มีปัญหา วันนี้เลี้ยงลูก 2 คน รู้สึกมันแพงเหลือเกิน ทรัพยากรที่ว่าเหลือน้อยนี้ ไม่ได้หมายถึงเงินทุน หรือสิ่งที่จับต้องได้เท่านั้น แม้แต่เวลาซึ่งเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่ง ก็ดูช่างมีจำกัดเหลือเกิน วันนี้เวลาเป็นสิ่งที่แพงมาก แพงเพราะว่าทุกอย่างมันต้องแข่งขันและใช้เวลาในการทำอะไร

ผมเริ่มรู้สึกว่าอัตราการเกิดที่ลดลงนี้เป็น Auto-correction อย่างหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติปรับตัวเองให้พอดีกับทรัพยากรที่มีอยู่ เทียบกับประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาปริมาณของทรัพยากรตอนนี้เหลือน้อยกว่ามาก และหากหอยทากทำให้หน้าใสเด้งได้จริง รับรองว่าหอยทากจะสูญพันธุ์ในอีกไม่นานนี้ จะเกิดเป็นหอยทากฟาร์มขึ้นมาที่สามารถโตได้ในระยะเวลา 2-3 วัน เรามักพบในนิยาย Sci-fi ว่า มนุษย์ต่างดาวมาบุกโลกมนุษย์ เพราะเขาใช้ทรัพยากรของโลกของเขาหมดแล้ว จึงต้องมาเอาจากโลกมนุษย์ แล้วเราก็วาดภาพภาพมนุษย์ต่างดาวน่าเกลียดน่ากลัวอันตรายและโหดร้าย จริงๆ แล้วในอนาคตเราอาจเป็นมนุษย์ต่างดาวเหล่านั้นที่ต้องไปหาดาวดวงอื่น เพื่อสูบทรัพยากรของเขามาใช้ หลังจากที่ทรัพยากรของโลกเราหมด ในโอกาสนี้ยังมีเวลาอยู่ 45-50 นาที ที่จะขอรับฟังความคิดเห็นจากท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และทุกท่านที่เข้าร่วมเสวนาในวันนี้ ขอบคุณครับ

□□□□□□□□□□6.indd 92 147//2560 BE 17:09

ภาพที่ 10 ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อแนะนำ
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

คุณจิรพันธ์[7]

ขอบคุณอาจารย์ทั้ง 4 ท่าน ที่ผมว่าวันนี้ทุกคนที่อยู่ที่นี่คงเห็นภาพครอบครัวไทยค่อนข้างชัดเจนขึ้น และขอบคุณอาจารย์ทั้ง 4 ท่านที่ไปหาข้อมูลมาเล่าให้พวกเราฟัง และก็ตรงตามที่พวกเราอยากได้ยินอยากได้ฟัง ซึ่งท่านอาจารย์โฆษิตอยากได้ฟังแบบนี้ เพราะว่าตอนที่ผมทำยุทธศาสตร์ประชากร 20 ปีกับท่านโฆษิต ท่านก็บอกว่า เรายังไม่มีความรู้ เราก็อยากไปหา intervention อะไรที่เรายังไม่รู้จริงอะไรทำนองนี้ ก็วันนี้อาจารย์ทั้ง 4 ท่านได้ให้ภาพที่สำคัญชัดเจน ซึ่งตัวผมเองรู้สึกได้รับความรู้ใหม่ๆ มาก ประเด็นแรกที่อยากจะพูดก็คือ ข้อค้นพบจากอาจารย์ทั้ง 3 ท่าน ทำให้ผมได้คิดว่าบทบาทของปู่ย่า ตายายสำคัญมาก เดิมผมคิดว่าบทบาทของพวกสถานบริการต่างๆ สำคัญ เราคิดว่าต้องมี intervention กับพวก อปท. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกี่ยวกับศูนย์เด็กเลี้ยงพวกนี้ แต่ข้อเสนอของอาจารย์ทำให้รู้ว่า บทบาทของบิดามารดา ปู่ย่า ตายายสำคัญทั้งในเมืองและชนบท และยัง confirm จากอาจารย์ที่ไปพบ เขาพูดถึงศูนย์เลี้ยงเด็กน้อยมาก อาจารย์มนสิการพูดกับผมตอนนำเสนอที่ สกว. เลยทำให้ intervention

> **“...บทบาทของบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย สำคัญทั้งในเมืองและชนบท...”**

ที่เราจะทำให้ครอบครัวไทยอยู่ดีมีสุขอาจจะต้อง concern เกี่ยวกับผู้สูงอายุบิดามารดา ปู่ย่า ตายายมากขึ้น ไม่ใช่ไปลดในส่วนอื่นๆ ของภาครัฐ แต่ความสนใจของเราอาจจะต้องให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในแง่บทบาทของการสร้างการอยู่ดีมีสุขของครอบครัวให้มากขึ้นกว่า

---

[7] คุณจิรพันธ์ กัลลประวิทย์ อดีตผู้อำนวยการสำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

□□□□□□□□□□6.indd 93 147//2560 BE 17:09

> **...บุคลากรตอนวัยรุ่นคือกำลังของชาติ**
> **จะทำอย่างไรกับบทบาทของคนที่ดูแลวัยรุ่น ....**

ที่เราคิด ในอดีตเราคิดว่าจะต้องไปทำสิ่งต่างๆ เพื่อช่วยครอบครัว แต่แท้จริงแล้วต้องไปทำกับสมาชิกของครอบครัว ซึ่งเป็นพวกปู่ย่า ตายายของครอบครัว เดิมเราก็ฝากอาจารย์ว่า intervention ที่จะไปช่วยเรื่องนี้ให้สามารถ function ควรจะทำอะไรบ้าง ภาครัฐควรจะเข้าไปช่วยอะไรพวกนี้บ้าง เพื่อให้เขาสามารถ maintain ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเขาเองได้ ผมก็คิดไม่ออกเหมือนกันตอนนี้ ข้อค้นพบของท่านวันนี้สำคัญทำให้ผมเห็นว่า intervention ที่จะไปเกี่ยวกับปู่ย่า ตายายมันสำคัญก่อนที่จะสร้างความอยู่ดีมีสุขให้ครอบครัวไทย

เรื่องที่ 2 ซึ่งผมคิดว่าสำคัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อค้นพบที่อาจารย์ว่า ศูนย์รับเลี้ยงเด็กในกรุงเทพฯ มีอยู่เยอะไปหมด ที่อาจารย์จงจิตต์แสดงให้ดูมันเยอะ แต่ประเด็นเรื่องคุณภาพ ผมยังไม่ค่อยเห็นอาจารย์ให้ข้อเสนอแนะอะไรที่ชัดๆ มากๆ กว่านี้ คล้ายว่าที่ตั้งไม่เป็นปัญหา แต่คุณภาพอาจารย์ก็มีพูดมาบ้างเกี่ยวกับพี่เลี้ยงเด็ก บุคลากร อะไรพวกนี้ที่จะต้องไปสร้าง อาจารย์ลองปรับปรุงข้อเสนอแนะให้เพิ่มตรงนี้มากขึ้นบ้าง ที่จะทำให้ศูนย์เลี้ยงเด็กให้มีคุณภาพได้ เพราะว่าประเด็นทำเลที่ตั้งไม่เป็นปัญหาเลย ประเด็นคุณภาพดูจะเป็นประเด็น ก็อยากจะฝากอาจารย์ช่วยไปเสนอแนะ ทำอย่างไรให้ศูนย์เลี้ยงเด็กมีคุณภาพอย่างที่อาจารย์ต้องการได้ ภาครัฐต้องทำอะไร สร้างบุคลากรหรืออาจจะต้องมีอะไรที่จะไปฝึกอบรม ที่ให้ผู้เลี้ยง หรือผู้ทำงานอยู่ในศูนย์เลี้ยงเด็กต่างๆ สามารถที่จะ develop เด็กได้ อย่างที่คนอย่างพวกเราต้องการ อาจจะต้องมีผลิตบุคลากรพวกนี้ ไม่ใช่ทำหน้าที่แค่คนรับเลี้ยงแทน แต่จริงแล้วอาจจะต้องการคนที่มีความรู้ที่จะพัฒนาสมองของเด็ก ความรู้ของเด็ก บุคลากรเหล่านี้อาจจะยังไม่มีศักยภาพที่จะทำให้ศูนย์เลี้ยงเด็กมีคุณภาพได้

สุดท้ายก็เป็นอาจารย์ปิยวัฒน์ ผมแปลกใจเพราะภาพที่อาจารย์ได้บอกมามันไม่น่าเป็นห่วงเลย ทำให้ผมรู้สึกเหมือนกันว่าเทคโนโลยีช่วยได้ เดิมผมคิดว่า การดูแลซึ่งกันและกันของคนในชนบทมีปัญหา เพราะผมเห็นตามทีวี ปู่ย่าตายายอยู่กับเด็กแล้วปล่อยเด็กทิ้งขว้าง ภาพนั้นทำให้ผมคิดว่าชนบทมีปัญหา แต่อาจารย์ปิยวัฒน์พบว่าพวกเขาก็ดูแลกันได้ดีในระดับหนึ่ง ผมก็เห็นว่าปู่ย่าตายายทำอย่างไรให้เขาช่วยเรื่องนี้ได้ เดิมผมคิดว่าจะไปเล็งที่องค์กรปกครอง

□□□□□□□□□□6.indd 94 147//2560 BE 17:09

ส่วนท้องถิ่นให้มาดูแลเด็กเล็กได้อย่างไร แต่จริงๆ ปู่ย่า ตายายต่างหาก ซึ่งเราจะต้องมี intervention ที่จะทำให้พวกเขาทำหน้าที่นี้ได้ดีกว่าในปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็อาจจะ strengthen อปท. หรือเปลี่ยนมาเป็น supplementary ไม่ใช่เป็น main ซึ่ง main คือปู่ย่า ตายายจะทำอย่างไรให้เขาจุนเจือกันได้ และอาจารย์ก็ mention มาอันหนึ่งว่าตอนวัยรุ่นเลี้ยงยาก ตอนเด็กๆ เลี้ยงง่าย ผมว่าตรงนี้สำคัญ เพราะว่าบุคลากรตอนวัยรุ่นคือกำลังของชาติจะทำอย่างไรกับบทบาทของคนที่ดูแลวัยรุ่น พวกนี้อาจจะต้องเป็นโรงเรียนหรือเปล่าผมไม่รู้ แต่ว่าปู่ย่า ตายายอาจจะดูได้ถึงช่วงอายุหนึ่ง พอเลยรุ่นนี้แล้ว ต้องมีบทบาทอะไรเข้ามา โดยภาพรวมแล้วเราต้องการดูแลให้คนที่เกิดน้อยอยู่แล้วมีคุณภาพด้วย ไม่ใช่เกิดน้อยอยู่แล้วแต่ไม่มีคุณภาพ ฝากอาจารย์ช่วยไปหาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการที่จะดูแล ผมรู้สึกว่าจะให้คนใดคนหนึ่งไม่ได้ ต้องทำควบคู่กันไป วันนี้ที่ทำได้คือจะทำอย่างไรให้สมาชิกครอบครัว ที่สำคัญคือปู่ย่า ตายายช่วยได้ เบื้องต้นขอแค่นี้ และขอชื่นชมที่ได้ฟังสิ่งที่อยากรู้ตอนไปทำยุทธศาสตร์จะได้มี dimension ที่ชัดเจนมากขึ้น

ภาพที่ 11 ผู้เข้าร่วมประชุมให้ข้อแนะนำ

ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

คุณพิเชษฐ์ (จาก World Vision)

จริงๆ ตัวเองก็ทำงานในพื้นที่ชนบทและกลุ่มพี่น้องที่ด้อยโอกาสหลายส่วน ผมไม่แน่ใจว่าเป็นคำถามมั้ย แต่อยากเป็นข้อเสนอที่เห็นพ้องต้องกันกับนโยบายที่อาจารย์ทุกท่านนำเสนอมา จริงๆ ต้องขอบคุณเพราะว่าการวิจัยของอาจารย์ชุดนี้ทำให้เป็นปรากฏการณ์ เราเห็นอยู่แล้วว่าเป็นปัญหาทั้งชุมชนชนบท กึ่งเมืองและเขตเมือง มันเป็นปรากฏการณ์ที่เราเห็นแล้วพูดต่อๆ กัน แล้วงานวิจัยชิ้นนี้มีการศึกษาเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น ไม่ได้เป็นเพียงแค่ปรากฏการณ์ เพราะทำให้เป็นเรื่องที่งานวิจัยมารองรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น ผมอยากเสนอ 2 ส่วน คือผมเห็นด้วยกับข้อเสนอกับอาจารย์ที่พูดถึงเรื่องของการส่งเสริมการมีบุตร และ Work-Life Balance ซึ่งตอนนี้ที่ผมทราบหากเข้าใจผิดขออภัยด้วย คือนโยบายภาครัฐมีนโยบายให้แม่ลางานได้ 90 วันใช่ไหม แล้วอาจารย์เสนอว่าเป็น 14 สัปดาห์ จริงๆ แล้วในส่วนคนทำงาน ด้วยกระแสสังคมที่เรากำลังเป็นอยู่ก็เป็น 180 วันหรือว่า 6 เดือนด้วย ไม่แน่ใจว่างานวิจัยของอาจารย์จะสะท้อนเห็นว่า 180 วันหรือว่า 6 เดือนได้หรือไม่ เพราะเชื่อว่าหลายๆ ส่วนคงมีเหตุผลรองรับ และก็ในแง่ของนโยบายของการดูแลแม่และลูกในเรื่องของค่าตอบแทนจากนายจ้าง และรวมถึงผู้ประกันตนจะสามารถควบคุมได้อย่างไร ก็อยากจะฝากประเด็นเสริมเอาไว้ว่า 14 สัปดาห์ หรือ 3 เดือนครึ่งไม่แน่ว่าจะพอไหม เพราะว่าหากดูเรื่องของการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ก็อาจจะมี 4-6 เดือน อาจจะไปในทิศทางเดียวกันที่สอดคล้องกับนโยบายตรงนี้อยู่แล้ว

□□□□□□□□□□6.indd 95 147//2560 BE 17:09

> **.....นโยบายของการดูแลแม่ และลูกในเรื่องของค่าตอบแทน จากนายจ้างและรวมถึงผู้ประกันตนจะสามารถควบคุมได้อย่างไร ?...**
>
> **...นโยบายของรัฐให้พ่อลาได้ 15 วัน แต่ยังมีช่องว่างอยู่ ให้เฉพาะกับราชการเท่านั้น แต่กับเอกชนยังไม่ได้ข้อเสนอตรงนี้....**

ส่วนที่ 2 เป็นเรื่องของงานวิจัยของอาจารย์บอกว่า ในสังคมปัจจุบันพ่อกับแม่ คู่สามีภรรยามีส่วนสำคัญในการดูลูกมาก ไม่ใช่เฉพาะแค่แม่อย่างเดียว ตัวพ่อด้วย อันนี้ผมทราบมาว่านโยบายของรัฐให้พ่อลาได้ 15 วัน แต่ยังมีช่องว่างอยู่ ให้เฉพาะกับราชการเท่านั้น แต่กับเอกชนยังไม่ได้ข้อเสนอตรงนี้อาจจะช่วยผลักดันให้ รวมถึงขยายอย่างน้อย 1 เดือนในช่วงที่คุณแม่หลังคลอดได้รับการฟื้นฟูแล้วก็ได้รับการดูแลเต็มที่ ก็อาจจะเป็นเรื่องเสนอแนะของการส่งเสริมให้เด็กเกิดน้อย เนื่องจากไม่ได้รับการดูแลเป็นนโยบายเรื่องของการเกิดอย่างมีคุณภาพได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งมันก็สอดคล้องกับหลายส่วนงานที่กำลังเสนอในเชิงนโยบายก็น่าจะเป็นประโยชน์

ต่อมาเป็นเรื่องของ สพด. อย่างที่ผมเรียนให้ทราบว่า ชนบทไทยมีความเลื่อมล้ำพอสมควร ขณะที่สังคมชนบทปัจจุบันก็เริ่มกลายเป็นสังคมกึ่งเมืองมากขึ้นก็เริ่มมีความแตกต่างอยู่ สุดท้ายเป็นสังคมเมืองจริงๆ เลย ที่มีความแตกต่างในแง่ของวิถีชีวิตของพ่อแม่ นักวิจัยชุดนี้ค่อนข้างเห็นชัดว่า สังคมเมืองกับสังคมกึ่งเมือง พ่อแม่ต้องการ support เรื่องอะไร และเด็กต้องการการดูแลเรื่องอะไร ในเชิงนโยบายอาจจะฝากว่าหลังจากนี้ งานวิจัยที่ทางอาจารย์ช่วยพวกเราตอบแล้วก็คลี่ปมปัญหาได้มากขึ้น คือกลุ่มเด็กด้อยโอกาส และเด็กชาติพันธุ์ที่อยู่ในเขตเมืองซึ่งทำให้เราเห็น intervention ได้มากขึ้น ผมไม่แน่ใจว่าการทำงานเกณฑ์มาตรฐาน สพด. ในเขตเมืองหรือกึ่งเมืองก็เป็นโจทย์สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง แต่ว่าหากเห็นในพื้นที่ชนบทในพื้นที่ห่างไกล สพด. ค่อนข้างห่างจากครอบครัว ก็อาจจะเป็นประเด็นหนึ่งจะทำอย่างไรให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการด้วย เพราะว่าส่วนใหญ่เด็กมีน้อย ทำอย่างไรให้โรงเรียนกระจายทั่วถึงแล้วก็ประเด็นผู้ปกครองที่ยากจนมีความสามารถที่จะสมทบสนับสนุนได้เท่าไหร่ ที่อาจารย์เสนอเมื่อครู่นี้

□□□□□□□□□□6.indd 96 147//2560 BE 17:09

300 บาท แล้วก็อาจจะเป็นบริบทของเมืองต่างๆ ซึ่งคิดว่าจะช่วยให้ข้อมูลประชากรมากขึ้น ก็อาจจะเป็นโอกาสต่อไป ฝากอาจารย์และอยากจะเห็นในการไปช่วยกันต่อ

สุดท้ายผมอยากจะเสนอว่า ประเด็นที่อาจารย์เสนอทั้งหมดค่อนข้างเป็นประเด็นสำคัญมาก แล้วก็ค่อนข้างเป็นเชิงบูรณาการ ผมพยายามนับดูเหมือนมีผู้เล่นในเชิงภาครัฐ ซึ่งไม่นับภาคประชาสังคมและชุมชน ก็จะมี 7-8 กระทรวงอยู่ในนี้ที่ต้องช่วยกัน และทั้งกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงแรงงานก็ตามที่ต้องแก้ไขปัญหาเรื่องของแรงงาน เรื่องนโยบายสถานประกอบการ เรื่องของกระทรวงความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทยที่ดูแล อบต. เล็กๆ ในปัจจุบันนี้ กระทรวงศึกษาธิการ แล้วก็เรื่องของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรมด้วยค่อนข้างหลากหลาย ผมไม่แน่ใจว่าข้อเสนอแนะของอาจารย์จะมีส่วนให้ใครเป็นเจ้าภาพ จะมีบทบาทในการบูรณาการนโยบายในแต่ละภาคส่วน ซึ่งผมเชื่อว่าทุกภาคส่วนมีนโยบายดีอยู่แล้ว แต่อาจจะยังไม่ได้เชื่อมร้อยเป็นรูปแบบในการตอบโจทย์ตรงนี้ทั้งหมด ก็ข้อเสนอของอาจารย์จะช่วยให้ภาครัฐมีบทบาทในการเชื่อมร้อยนโยบายก็จะทำให้เราเห็นภาพการทำงานที่ไม่แยกชิ้น แล้วก็ตอบสนองการทำงานมากยิ่งขึ้น ขอเสนอแนะแค่นี้

อ.ภูเบศร์

ขอบคุณ คุณพิเชษฐ์ มากครับ ก็เป็นเรื่องห่วงหลายกระทรวงอยู่เหมือนกัน เพราะเรารู้ว่าเวลาเจ้าภาพไม่ชัดคือจะไม่มีใครทำเลย เรียนเชิญอาจารย์ปราโมทย์

อ.ปราโมทย์[8]

ขอบคุณครับ จริงๆ ผมควรจะใช้โอกาสที่อยู่ร่วมสถาบันฯ เดียวกัน ทางทีมผู้วิจัยนอกจากทำวิจัยแล้ว ก็มีการนำเสนอเป็นระยะๆ ในการเสวนาใต้ชายคาประชากรที่เรามีกันทุกวันพุธ ผมคิดว่าคำว่าครอบครัวไม่ทราบว่าในรายงานที่จะทำต่อไปทางทีมผู้วิจัย มีการ identify หรือยัง แต่เท่าที่ฟังมันเหมือนกับว่าเรายังให้คำจำกัดความว่า ครอบครัวคือคนที่แต่งงานกันแล้ว เฉพาะคนที่แต่งงาน ซึ่งตรงนี้ผมว่าสำคัญ เพราะว่านโยบายที่ออกมาจะออกมาในเชิงที่ว่า จะทำอย่างไรให้คนแต่งงานแล้วมีลูก ให้ Work-Life Balance เป็นอย่างไร การลาของแม่ ของพ่อ หรือการจะทำอย่างไรให้คนที่แต่งงานแล้วอยากมีลูกด้วยการที่มีสถานเลี้ยงเด็ก

ภาพที่ 10
ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อชี้แนะ
ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

[8] ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

□□□□□□□□□□□6.indd 97 147//2560 BE 17:09

> **...คนที่อยู่เป็นโสดไม่ได้แต่งงาน คนที่อยู่กินโดยที่ไม่ได้แต่งงานกัน อันนี้จะเรียกว่าเป็นครอบครัวมั้ย...**
>
> **...พลังในการสืบทอดพันธุ์ของคนมันไม่เกี่ยวกับ ทรัพยากร คนมีทรัพยากรมาก หรือร่ำรวย แต่กลับมาพลังสืบทอดพันธุ์ลดลง.....**

ผมคิดว่าสิ่งสำคัญในการที่จะให้นโยบายส่งเสริมครอบครัวที่แต่งงานแล้วมีการสร้างครอบครัว การก่อรูปของครอบครัว เราจะ identify ว่าคนที่อยู่คนเดียวเป็นครอบครัวมั้ย ซึ่งมีเยอะขึ้น คนที่อยู่เป็นโสด ไม่ได้แต่งงาน คนที่อยู่กินโดยที่ไม่ได้แต่งงานกัน อันนี้จะเรียกว่าเป็นครอบครัวมั้ย คนที่แต่งงานแล้วอยู่เป็นเพศเดียวกันอันนี้จะเป็นครอบครัวมั้ย ตรงนี้สำคัญ คือทั้ง 3 รูปแบบของครอบครัว ซึ่งผมคิดว่าอาจจะไม่ใช่ การศึกษาครั้งนี้ไม่ได้ identify ไว้ มีส่วนสำคัญในการที่จะทำให้คนมีลูกไม่มีลูก อยู่เป็นโสดไม่แต่งงาน หรืออยู่ด้วยกันไม่แต่งงานกัน ก็มีแนวโน้มที่จะไม่มีลูก เช่น คนเพศเดียวกัน ก็ไม่มีลูกเป็นอุ้มบุญไป เราจะเห็นว่านโยบายของหลายประเทศที่พยายามส่งเสริมให้คนมีลูกเพิ่มมากขึ้นเขาก็เริ่มตั้งแต่ต้นน้ำเลย การจับคู่แต่งงาน ทำอย่างไร อย่างสิงคโปร์มีนโยบายที่ให้คนมาเจอกัน ที่จริงแล้วเมืองไทยก็มีการจับคู่แต่งงาน ที่ผมยกประเด็นมาพูดว่าหากจะให้งานวิจัยที่ดีคงจะจำกัดว่า ถึงแค่คนมีครอบครัวแต่งงานไม่ได้ ก็เขียนไว้บ้างเบื้องต้นว่าเรากำลังพูดถึงอะไร ก็จะทำให้งานวิจัยเห็นขอบเขต

แล้วก็มีข้อดีที่อาจารย์ภูเบศร์พูดถึงเรื่องการมีลูกกับทรัพยากร ผมคิดแย้งขึ้นมาว่า อาจารย์บอกว่าคนมีลูกน้อยลง การปรับตัวระหว่างทรัพยากรซึ่งผมว่าไม่จริง ผมเรียกคำว่าพลังสืบทอดพันธุ์ พลังในการสืบทอดพันธุ์ของคนมันไม่เกี่ยวกับทรัพยากร คนมีทรัพยากรมาก หรือร่ำรวย แต่กลับมาพลังสืบทอดพันธุ์ลดลง เราจะเห็นอย่างชัดเจนว่า ไม่เกี่ยวกับทรัพยากรว่าลดลงไม่เพียงพอ แต่หมายถึงว่าบางครั้งประเทศที่เจริญมากขึ้น หรือคนไทยที่พัฒนามากขึ้น และเศรษฐกิจดีขึ้น เจริญมากขึ้น การเกิดก็ลดลง สิ่งสำคัญก็คือ ให้คำจำกัดความของคำว่าครอบครัว และจะทำให้งานนี้สมบูรณ์ขึ้น

□□□□□□□□□□6.indd 98 147//2560 BE 17:09

อ.ภูเบศร์

ขอบพระคุณ อาจารย์ปราโมทย์เป็นอย่างยิ่งครับ ในเรื่องของคำนิยาม ชุดวิจัยนี้ได้ใช้เวลาพอสมควรในการที่จะสกัดนิยามว่า ครอบครัวเป็นอย่างไร แล้วก็พาดพิงถึงราชบัณฑิตด้วยว่านิยามครอบครัวตามราชบัณฑิตน่าจะไม่ใช่แล้ว เพราะว่ามีครอบครัวที่แปลกใหม่ จริงๆ ซับซ้อนมาก อย่างที่เคยพบและเคยเล่าในหลายที่ พี่น้อง 2 คน พี่คนโตเป็นเลสเบี้ยน น้องชายคนสุดท้องเป็นเกย์ พี่สาวคนกลางรักคนต่างเพศตามปกติ น้องชายคนเล็กเดทกับผู้ชายอีกคนหนึ่ง แล้วก็ใช้สเปิร์มของน้องเขยที่เป็นเกย์ใส่เข้าไปในรังไข่ของพี่สาวคนโตครั้งหนึ่ง แล้วก็ใส่ไปในแฟนของพี่สาวที่เป็นเลสเบี้ยนอีกคนหนึ่ง ได้ลูกสาวน่ารักมาสองคน ทุกคนช่วยกันเลี้ยงดู เป็นครอบครัว

> **“**
>
> **...นิยามครอบครัวตามราชบัณฑิตน่าจะไม่ใช่แล้ว**
> **เพราะว่ามีครอบครัวที่แปลกใหม่.....**
>
> **”**

ที่น่ารักมาก ภาพยนตร์ล่าสุดเรื่อง Mother’s day ทำให้ผมเข้าใจว่ามีความหลากหลายด้านครอบครัวอีกเยอะมาก แต่ว่าอีกส่วนหนึ่งเรื่องทรัพยากรกับการมีลูก ผมขออนุญาตเห็นต่างต้องเรียนทุกท่านทราบว่า ท่านอาจารย์ผู้ใหญ่ของเราที่สถาบันฯ ใจกว้างให้เราเห็นต่างได้ (หัวเราะ) ผมยังคิดว่าเป็น Auto-correction อยู่นั่นเอง เวลาเราบอกว่า ประเทศมีทรัพยากรเยอะ เราตีความทรัพยากรคงไม่ใช่เพียงแค่เงิน หรือทรัพยากรที่จับต้องได้ เวลาก็เป็นทรัพยากรทาง economics มันเหลือน้อยลงไปจริงๆ

อ.มนสิการ

จะขอพูดเกี่ยวกับนิยามค่ะ ในงานวิจัยสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน เราไม่ได้นิยามว่าครอบครัวจะต้องนิยามว่าอย่างไร แต่เสริมว่าตอนที่คัดคนเข้ามาสนทนากลุ่ม เราไม่ได้มีการจำกัดที่บอกว่าต้องเป็นคนแต่งงานแล้ว จริงๆ ไม่ได้จำเป็นว่าจะต้องแต่งงานอย่างเป็นทางการ แต่ว่าอยู่ร่วมกันเราก็นับ ในกลุ่มที่เข้าสัมภาษณ์มีหลากหลายมาก ตั้งแต่อยู่คนเดียว อยู่กับแฟน หย่าแล้วก็อยู่กับคู่ซึ่งมีลูกติดมา มีแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่อยู่เป็นครอบครัวขยาย สิ่งหนึ่งที่ได้เห็นจาก

□□□□□□□□□□6.indd 99 147//2560 BE 17:09

> ....ทุกคนไม่ได้ยึดติดกับรูปแบบของครอบครัวไม่จำเป็น
> ครอบครัวจะต้องเป็นพ่อแม่ลูก
> และเป็นครอบครัวทั่วไปที่อยู่ใน รายงาน.....

การสนทนากลุ่ม คือทุกคนไม่ได้ยึดติดกับรูปแบบของครอบครัว ไม่จำเป็นครอบครัวจะต้องเป็นพ่อแม่ลูก อันนี้เป็นครอบครัวทั่วไปที่อยู่ในรายงานด้วย แต่ว่าจะเน้นเรื่องคุณภาพว่า การเป็นครอบครัวกันได้จะเป็นรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ จะเป็นรูปแบบความสัมพันธ์กันมากกว่าค่ะ

ภาพที่ 12: ผู้เข้าร่วมประชุมให้ข้อแนะนำ

ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

อ.สุธรรม[9]

อาจารย์สุธรรม จากคณะสาธารณสุขศาสตร์ครับ ประเด็นที่จะพูดคุยและข้อที่จะเพิ่มเติมในการวิจัย ผมก็กำลังทำวิจัยในเรื่องของสถานการณ์ครอบครัวและการเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวไทย ซึ่งจะนำเสนอ 1 กรกฎาคมนี้ ประเด็นแรกที่จะสนับสนุนแล้วก็อยากจะถามอาจารย์ ไม่ถามทีละคน ประเด็นแรกก็คือสนับสนุนอาจารย์ในเรื่องที่บอกว่า ตอนนี้ในเรื่องของปัญหาครอบครัวไทยลดลง จากงานวิจัยที่ผมทำก็เป็นการสำรวจครอบครัวที่มีลูกอายุตั้งแต่ 1-5 ปี พบว่าขนาดครอบครัวที่พบคือ 3.5 คนก็จะใกล้เคียงกัน ประเด็นที่พบอีกอันหนึ่งเราถามถึงว่าแล้วคุณแม่ที่มีลูกแรกเกิดจนถึง 5 ปี ต้องการมีลูกกี่คน ร้อยละ 60 ต้องการมีลูก 2 คน แต่จริงๆ ก็ไม่ถึง แล้วก็มีประมาณ ร้อยละ 25 ของผู้หญิงที่ต้องการมีลูกแค่คนเดียวนี้ข้อมูลปีนี้ มาในเรื่องของข้อที่อาจารย์เสนอแนะตรงนี้ก็น่าสนใจ แต่ตรงนี้ต้องแยกกันระหว่างที่เป็นข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ เอกชน เพราะว่าราชการไทยลาได้ 3 เดือน

[9] รองศาสตราจารย์ ดร.สุธรรม นันทมงคลชัย คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

□□□□□□□□□□□6.indd 100 147//2560 BE 17:09

> **... ปู่ย่า ตายายในเขตเมืองอาจจะเป็นปู่ย่า ตายาย ที่มีคุณภาพเพราะว่าจบ ปริญญาตรี และจบปริญญาโทค่อนข้างมาก อาจจะไม่ค่อยห่วงในเรื่องการส่งเสริมพัฒนาการ...**

หากจะลาต่ออีก 3 เดือนก็ได้ โดยไม่รับเงินเดือน แต่ของเอกชนก็ค่อนข้างจะมีปัญหาพอสมควร จากงานวิจัยที่พบ ประเด็นที่คงจะต้องพูดคุยกับอาจารย์ ถามว่าอาจารย์เสนอว่าให้มีการส่งเสริมศูนย์เด็กเล็กที่มีการส่งเสริมพัฒนาการอันนี้จะโยงกับงานวิจัยที่อาจารย์ท่านที่ 2 เสนอว่าจริงๆ แล้วศูนย์เด็กเล็กเขารับเด็กตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ข้อกำหนดกฎเกณฑ์อยู่ว่าศูนย์เด็กเล็กทั่วไปจะรับเด็ก 3 ปีขึ้นไปจนถึง 5 ปี เพื่อจะเตรียมเข้าโรงเรียน ในศูนย์เด็กเล็กก็จะมีครูที่จบปฐมวัย 1 คน หากอาจารย์จะให้ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายจะต้องแยกระหว่างว่าที่กรุงเทพฯ และปริมณฑลมีเด็กที่อายุไม่ถึง 3 ปีเข้าโรงเรียน แต่ว่าต้องบอกมีจำนวนเท่าไหร่ จากงานของผมพบว่า เด็กส่วนใหญ่ ร้อยละ 80 จะเข้าศูนย์เด็กเล็ก 3 ปีขึ้นไป หากเราบอกว่าต่ำกว่า 3 ขวบ ส่วนใหญ่จะอยู่กับที่บ้าน แล้วก็จากงานวิจัยที่ทำกับทางสถาบันฯ พบว่าเด็กจะอยู่กับแม่ใน 3 เดือนแรกเยอะ จากนั้นก็จะลด 6 เดือนถึง 1 ปี ก็จะยิ่งลดลง ตรงนี้เป็นข้อมูลที่จะต้องให้ข้อเสนอแนะแยกว่าต่ำกว่า 3 ปี หากเป็นศูนย์เด็กเล็กจะทำอย่างไร จริงๆ แล้วการส่งเสริมพัฒนาการเด็กก็คือการเล่น การเรียน การเล่นอย่างไรจะส่งเสริมการเรียน ตรงนี้จะต้องมีวิธีการให้ข้อเสนอแนะ แล้วจากสถิติของบ้านเรา พบว่าเด็กปฐมวัยประมาณ ร้อยละ 20 บวกลบ มีพัฒนาการล่าช้ากว่าวัย อย่างที่อาจารย์พูดถึงงานวิจัยทั้งหมด ที่ผมได้ค้นพบมา 2-3 ปี จะ confirm ว่าเด็กที่อยู่กับปู่ย่า ตายายจะมีพัฒนาการที่ล่าช้ากว่าเด็กที่พ่อแม่เลี้ยงประมาณ 2.2 เท่า ก็ยัง confirm งานวิจัยที่ผมทำ 2 เรื่อง แล้วก็งานที่ 3 ก็เห็นด้วยกับอาจารย์ว่า intervention ที่จะใส่ให้กับเด็กที่อายุต่ำกว่า 3 ปีที่เขาอยู่ที่บ้าน หากอยู่ในชนบทปู่ย่า ตายายเขาเป็นคนเลี้ยง จะทำอย่างไร ใส่ intervention อย่างไรให้กับปู่ย่า ตายาย ในความแตกต่างจากงานที่พบก็คือ ปู่ย่า ตายายในเขตเมืองอาจจะเป็นปู่ย่า ตายายที่มีคุณภาพเพราะว่าจบปริญญาตรี และจบปริญญาโทค่อนข้างมากอาจจะไม่ค่อยห่วงในเรื่องการส่งเสริมพัฒนาการ แต่ที่ห่วงก็คือเขตชนบท อันนี้ชัดเจนมาก งานวิจัยหลายชิ้น confirm หากจะให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในกลุ่มนี้จะน่าสนใจมาก แล้วก็จะส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้เป็นอย่างดี เพราะว่าพัฒนาการเด็กบ้านเรา ตอนนี้กระทรวง

□□□□□□□□□□6.indd 101 147//2560 BE 17:09

สาธารณสุขบ้านเรามีเครื่องมือ screening สมัยก่อนอนามัย 55 ตอนนี้ใช้ในของการเฝ้าระวังพัฒนาการซึ่งพบว่าหากสงสัยว่าจะล่าช้าก็ screen อันนี้ผมคิดว่าประเด็นเหล่านี้ก็จะมีการทำอยู่แต่จะทำลักษณะของการตั้งรับ หากนโยบายจะส่งเสริมครอบครัวที่ปู่ย่า ตายายเลี้ยงลูกก็น่าสนใจจะทำอย่างไร อีกประเด็นซึ่งประเด็นในเรื่องของสุดท้ายที่อยากจะเรียนถามคือว่าในเรื่องของครอบครัวที่มีการใช้เทคโนโลยีเยอะๆ ในปัจจุบันเราจะส่งเสริมอย่างไรที่ไม่ใช่เฉพาะผู้สูงอายุในชนบท ในครอบครัวที่มีเด็ก ปู่ย่า ตายายพ่อแม่เขาโยนไฮแทป หรือโยนอะไรให้กับเด็กๆ เราจะทำอย่างไรให้ใช้เทคโนโลยีตรงนี้เหมาะสมทั้งในเมือง หรือชนบท หรือกึ่งเมืองก็ฝากไว้ ขอบคุณครับ

อ.จงจิตต์

ขอบพระคุณอาจารย์สุธรรมมากค่ะ ในตอนทำงานวิจัยได้อ่านงานของอาจารย์สุธรรมอยู่พอสมควรจะขอ confirm กับอาจารย์ว่า เรื่องเด็กที่อายุต่ำกว่า 3 ปี ส่วนมากจะอยู่กับพ่อแม่จริงๆ ก่อนที่เราสนใจศึกษากลุ่มเด็กที่อายุต่ำกว่า 3 ปี เราก็ลังเลเหมือนกันว่าจะมีพ่อแม่กี่คนพาลูกไปสถานเลี้ยงเด็ก จริงๆ แล้วทำไมถึงสนใจเด็กที่ต่ำกว่า 3 ปี อันนี้เป็นโจทย์จากทาง สกว. ว่ามีความสนใจที่จะสร้างสถานเลี้ยงเด็กเพื่อลดภาระของผู้ดูแลบุตร ในกลุ่มของเด็กเล็กมีสถานเลี้ยงเด็กอยู่เป็นจำนวนน้อย แล้วก็มีพ่อแม่ผู้ปกครองไปใช้บริการน้อยพ่อแม่จะรู้สึกมั่นใจ ฝากลูกกับสถานเลี้ยงเด็กเมื่อลูกสามารถที่จะดูแลตัวเองได้ ซึ่งมักเป็นอายุ 3 ปีขึ้นไป อันนี้เห็นด้วยอย่างมาก ขอบพระคุณอาจารย์ที่ให้ความคิดเห็นเรื่องการใส่ intervention ได้อ่านงานวิจัยของอาจารย์ว่า ปู่ย่า ตายายมีรูปแบบการเลี้ยงดู พัฒนาการของเด็กมีความเสี่ยงที่จะล่าช้า เป็นความท้าทายของทีมวิจัยที่จะไปคิดโจทย์ต่อว่า จะทำอย่างไรที่จะใส่ intervention ไปยังปู่ย่าตายายซึ่งเป็นกลุ่มคน กลุ่มประชากรที่มีความอ่อนแอในเชิงภาวะสุขภาพด้วยและการเรียนรู้เทคโนโลยีด้วย มีความคิดอยู่อย่างหนึ่งว่าจะต้องมีการทำงานร่วมกันระหว่างสถานเลี้ยงเด็กกับปู่ย่า ตายาย ว่าได้มีการเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ปู่ย่า ตายายได้มาเรียนรู้ในสถานเลี้ยงเด็กศูนย์พัฒนาเด็ก เพื่อให้กลับไปที่บ้านแล้วสามารถดูแลเด็ก ส่งเสริมพัฒนาเด็กการได้อย่างต่อเนื่องสมวัย เรื่องการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมก็เป็นโจทย์ที่ยากจริงๆ ตัวเองก็พยายามควบคุมไม่ใช้เทคโนโลยีกับลูก ไม่ให้ดูทีวี ไม่ให้ใช้แท็บเล็ต ไม่ให้ใช้โทรศัพท์มือถือ แต่ก็มีบางอย่างที่ช่วยได้มาก เช่น ทำให้ลูกกินยาได้ คือเขาอยากจะดูเด็กคนอื่นกินยา เขาก็จะกินยาตามน้องในแท็บเล็ต อันนี้เป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ แต่ว่าก็ยังเห็นในสังคมทั่วไปเวลาออกไปกินข้าวนอกบ้านวิธีการให้เด็กนิ่งได้อยู่กับที่ คือส่งแท็บเล็ตให้เด็กเล่น แล้วเขาก็จะนั่งอยู่ที่โต๊ะได้นิ่งมาก อันนี้เป็นวิธีการใช้เทคโนโลยีได้ผลจริงๆ แต่ก็น่าห่วงอย่างมาก ก็อาจจะเป็นอีกข้อเสนอแนะอีกอันหนึ่งที่จะพัฒนาว่าใช้อย่างไร ควบคุมอย่างไร ก็ขอบพระคุณอาจารย์มากค่ะ

□□□□□□□□□□6.indd 102 147//2560 BE 17:09

อ.มนสิการ

อย่างจะเสริมเรื่องของบทบาทปู่ย่า ตายาย ยังยืนยันจากที่สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มมา บทบาทของปู่ย่า ตายายมีความสำคัญมาก ลักษณะของประเทศไทยการดูแลเป็นลักษณะ informal มากกว่า institutional คิดว่าอย่างไรก็ตามการส่งเสริมบทบาทปู่ย่า ตายาย คือโจทย์ที่เราจะต้องคิดว่าจะสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างไร แต่เรื่องของสถานเลี้ยงดูเด็กอันนี้ก็มีความสำคัญเช่นกัน คือผู้ปกครองที่มีลูกแล้ว จากที่มีการสัมภาษณ์มา คือเขามองว่าเป็นตัวเสริม ไม่ใช่ตัวสำคัญการเลี้ยงลูก แต่ว่าจะเป็นตัวเสริมกับปู่ย่า ตายาย อย่างที่เรียนไปว่าให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยง เขาก็จะมีสไตล์ของเขาก็คือให้ลูกดูทีวีอะไรไป เรื่องการพัฒนาก็จะขาดไป ส่วนที่จะมาเสริมได้คือศูนย์รับเลี้ยงเด็กที่จะมาช่วยเสริมกับปู่ย่า ตายายค่ะ

อ.ปิยวัฒน์

ขออนุญาตแลกเปลี่ยน ที่อาจารย์กรุณาให้ประเด็นเกี่ยวกับพื้นที่ชนบท เราเจอสิ่งที่น่าจะเป็นความแตกต่างชัดๆ ที่ทำให้พัฒนาของเด็กไม่สมวัย อันแรกก็คือวิถีชีวิต เพราะว่าผู้สูงอายุในชนบทจะมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ในขณะที่เด็กเล็กจะมีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติของเขา ในชนบทผู้สูงอายุนึกอะไรไม่ออก ก็จับเด็กลงเปล แล้วก็แกว่งเปลให้เด็กนอน การมีสถานรับเลี้ยงที่มีคุณภาพ น่าจะเป็นประเด็นที่จะมาช่วยลดภาระ อีกอันหนึ่งที่เจอแล้วมีผลมากๆ คือเรื่องอาหาร เพราะผู้สูงอายุในชนบทท่านก็กินน้ำพริก ผัก ปลา แต่ว่าเด็กๆ ต้องการอาหารที่มีคุณค่าสารอาหารมากกว่า ซึ่งเมื่อขาดไป ไม่พอ หรือไม่เหมาะสม พัฒนาการอื่นก็อาจจะเป็นปัญหา นี่ก็เป็นจุดที่เจอแล้วคิดว่าศูนย์พัฒนาและศูนย์รับเลี้ยงเด็กต้องช่วยจัดการทุกอย่างให้กับปู่ย่า ตายายทั้งในแง่การให้ความรู้และเชื่อมโยงกันทั้งหมดครับ

อ.ภูเบศร์

มีท่านใดอีกไหมครับ

อ.พัชราวลัย

เวลาเหลือน้อยขอสั้นๆ ค่ะ ทั้ง 3 ท่านมีงานวิจัยที่คมชัดเป็นที่น่าประทับใจ แต่อยากจะให้ความคิดเห็นในส่วนที่ท่านอื่นๆ ได้พูดถึงบทบาทของปู่ย่า ตายายและสถานเลี้ยงเด็ก เป็นสิ่งที่คงคิดว่ามีความเห็นตรงกัน สิ่งที่อยากจะเสริมท่านทั้งหลายก็คือว่า อาจจะตรงกับท่านอาจารย์ภูเบศร์ที่อาจารย์จะต้องไปสังเคราะห์ต่อไปคือในเรื่องของ Work-Life Balance ที่คนไทยยังขาด สิ่งที่ชุดวิจัยนี้มองในแง่ของการทำงานกับการสร้างครอบครัวเป็นหลัก แต่ว่าในการที่เป็น Work-Life Balance ที่หลายๆ คนเขามองจริงๆ จะเป็นอีกมุมมองหนึ่ง ซึ่งเราก็มีตัวกรอบกฎหมาย

□□□□□□□□□□6.indd 103 147//2560 BE 17:09

ซึ่งมีการลาของทั้งบิดาและมารดา ต่อไปหากมีการต่อยอดตรงนี้ได้ น่าจะพัฒนาต่อไปให้ดี อาจจะเป็นนัยยะสำหรับ สกว. ด้วย ว่าโครงการ Work-Life Balance น่าจะเป็นชุดโครงการใหญ่ต่อไปจะเป็นโครงการพัฒนาไป เพราะว่าในประเทศที่เป็นสังคมผู้สูงอายุก่อนเราแล้ว เขามองอย่างเราในตอนเริ่มต้น แต่ตอนนี้เขามองในแง่ที่เรียกว่า Quality-Work Life คุณภาพชีวิตของการทำงาน ซึ่งตนเองตีความว่าเป็นคุณภาพชีวิตของคนทำงาน คุณภาพชีวิตของครอบครัว ชีวิตจะทำให้เกิดสมดุลอย่างไรบ้าง แล้วสิ่งที่อาจารย์มนสิการมองในแง่ของการลาคลอด แต่จริงๆ หากจะเป็นไปได้ต้องมองในแง่ของการลาก่อนคลอด หลังคลอด ลาป่วย แล้วก็การลาพักร้อน ซึ่งหากไปดูกลุ่มประเทศนอร์ดิก แถวสวีเดน เขาให้ความสำคัญกับการลาพักร้อนมาก เป็นสิทธิของทุกคน abuse ไม่ได้ ถือว่าเป็นความน่าอับอายมากๆ แต่เรา abuse ตัวเองคือไม่สนใจการลาพักร้อนเลย เพราะว่าจริงๆ ปัญหาตรงนี้หากไม่ทำมันเป็น opportunity cost ต่อทั้งระดับปัจเจก ระดับสังคม ชุมชน แล้วก็ระดับ macro ด้วย เป็น opportunity cost อย่างมากที่เราจะเสียบุคลากรจากตลาดแรงงานก่อนกาลอันควร มีความเครียดกับความสุข ซึ่งจริงๆ ผลการวิจัยของอาจารย์ก็พบว่าคนเลือกที่จะเลือกความเครียดมากกว่า เพราะว่าเงินคือความสุข แต่การที่ได้มาคือความเครียดอันนี้คือสิ่งที่สำคัญมาก

พอมาถึงอาจารย์จงจิตต์ หากไปดูที่สวีเดนศูนย์เลี้ยงดูเด็กเหมือนเป็นเซเว่นอีเลเว่นเลยมีอยู่เยอะมาก เผอิญไม่ได้อ่านมา เป็นไปได้ที่อาจารย์อาจจะไปดูตัวที่เขาศึกษามาตรฐานชาติอยู่แล้ว เอามาเป็นตัวตั้งตอนแรกว่า ตอนนี้ศูนย์ต่างๆ ที่มีการพัฒนาตามเกณฑ์มาตรฐานชาติมี minimum standard อย่างไร สิ่งที่เป็นความคาดหวังที่อาจารย์ไปสัมภาษณ์มามีความแตกต่างกันอย่างไร หากตรงนี้มาต่อยอดได้ หรือว่าเติมเต็มได้ภาพจะคมมากขึ้น

ส่วนของอาจารย์ปิยวัฒน์ อันนี้ชอบมากโดยเฉพาะการย้ายถิ่นกลับ ซึ่งตรงนี้สิ่งที่คุณจิรพันธ์ได้ให้ความสำคัญ และคุณโฆษิต ก็ได้ให้ความสำคัญไว้ก็คือทำอย่างไร มีความเป็นไปได้ไหมที่จะปรับในเรื่องของกฎระเบียบต่างๆ กฎระเบียบของการที่ไม่ต้องย้ายถิ่น เอางานมาในพื้นที่เลย พอเป็นไปได้ ไหมเพื่อให้ชีวิตอยู่ไปได้เลย ดูแลตั้งแต่แรกเกิดไปตลอดเลย 0-1 ถึง 2 หรือถึง 3 ปีไปเรื่อยๆ ตรงนี้อาจจะการเป็นคิดว่าทำให้บทบาทของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายชัดเจนมากขึ้น แต่จริงๆ แล้วคุณภาพของผู้ดูแลเป็นเรื่องสำคัญทำอย่างไรให้ การดูแลเด็กมีประสิทธิภาพ อันนี้เรายังขาด ตอนนี้เรามี efficiency ในการที่จะออมเงิน แต่เรายังไม่มี efficiency ในการที่จะดูแลเด็กเลย อันนี้ concern มาก เพราะตัวเองกำลังจะเป็นคุณย่าในอีกไม่กี่เดือน ลืมไปแล้วว่าอุ้มลูกอย่างไร อุ้มหลานไม่รู้จะอุ้มอย่างไร ก็เลยให้ความสำคัญกับคุณปู่ย่า ตายายมาก ขอบคุณมากค่ะ

□□□□□□□□□□□6.indd 104 147//2560 BE 17:09

อ.ปัทมาวดี

ก่อนอื่นต้องขอบคุณทีมวิจัยมากๆ และก็ชื่นชมกับผลงานที่นำเสนอวันนี้และที่เขียนในรายงาน มีข้อที่อยากจะเสนอแนะเพิ่มเติมเล็กน้อย จะได้ปรับปรุงให้งานให้สมบูรณ์ขึ้น งานชิ้นแรกของอาจารย์มนสิการเวลาอาจารย์พูดถึงสมดุล อาจารย์เก็บข้อมูลมาจากการสนทนากลุ่ม ซึ่งดีแล้วอาจารย์ก็แยกระหว่างครอบครัวกับโสด แต่เวลาอาจารย์นำเสนอ อาจารย์เอา 2 กลุ่มนี้มารวมกัน อาจารย์น่าจะแยกวิเคราะห์ ตอนสรุปเห็นภาพ แต่ตอนนำเสนอ เนื่องจากอาจารย์ไม่ได้แยกความเห็นกลุ่มที่เป็นครอบครัวกับโสด ก็เลยปนกัน แล้วก็จะได้ภาพที่เป็น gender issue มากกว่าจะได้ภาพเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่โสดกับกลุ่มที่มีครอบครัว อยากให้อาจารย์ focus แยกสองกลุ่มนี้ออกมาก่อน และค่อยไปดูว่าหญิงชาย และในส่วนของ unit of analysis อยากให้เป็นระดับครอบครัว มีอีกประเด็น คือเรื่องตัวเลขที่มาของข้อเสนอแนะ เช่น การขยายเวลาการลาคลอด อยากให้อธิบายที่มาของตัวเลขที่นำเสนอ ในส่วนของอาจารย์ภูเบศร์ ก็ขอให้นำข้อค้นพบ และข้อสรุปจากงานทั้ง 3 ชิ้น รวมทั้งข้อเสนอแนะในวันนี้สังเคราะห์เนื้อหาต่อไป

ภาพที่ 13 ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อแนะนำ

ภาพโดย: กฤติยา สำอางกิจ

อ.อภิชาติ[10]

ก่อนอื่น ผมขอแสดงความชื่นชมกับผลงานวิจัย และการนำเสนอทั้งหมดนี้ครับ เป็นการ manage งานวิจัยทั้งสามชิ้นสำเร็จออกมาได้เป็นอย่างดี และนำไปใช้ประโยชน์แก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรได้เป็นอย่างดี

แต่ที่ผมอยากจะพูดคือ กับท่านที่ปรึกษาจิรพันธ์ และ สกว. มากกว่าครับ เพราะจะต้องทำเรื่องนโยบายประชากรของประเทศควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ซึ่งจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงนโยบายประชากรอยู่เป็นระยะๆ ต่อไป ที่ผมจะพูดคือนโยบายทางประชากร Pro-natal ของเราชัดหรือยัง ที่เป็นมามีความคลุมเครืออยู่นะครับ พูดถึงนโยบายการสนับสนุนการเกิด แต่ก็พูดถึงการเกิดคุณภาพไปด้วย นโยบายการเกิดเชิงปริมาณมีความคลุมเครือ เจ้าภาพอยู่ที่กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งที่จริงสามารถรองรับการเกิดได้ปีละกว่าล้านคนมานานแล้ว การเกิดปีละ 6-7 แสนคนไม่ใช่ปัญหา จริงแล้วเจ้าภาพ Pro-natal Policy ควรอยู่กับกระทรวงต่างๆ อีกหลายกระทรวง และจำเป็นต้องทำจริงๆ อย่างแข็งขัน เราต้องโต้กระแสการเกิดน้อย

[10] ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

□□□□□□□□□□6.indd 105 147//2560 BE 17:09

นโยบายต้องโต้กระแส ถ้าทำตามกระแสก็ไม่ใช่นโยบาย ไม่ต้องมีนโยบาย แต่ที่จะมีก็เพื่อโต้กระแส การเกิดน้อยที่เราได้เห็นภาพสะท้อนจากการวิจัยทั้ง 3 เรื่องนี้เอง ถ้าจะมีนโยบายก็ต้องโต้กับกระแสนี้ และต้องลงทุน และมีเจ้าภาพหลายๆ ฝ่าย จากงานวิจัยที่สะท้อนให้เห็นนี้ครับ

□□□□□□□□□□□6.indd 106 147//2560 BE 17:09

บรรณานุกรม

กฤตยา อาชวนิชกลุ, อนุชาติ พวงสำลี, สุรีย์พร พันพึ่ง, กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และยุพิน วรสิริอมร. (2536). "คุณภาพชีวิตคนเมืองหลวงและปัญหาสิ่งแวดล้อมในกรุงเทพฯ" ใน *กรุงเทพฯ กรณีศึกษา 211: ทิศทางและเครือข่ายงานวิจัย.* อนุชาติ พวงสำลี, ยุพิน วรสริอิมร, กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และกฤตยา อาชวนิชกลุ. (บรรณธิการ). เอกสารวิชาการหมายเลข 170. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

กาญจนา เทียนลาย และวรรณี หุตะแพทย์. (2558). สถานการณ์การเลี้ยงดูลูกหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทย. เอกสารนำเสนอในที่ประชุมวิชาการ *ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้. (2557). สรุปแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ (ออนไลน์). แหล่งที่มา: www.ap.mju.ac.th/ap101/lessons/09/C92.docx. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2558.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2557). การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์

ชาย โพธิสิตา. (2552). เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว? ในชาย โพธิสิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิตยา คชภักดี, ศิริกุล อิศรานุรักษ์, รุจา ภู่ไพบูลย์, จิตตินันท์ เดชะคุปต์, อธิวัฒน์ เปล่งสอาด, ผจงจิตต์ พิทักษ์ภากร, และคณะ.(2545). โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด "ครอบครัวอยู่ดีมีสุข". นครปฐม: สถาบันวิจัยแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.

นิตยา คชภักดี, สายฤดี วรกิจโภคาทร, ประภาพรรณ จูเจริญ. (2546). การพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวสำหรับประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว.

นิตยา คชภักดี และคณะ. (2549). รายงานการวิจัยโครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มตัวชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2552). ประเทศไทยมีพลเมืองเท่าไหร่จึงจะดี. กรุงเทพมหานคร: แปลนพริ้นท์ติ้ง.

□□□□□□□□□□6.indd 107 147//2560 BE 17:09

ปราโมทย์ ประสาทกุล. (2557). เกิดอย่างไร ประเทศไทยจึงมั่นคง. การประชุมวิชาการประชากรและสังคม ครั้งที่ 10, โรงแรมเอเซีย ราชเทวี, กรุงเทพฯ วันที่ 1 กรกฎาคม 2557. สืบคืนเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2559 จาก http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ ipsr/AnnualConference/ConferenceX/Download/PPT/00-Pramote-Introduction_1July2014.pdf

พิมลพรรณ อิศรภักดี. (2557). ทัศนคติของคนรุ่นใหม่เกี่ยวกับการแต่งงานและการมีบุตร. ในยุพิน วรสิริอมร จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชวนวัน, และพจนา หันจางสิทธิ์. (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2557: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภูเบศร์ สมุทรจักร และนิพนธ์ ดาราวุฒิมาประกรณ์. (2557). ไลฟสไตล์แผนการดำเนินชีวิตกับแนวคิดการมีบุตรของคนเจเนอเรชันวาย. ในยุพิน วรสิริอมร, จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ชวนวัน, และ พจนา หันจางสิทธิ์. (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2557: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภูเบศร์ สมุทรจักร และมนสิการ กาญจนะจิตรา. (2557). พฤติกรรมบริโภคนิยมในวัยรุ่นไทยและปัจจัยที่เป็นสาเหตุ. วารสารธรรมศาสตร์, 33(2), 46-69.

มาโนชญ์ มูลทรัพย์. (2557). การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของสตรีไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411–2453). วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.

วินัดดา ปิยะศิลป์. (2546). ครอบครัวกับวัยรุ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.

วิพรรณ ประจวบเหมาะ. (2557). โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545–2564) ระยะที่สอง (พ.ศ. 2550–2554). เอกสารนำเสนอในที่ประชุมวิชาการประจำปี 2557 สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ: 2 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหาคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2558). สรุปสาระสำคัญ รายงานผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ 3 ปี ของแผนพัฒนา ฉบับที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2555). (2555). แผนประชากรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2558). (2558). เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2558 ของ คสช. ทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2540). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540–2544 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=90. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2558.

_____. (2545). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545–2549 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=91. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2558.

□□□□□□□□□□□6.indd 108 147//2560 BE 17:09

_____. (2550). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550–2554 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=139. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2558.

_____. (2555). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555–2559 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2558.

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.). ผลวิจัยชี้พ่อแม่ยอมเป็นหนี้ดันลูกเรียนต่อมหา'ลัย (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.dailynews.co.th/education/394452. สืบค้นเมื่อ 28 เมษายน 2559.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ.2533-2554 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://service.nso.go.th/nso/web/survey/surpop2-2-1.html. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2559.

_____. (2556). การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ.2530-2556 (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://service.nso.go.th/nso/web/survey/surpop2-2-1.html. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2559.

_____. (2557). การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2556. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เท็กซ์เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.

_____. (2558). มองครอบครัวไทย...ในมุมมองข้อมูล (ออนไลน์). แหล่งที่มา: service.nso.go.th/nso/web/article/article_83.pdf. สืบค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2559.

อานันท์ชนก สกนธวัฒน์. (2555). พลวัตของความยากจน: กรณีศึกษาครัวเรือนชาวนาในพื้นที่เขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย. กรุงเทพมหานคร: ซีโน พับลิชชิ่ง จำกัด.

อารี จำปากลาย และอารีย์ พรหมโม้. (2550). "จากหมู่บ้านถึงเมืองกรุง". ในประชากรและสังคม 2550. วรชัย ทองไทย และสรุีย์พร พันพึ่ง (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2550*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Acock, A. and Demo, D. (1994). *Family Diversity and Well-Being*. Sage Library of social research: v.195.

Adhikari, Ramesh, Aree Jampaklay and Aphichat Chamratrithirong. (2011). Impact of children on health and health and health care-seeking behavior of elderly left behind. *BMC Health*, *11*(143.)

Austin, J., Vancouver, J. (1996). Goal constructs in psychology: Structure, process and content. *Psychological Bulletin*, 120, 338-375.

Baker, L., Cesa, I., Gatz, M., and Mellins, C. (1992). Genetic and environmental influences on positive and negative affect: Support for the two-factor theory. *Psychology and Aging*, *7*, 158-163.

□□□□□□□□□□6.indd 109 147//2560 BE 17:09

Banerjee, A. & Duflo, E. (2008). What is Middle Class about the Middle Classes around the World?. *Journal of Economic Perspectives*, *22*(2):3-28.

Berger-Schmitt, R., and Jankowitsch, B. (1999). *System of social indicators and social reporting: The state of the art.* EuReporting Working Paper No. 1, Subproject European System of Social Indicators. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department. Retrieved June 2016, from http://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper1.pdf.

Burgess, E. W. and Locke, H.J. (1945). *The family: From institution to companionship*. New York: American Book Company.

Chambers, D. (2012). *A Sociology of Family Life*. Cambridge: Polity Press.

Diener, E., Suh, E., Lucas, R., and Smith, H. (1999). "Subjective Well-Being: Three Decades of Progess", *Psychological Bulletin*, 125(2): 276-302.

Duvall, E. M., & Miller, B. C. (1985). *Marriage and family development (6th ed.)*. New York: Harper and Row.

Emmons, R., Diener, E., and Larsen, R. (1986). Choice and avoidance of everyday sitations and affect congruence: Two models of reciprocal interactionism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *51*, 815-826.

Engels, F. (1972 [1884]). *The Origin of the Family, Private Property and the State*. London: Lawrence and Wishart.

Friedman, M.M. (1986). *Family nursing: Theory and assessment (2nd ed.)*. Norwalk, CT: Appletton-Century-Crofts.

Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.

Harari, Y. N. (2011). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Vintage.

Harrington, B. (2007). *The work-life evolution study.* Boston College Center for Work & Family.

Headey, B., Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 731-739.

Jamieson, L. (1998). *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge and Malden, MA: Polity Press.

Kharas, Homi. (2010). The Emerging Middle Class in Developing Countries, *Working Paper No.285*. Paris: OECD Development Centre Paris.

□□□□□□□□□□□6.indd 110 147//2560 BE 17:09

Levin, I. (2004). Living apart but together: A new family form. *Current Sociology,* Vol. 52 No. 2, p.223-240.

Noor, N., Gandhi, A., Ishak, I., and Wok, S. (2014). Development of indicators for family well-being in Malaysia. *Social Indicators Research, 3 (1)*, 279-318.

Michalos, A. (1985). Multiple discrepancies theory (MDT). *Social Indicators Research*, *16*, 347-413.

Milligan, S., Fabian, A., Coope, P., and Errington, C. (2006). *Family Wellbeing Indicators from the 1981-2001 New Zealand Censues*. Statistics New Zealand.

OECD. (2011). *Doing Better for Family*. OECD Publishing.

OECD. (2011). *The Future of Families to 2030*. OECD Publishing.

Parsons, T. and Bales, R. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Illinois, Free Press.

Phelps, J., Davis, J. and Schartz, K. (1997). Nature, nurture, and twin research strategies. *Current Directions in Psychological Science*, *6*, 117-121.

United Nations of Population Fund. (2011). *Impact of Demographic Change in Thailand*. Bangkok. Page 103

Willson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 294-306.

Wollny, I., Apps, J., and Henricson, C. (2010). Can government measure family wellbeing? A literature review. Family & Parenting Institute.

Wood, J. (1986). What is social comparison and how should we study it? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *22*, 520-537.

World Bank. (2015). *Urbanization in Thailand is dominated by the Bangkok urban area (Online)*. From: http://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/01/26/urbanization-in-thailand-is-dominated-by-the-bangkok-urban-area.print. Updated May 7, 2016.

□□□□□□□□□□□6.indd 111 147//2560 BE 17:09

“

พ่อแม่ชนชั้นกลางยุคปัจจุบัน
ไม่มีทางเลือกอื่นมากนัก
นอกจาก **ทุ่มสุดตัว**
และเลิกรอการปฏิรูปการศึกษา
ที่ไม่รู้ว่าจะมาถึงเมื่อไหร่

”

ภาคผนวก

อินโฟกราฟฟิกสำหรับแจกในงานประชุม

การให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนใน

การพัฒนาศักยภาพสถานเลี้ยงเด็ก คือ ก้าวที่มั่นคงของเด็กไทย

สถานเลี้ยงเด็กช่วยสร้างสุขในครอบครัว

- ☑ พ่อแม่เป็นผู้ดูแลบุตรที่ดีที่สุด
- ☑ สถานเลี้ยงเด็กทำให้พ่อแม่ลูกได้อยู่ด้วยกัน (ไม่ต้องส่งให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดูในต่างจังหวัด)
- ☑ สถานเลี้ยงเด็กเป็นหน่วยทางสังคมที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว (พ่อแม่ไม่เสียโอกาสทางเศรษฐกิจ)
- ☑ สถานเลี้ยงเด็กส่งเสริมและสร้างพัฒนาการเด็กอย่างสมวัย (รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กส่งผลต่อพัฒนาการของเด็ก)

เหตุผลที่พ่อแม่/ผู้ปกครอง มาใช้บริการสถานเลี้ยงเด็ก

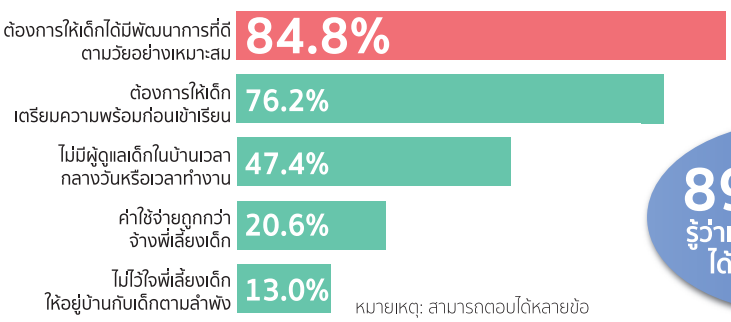

หมายเหตุ: สามารถตอบได้หลายข้อ

89% ของพ่อแม่รู้ว่าเด็กจะมีพัฒนาการได้มากในวัย 0-3 ปี

Mob
ตัวช่วย

ในความคิดของท่านจะเลือกใช้สถานเลี้ยงเด็กใกล้แหล่งใด

เหตุผลอันดับ 1 ที่พ่อแม่พิจารณาเลือกสถานเลี้ยงเด็ก คือ การเดินทาง

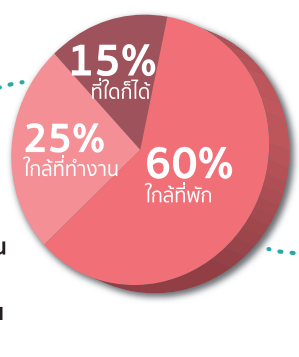

ในความคิดของผู้ที่จะใช้สถานเลี้ยงเด็กใกล้ที่พัก มี **83.0%** มีสถานเลี้ยงเด็กใกล้ที่พัก

ในความคิดของผู้ที่จะใช้สถานเลี้ยงเด็กใกล้ที่ทำงาน มี **65.3%** มีสถานเลี้ยงเด็กใกล้ที่ทำงาน

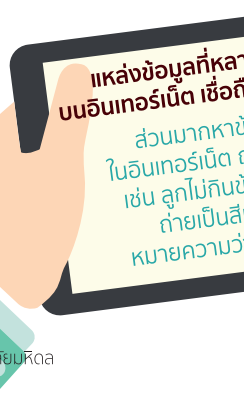

สามารถเผยแพร่ข้อมูลได้ โปรดอ้างอิง: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). รายงานวิจัยการให้บริการของศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

□□□□□□□□□□6.indd 114 147//2560 BE 17:09

ยเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
http://www.trf.or.th

สถานเลี้ยงเด็กกระจายครอบคลุม พื้นที่กรุงเทพมหานคร

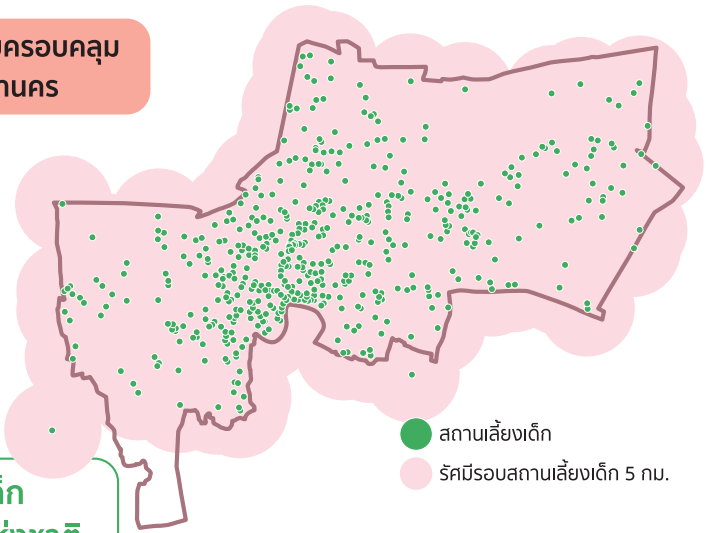

เด็กควรได้รับสิทธิ ในการได้รับบริการ ที่มีคุณภาพ จากสถานเลี้ยงเด็ก ที่เท่าเทียมกัน

การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก ตามมาตรฐานศูนย์เด็กเล็กแห่งชาติ เพิ่มความเชื่อมั่นของพ่อแม่ที่ใช้บริการ

สถานเลี้ยงเด็กในที่ทำงาน ช่วยในการตัดสินใจมีบุตร

Mobile App
ตัวช่วยพ่อแม่ยุคใหม่

โอกาสการพัฒนาบริการสถานเลี้ยงเด็กเอกชนและภายใต้หน่วยงานรัฐ

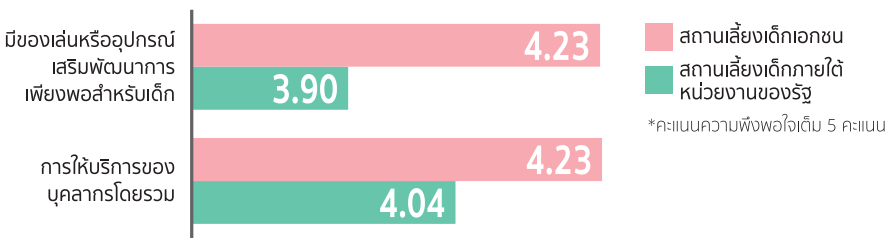

แหล่งข้อมูลที่หลากหลาย อินเทอร์เน็ต เชื่อถือได้แค่ไหน?

ส่วนมากหาข้อมูล ในอินเทอร์เน็ต ถามกูเกิ้ล เช่น ลูกไม่กินข้าว หรือ ถ่ายเป็นสีเขียว หมายความว่าอย่างไร

"การเกิดอย่างมีคุณภาพ คือ การที่เด็กได้รับความรักและการเอาใจใส่จากพ่อแม่และสังคม"

ภาพโดย: สุกัญญา พรหมทรัพย์

□□□□□□□□□□6.indd 115 147//2560 BE 17:09

มิติ "ครอบครัว" ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากจุดเริ่มประชากรล้นในฉบับที่ 1 จนถึงระดับทดแทนในฉบับที่ 7

- โครงสร้างประชากรและขนาดครอบครัวไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง ในทิศทางที่ลดลงอย่างชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3-7
- **แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8:** "คน" เป็นศูนย์กลางการพัฒนา "ครอบครัว" ต้องมีขนาดที่เหมาะสม
- **แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9:** สร้างความแข็งแรงของครอบครัวและชุมชน เพื่อฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจ
- **แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10:** การขยายตัวของ โลกโซเชียลกับความล่อแหลมของสื่อออนไลน์ ที่บั่นทอนครอบครัว
- **แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11:** สังคมสูงวัย กระแส AEC และสังคมดิจิตัล
- **ทิศทางเรื่องครอบครัวของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 :** ครอบครัวเสี่ยงล่มสลาย สังคมสูงวัย เด็กไร้ประสิทธิภาพ

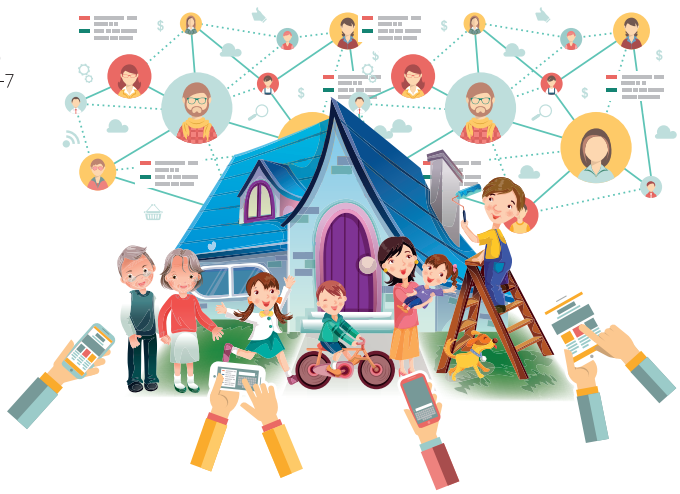

ตัวชี้วัด "ความอยู่ดีมีสุข" เพื่อเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ "การสร้างและดูแลครอบครัวในสังคมไทย"

ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในระยะแรกให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-11

องค์ประกอบที่ 1 รูปแบบครอบครัว
- สมาชิกครบสมบูรณ์ตามวงจรชีวิต
- สมาชิกมีความตั้งใจที่จะสร้างและพัฒนาชีวิตครอบครัวร่วมกัน

องค์ประกอบที่ 2 บทบาทหน้าที่ของครอบครัว
- ครอบครัวมีจำนวนที่ทำหน้าที่หารายได้/ผลผลิตมาเลี้ยงดูที่เหมาะสมกับขนาดครอบครัว
- มีผู้ทำมาหาเลี้ยงครัวเรือนที่อยู่ในวัยแรงงาน
- ครอบครัวที่สมาชิกมีการเอาใจใส่ ดูแลช่วยเหลือและสนับสนุนซึ่งกันและกัน
- ครอบครัวที่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี
- ครอบครัวที่เอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาทักษะในการดำรงชีวิต
- ครอบครัวที่ปลูกฝังและถ่ายทอดคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่สร้างสรรค์

องค์ประกอบที่ 3 สัมพันธภาพในครอบครัว
- ครอบครัวที่สมาชิกมีการแสดงออกถึงความรักและเคารพนับถือซึ่งกันและกันและเอื้ออาทรต่อกัน
- ครอบครัวที่สมาชิกมีโอกาสอยู่พร้อมหน้ากันและทำกิจกรรมที่สร้างร่วมกันเป็นประจำ
- ครอบครัวที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือและตัดสินใจในเรื่องสำคัญต่างๆ ของครอบครัวร่วมกัน
- ครอบครัวที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

องค์ประกอบที่ 4 การพึ่งพาตนเองของครอบครัว
- ครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจ
- ครอบครัวที่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย
- ครอบครัวที่มีสมาชิกร่วมกันแบ่งเบาภาระการทำงานบ้าน ดูแลความเป็นอยู่
- สมาชิกในครอบครัวช่วยกันดูแลสุขภาพ
- ครอบครัวที่สมาชิกรับผิดชอบป้องกันอุบัติเหตุ
- ครอบครัวที่สมาชิกไม่ติดสุรา บุหรี่ และสารเสพติด
- สามารถเข้าถึง รับรู้ และติดตามข้อมูลข่าวสาร
- สมาชิกเข้าถึงบริการทางสังคม

องค์ประกอบที่ 5 การเกื้อกูลสังคมของครอบครัว
- ครอบครัวมีสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวม/สาธารณประโยชน์ในรอบปีที่ผ่านมา
- ครอบครัวที่สมาชิกไม่มีพฤติกรรมต่อต้านหรือทำความเดือดร้อน

ที่มา: สังเคราะห์จากงานวิจัยของ นิตยา คชภักดี และคณะ. (2545). รายงานโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด "ครอบครัวอยู่ดีมีสุข". สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.

สามารถเผยแพร่ข้อมูลได้ โปรดอ้างอิง: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). รายงานวิจัยชุดโครงก

□□□□□□□□□□6.indd 116 147//2560 BE 17:09

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
http://www.trf.or.th

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

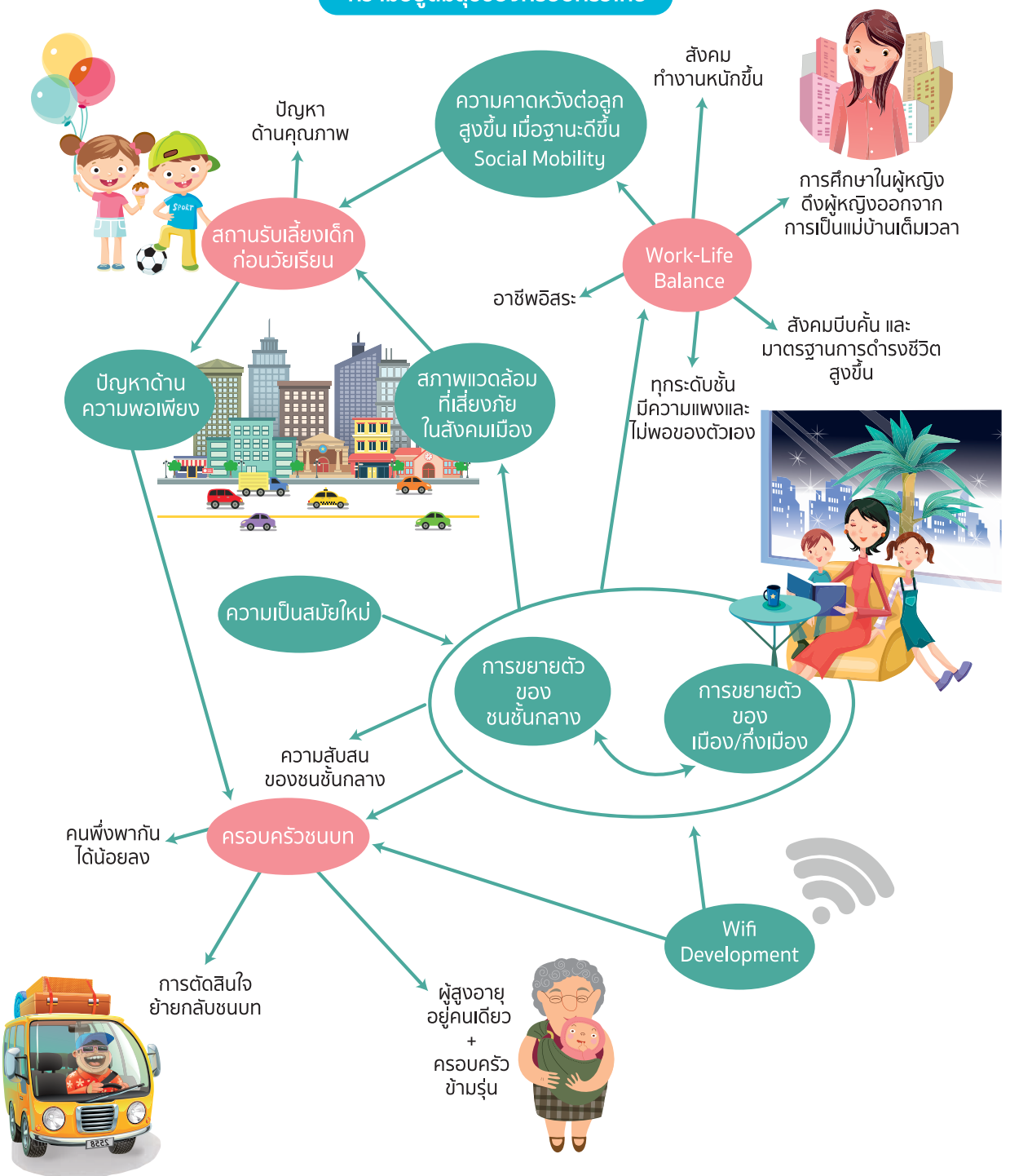

รายงานวิจัยชุดโครงการความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาพโดย: สุกัญญา พรหมทรัพย์

□□□□□□□□□□6.indd 117 147//2560 BE 17:09

ครัวเรือนชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม

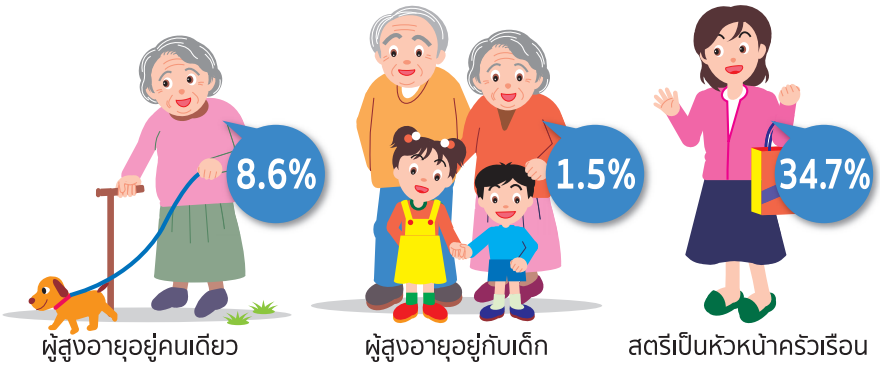

ที่มา: ประมวลผลจากการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557
ประมวลผลจากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2557

การพึ่งพาอาศัยและความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน

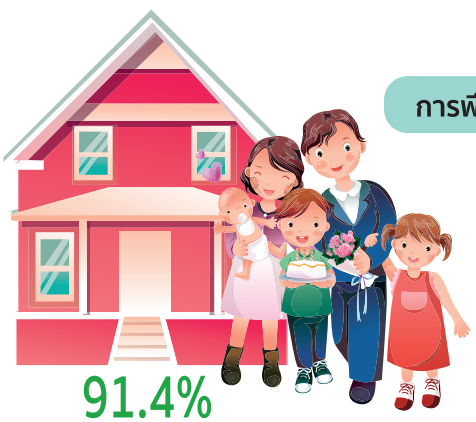

91.4%
มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน

83.6%
มีเพื่อนบ้านคอยช่วยเหลือยามจำเป็น

การดูแลผู้สูงอายุ

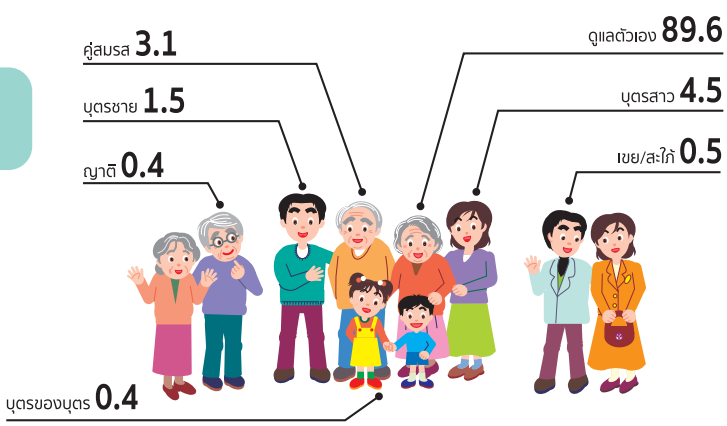

สามารถเผยแพร่ข้อมูลได้ โปรดอ้างอิง: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). รายงานวิจัยความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนช

□□□□□□□□□□6.indd 118 147//2560 BE 17:09

ยกันของครัวเรือนชนบท

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
http://www.trf.or.th

การติดต่อสื่อสารกันระหว่างสมาชิกครัวเรือน

การติดต่อกับบุตรที่อยู่นอกครัวเรือน
การเยี่ยมเยือนกับบุตร

ติดต่อทุกวัน/เกือบทุกวัน
31.6%

ติดต่อทุกสัปดาห์
16.3%

ติดต่อทุกเดือน
20.4%

การติดต่อกับบุตรที่อยู่นอกครัวเรือน
การพูดคุยทางโทรศัพท์

ติดต่อทุกวัน/เกือบทุกวัน
21.5%

ติดต่อทุกสัปดาห์
32.8%

ติดต่อทุกเดือน
23.3%

ที่มา: ประมวลผลจากการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557

กิจกรรม/ความสัมพันธ์กับสมาชิกในครัวเรือน

ที่มา: ประมวลผลจากการสำรวจสภาวะสังคม และวัฒนธรรม และสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557

	เป็นประจำ	บางครั้ง/นานๆ ครั้ง
ใช้เวลาทำกิจกรรมพร้อมหน้ากันในบ้านกับสมาชิกครอบครัวอย่างมีความสุข	68.4%	28.9%
ใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกันนอกบ้านกับสมาชิกครอบครัวอย่างมีความสุข	22.2%	67.6%
พูดคุยปรึกษา หรือตัดสินใจร่วมกันด้วยเหตุผลในเรื่องสำคัญของครอบครัว	38.3%	52.1%
มีความรู้สึกขัดแย้ง ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาของครอบครัว	3.3%	30.6%
ทำหน้าที่ตามบทบาท หรือความรับผิดชอบของตนเองในครอบครัว	64.9%	30.8%

ความสุขของครัวเรือนชนบท

ที่มา: 1. ประมวลผลจากการสำรวจสภาวะสังคม และวัฒนธรรม และสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557,
2. ประมวลผลจากการสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในครัวเรือน พ.ศ. 2557,
3. ประมวลผลจากการสำรวจสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย พ.ศ. 2557-2558)

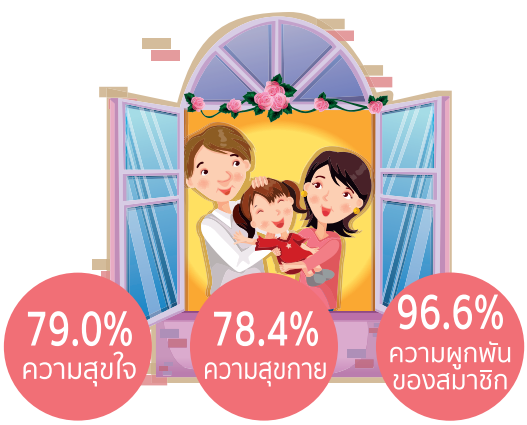

ยู่ดีมีสุขของครัวเรือนชนบทไทย ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาพโดย: สุกัญญา พรหมทรัพย์

□□□□□□□□□□6.indd 119 147//2560 BE 17:09

การส่งเสริมการมีบุตร ผ่านการสร้างสมดุลในการทำง

สมดุลระหว่างการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพคืออะไร?

การจัดสรรเวลาระหว่าง

การมีเวลา
- สำหรับตัวเอง
- สำหรับครอบครัว
- สำหรับภาระหน้าที่อื่นๆ

การมีเงิน
- เงินเป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพชีวิต
- แต่การหาเงินต้องเบียดเบียนเวลา

สมดุล = พอใจ

- พอใจกับเวลาที่มีให้กับมิติต่างๆ ในชีวิต และมีเงินเพียงพอ
- ความพอใจเปลี่ยนแปลงได้ตาม
  - ช่วงเวลาของชีวิต
  - ระดับคุณภาพชีวิตเปรียบเทียบกับความคาดหวัง
  - สถานภาพทางการเงิน
  - ภาระต่างๆ ในชีวิต

หลากหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างครอบครัว

มหภาค
- บรรทัดฐานของสังคม
- วัฒนธรรม
- สภาพเศรษฐกิจ
- ระบบการคมนาคม
- กฎหมาย ระเบียบ นโยบายของประเทศ
- ระบบสาธารณสุข
- ระบบและคุณภาพการศึกษา
- ความเหลื่อมล้ำในสังคม
- บทบาทชายหญิง

สังคม
- ค่านิยม
- ประเพณีปฏิบัติในสังคม
- สภาพแวดล้อม/ความปลอดภัย
- ความสัมพันธ์กับญาติพี่น้อง
- อิทธิพลจากเพื่อน

ที่ทำงาน
- ลักษณะงาน
- กฎระเบียบขององค์กร
- วัฒนธรรมองค์กร
- ระยะทางจากที่พักไปที่ทำงาน

บุคคล
- วิถีชีวิต
- เป้าหมายสำคัญในชีวิต
- สถานะทางเศรษฐกิจ
- ระดับการศึกษา
- การให้คุณค่า
- ความพึงพอใจส่วนตัว
- สถานะสมรส/การมีบุตร
- ลักษณะทางประชากร

เปรียบเทียบความสำคัญและความเร่งด่วนระหว่างการมีบุตรและการสร้างฐานะ: เจนวาย

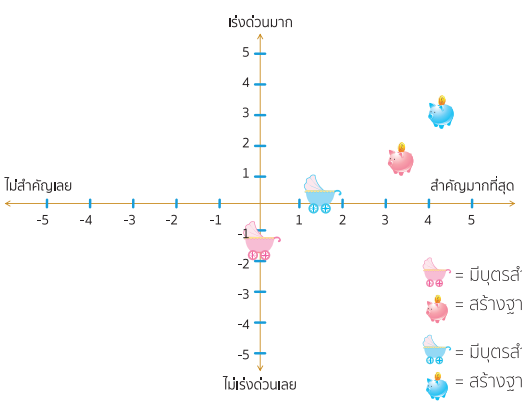

เปรียบเทียบความสำคัญและความเร่งด่วนระหว่างการมีบุตรและการสร้างฐานะ: เจนเอกซ์

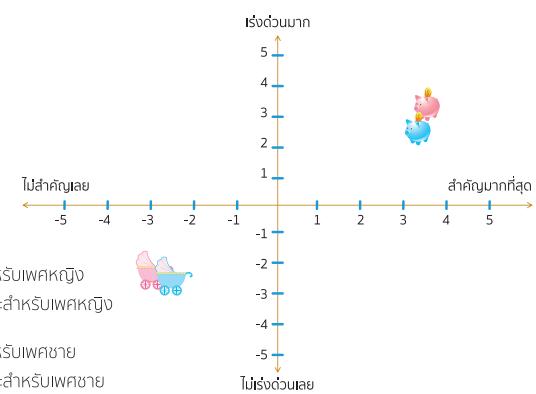

สามารถเผยแพร่ข้อมูลได้ โปรดอ้างอิง: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). รายงานวิจัยการส่งเสริมการมีบุตร ผ่านการสร้

□□□□□□□□□□6.indd 120 147//2560 BE 17:09

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
http://www.trf.or.th

สมดุลชีวิตกับการมีบุตร

X: *ตอนที่แต่งงานก็โอเคอยู่กันสองคน พอมีลูกขึ้นมาคือภาระเลย ค่าใช้จ่ายมากขึ้น ไปโรงเรียนทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องมาแชร์กันเลย จากที่สบายก็มาเป็นลำบาก*

Y: *ตอนที่แต่งงานแรกๆ ก็ชิวทั้งที่งานก็เยอะ ตอนนี้ก็เหมือนกับว่าเราต้องทุ่มกับงาน เพราะว่าค่าใช้จ่ายมันสูง เราก็ต้องบอกว่าต้องเก็บเงิน วางแผนเพื่อลูก ทำเพื่อลูก ก็เลยเปลี่ยนเยอะมาก หน้ามือเป็นหลังมือเลย*

X: *ตอนนี้โฟกัสที่ลูก วางรากฐานให้ลูก ตอนนี้บ้างานมาก เก็บเงินอย่างเดียว อะไรที่เป็นหนี้จะไม่ทำ*

Y: *มีลูกแล้วก็อยากมีงานอย่างอื่น ทำเสริมเป็นการสร้างรายได้เสริม เพื่อที่จะมีกำลังใจมากขึ้น*

X: *เราเห็นความเหน็ดเหนื่อย หรือว่ายากลำบากของคนที่เป็นพ่อแม่ พอมีลูกแล้ว จะต้องไปจองเนอสเซอรี่ ตั้งแต่ยังท้องอยู่ กลัวว่าลูกจะไม่มีโรงเรียนอยู่ ก็นึกอยู่ในใจว่า เราคงไม่สามารถที่จะเป็นแม่ที่ดีได้ เพราะว่าเราจะไม่ทำอย่างนั้นแน่ๆ เราคงจะไม่สามารถทุ่มเทได้แบบนั้น*

Y: *ยังมีไม่ได้ เพราะงาน ยังอยากใช้ชีวิต เลยยังไม่อยากมีลูก กังวลเรื่องเวลา ใครจะเลี้ยง ยังอยากทำงานอยู่ ยังอยากมีเวลาให้ตัวเองอยู่ ยังไม่พร้อมจะออกมาเลี้ยงเค้า*

X: *ผมอยากจะไปเที่ยวหลายที่ ถ้ามี (ลูก) ค่าใช้จ่ายก็จะเกิดขึ้นสูงมาก และเวลาที่เราจะดูแลเค้าก็น้อย ถ้าผมมีก็อยากจะดูแลเอง แต่เนื่องจากเวลาที่ผมมีมันไม่ได้ ผมก็อยากทำธุรกิจส่วนตัว*

Y: *ผมก็พนักงานบริษัท เงินก็ไม่ได้มาก เหมือนกับถ้าอยู่ๆ จะมีเลยก็ยังไม่พร้อม ทั้งเรื่องเงิน เรื่องยังไม่ได้เที่ยวไปไหนเลย*

ธุรกิจมีมุมมองอย่างไรต่อการสร้างสมดุลชีวิตให้พนักงาน?

ธุรกิจขนาดใหญ่

- มีทรัพยากรมากกว่าและมีความยืดหยุ่นมากกว่า
- สามารถมองผลตอบแทนในระยะยาวได้ จึงมีแนวโน้มยอมลงทุนในเรื่องสมดุลชีวิต
- คาดหวังให้พนักงานอยู่กับองค์กรระยะยาว
- พนักงานมีอิทธิพลต่อนโยบายของบริษัทค่อนข้างมาก
- ทั้งปัจจัยภายนอกและภายในมีความสำคัญในการผลักดันให้เกิดสวัสดิการ

ธุรกิจขนาดเล็ก

- ทรัพยากรมีจำกัด เงินหมุนน้อย การจัดสวัสดิการ/นโยบายเป็นต้นทุนที่สูงเกิน
- ไม่ได้คาดหวังว่าพนักงานจะอยู่กับบริษัทในระยะยาว
- ปัจจัยภายนอกสำคัญที่สุดในการผลักดันให้เกิดสวัสดิการ/นโยบาย ดังนั้นมาตรการรัฐเป็นปัจจัยสำคัญ

มการมีบุตร ผ่านการสร้างสมดุลในการทำงานและการสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาพโดย: สุกัญญา พรหมทรัพย์

□□□□□□□□□□6.indd 121 147//2560 BE 17:09

“

รายได้ครัวเรือนไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2543-2544
เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 9 ต่อปี
ในขณะที่การบริโภคและหนี้ครัวเรือน
เพิ่มขึ้นร้อยละ 16 ต่อปี

”

ดัชนีค้นคำ

ก	
การเกิด	ก, 7, 9, 14, 17, 20, 29, 33, 37, 60, 76, 77, 92, 96, 98, 105, 106
การตาย	79
การทำงาน	ข, 5, 6, 10, 16, 17, 20, 21, 22, 28, 39, 44, 46, 47, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 71, 96, 97, 99, 102, 103, 104
การเปลี่ยนแปลง	ก, ข, 2, 3, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 47, 49, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 63, 70, 77, 78, 79, 82, 105
การศึกษา	ข, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 56, 59, 60, 68, 69, 71, 72, 76, 87, 88, 89, 95, 98
การสร้างครอบครัว	ข, 7, 14, 39, 46, 48, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 69, 98, 103
กึ่งเมืองกึ่งชนบท	21, 26, 27, 86, 91
ข	
เขย	28, 79, 81, 84
ค	
คนชั้นกลาง	ข, 22, 25, 26, 39, 88
ครอบครัวขยาย	ก, ข, 5, 6, 7, 25, 41, 89, 99
ครอบครัวเดี่ยว	ก, 5, 6, 7, 25, 41, 71, 89

□□□□□□□□□□□6.indd 123 147//2560 BE 17:09

ครอบครัวไทย	ก, ข, 1, 3, 5, 6, 9, 11, 12, 25, 32, 39, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 71, 90, 93, 94, 100
ครัวเรือน	ข, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 17, 21, 26, 29, 35, 38, 44, 45, 53, 55, 59, 71, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 90
ความรัก	2, 3, 4, 5, 8, 15, 29, 35, 47, 76,
ความสัมพันธ์	2, 3, 5, 6, 7, 8, 15, 37, 38, 44, 47, 48, 81, 82, 83, 100
คุณภาพ	ข, 10, 17, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 44, 47, 48, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 72, 73, 74, 76, 78, 84, 85, 86, 94, 95, 96, 100, 101, 103, 104, 105

จ

เจเนอเรชัน	13, 14, 15, 16, 28, 39, 51, 61, 90, 92
เจเนอเรชันเบบี้บูม	14
เจเนอเรชันวาย	13, 15, 16, 39
เจเนอเรชันเอ็กซ์	15

ช

ชนชั้นกลาง	ข, 18, 21, 23, 24, 88
ชนบทไทย	ข, ค, 21, 27, 28, 54, 77, 86, 90, 96

ฐ

ฐานะ	2, 8, 10, 16, 17, 18, 19, 21, 24, 25, 29, 37, 47, 56, 65, 67, 71, 84
ฐานะดี	19
ฐานะปานกลาง	16, 17, 66
ฐานะยากจน	10, 16, 19

ด

เด็ก	2, 3, 7, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 48, 53, 58, 59, 63, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 84, 85, 86, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 104

□□□□□□□□□□6.indd 124 147//2560 BE 17:09

ต

ตัวชี้วัด	23, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 82
แต่งงาน	3, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 28, 34, 42, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 81, 89, 90, 97, 98, 99

ท

ทฤษฎี	4, 5, 8, 12, 14, 62, 78
ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง	5
ทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว	14
ทฤษฎีการมีบุตร	62
ทฤษฎีเชิงโครงสร้างการหน้าที่	5, 12

น

นโยบาย	ก, ข, 6, 7, 32, 33, 35, 41, 43, 45, 56, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 71, 76, 85, 86, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 105
น้องเขย	99
แนวคิด	3, 9, 11, 13, 14, 16, 17, 41, 42, 45, 48, 78, 83
แนวคิดการมีบุตรของคนเจเนอเรชันวาย	13
แนวคิดของ Ruben Hill	14
แนวคิดครอบครัวอยู่ดีมีสุข	48, 49
แนวคิดดั้งเดิม	3
แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สำนักคลาสสิก	16
แนวคิดวัฏจักรชีวิตครอบครัว	14
แนวคิดสตรีนิยม	11
แนวคิดสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่	11

□□□□□□□□□□□6.indd 125 147//2560 BE 17:09

บ

บ้าน ก, ค, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 37, 38, 46, 56, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 101, 102

บ้านเมือง 6, 88

บ้านเรือน 6

บุตร 1, 2, 6, 7, 8, 10, 13, 31, 33, 34, 38, 39, 44, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 81, 82, 95, 102

บุตรชาย 81

บุตรสาว 81

บุตรหลาน 81, 82

ป

ประชากร ก, ข, 6, 7, 9, 10, 15, 22, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 45, 51, 52, 54 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 70, 71, 77, 78, 79, 84, 87, 93, 97, 102, 105

ประชากรรุ่นใหม่ 84

ประชากรวัยทำงาน 57

ประชากรวัยแรงงาน 9, 39

ประเทศ ก, ค, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 51, 57, 58, 60, 61, 68, 69, 70, 78, 79, 86, 89, 98, 99, 103, 104

ประเทศไทย 6, 10, 11, 12, 16, 22, 23, 24, 25, 29, 34, 35, 36, 39, 46, 51, 58, 60, 68, 69, 79, 88, 103

ประเทศนิวซีแลนด์ 43, 45, 46

ผ

ผูกพัน 1, 2, 3, 4, 8, 9, 11, 13, 17, 18, 29, 48, 80, 82, 85

ผู้ปกครอง 1, 3, 19, 37, 44, 72, 73, 74, 76, 96, 102, 103

□□□□□□□□□□□6.indd 126 147//2560 BE 17:09

ผู้สูงอายุ	ค, 8, 12, 28, 29, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 70, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 90, 93, 102, 103, 104
ผู้สูงอายุวัยกลาง	79, 81
ผู้สูงอายุวัยต้น	79, 81
ผู้หญิง	4, 10, 11, 12, 13, 15, 21, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 78, 81, 89, 90, 100
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	ก, ข, 23, 24, 31, 32, 46
แผนพัฒนาฯ	31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8	32, 33, 36
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9	34, 35, 36
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10	36, 38
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11	37, 38, 39
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12	31, 38, 39

พ

พ่อ	ข, ค, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 37, 39, 44, 53, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 89, 96, 97, 100, 101, 102, 104
พ่อเลี้ยงเดี่ยว	5, 8, 35

ภ

ภรรยา	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 17, 20, 21, 22, 69, 77, 96

ม

เมือง	ก, ข, ค, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 45, 52, 60, 71, 76, 77, 78, 79, 81, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 102

□□□□□□□□□□6.indd 127 147//2560 BE 17:09

แม่	ข, ค, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 44, 53, 62, 64, 65, 66, 67, 68 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 82, 83, 84, 89, 95, 97, 100, 101, 102, 104
แม่ครัว	91
แม่แจ๋ม	59, 91
แม่บ้าน	13, 22, 79, 90
แม่บ้านเต็มเวลา	10
แม่เลี้ยงเดี่ยว	5, 8, 10, 35, 99
แม่วัยรุ่น	9, 10
แม่ศรีเรือน	11, 12, 22, 91
ย	
ยุทธศาสตร์ประชากร	93
ร	
โรงเรียน	11, 12, 13, 14, 16, 19, 22, 63, 64, 65, 66, 74, 75, 89, 95, 96, 101
ล	
ลูก	ก, ข, ค, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 37, 39, 51, 52, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 75, 76, 79, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104
ลูกเขย	84
ลูกค้า	16, 68
ลูกชาย	2, 20, 89
ลูกดก	7
ลูกติด	99
ลูกแฝด	42
ลูกเล็ก	59

□□□□□□□□□□□6.indd 128 147//2560 BE 17:09

ลูกสาว	2, 20, 71, 84, 89, 99
เลี้ยงลูก	ข, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 28, 32, 33, 39, 51, 52, 64, 65, 66, 69, 90, 92, 95, 102, 103
ว	
วางแผนครอบครัว	7, 31, 32, 33, 34
ศ	
ศูนย์การศึกษาก่อนวัยเรียน	54, 55, 59, 72
เศรษฐกิจ	ก, ข, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 46, 47, 48, 58, 63, 71, 83, 88, 90, 92, 98
ส	
สถานรับเลี้ยงเด็ก	17, 22, 33, 53, 58, 76
สมดุล	ข, 20, 21, 33, 34, 35, 39, 44, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 87, 99, 104, 105
สมรส	2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 23, 32, 33, 34, 42, 43, 64, 71, 81
สะใภ้	28, 79, 81
สังคม	ก, ข, 1, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 102, 104
สังคมก้มหน้า	37
สังคมเกษตรกรรม	20, 27, 89
สังคมจีนยุคโบราณ	3
สังคมชนบท	ข, ค, 8, 81, 82, 83, 96
สังคมชนบทไทย	ข, ค
สังคมดิจิตัล	37, 38
สังคมตะวันตก	5, 21
สังคมทุนนิยม	7

□□□□□□□□□□6.indd 129 147//2560 BE 17:09

สังคมไทย	ก, ข, ค, 1, 5, 9, 10, 12, 18, 22, 23, 24, 27, 28, 33, 34, 35, 37, 38, 57, 67, 78, 82
สังคมปัจเจก	38
สังคมพหุวัฒนธรรม	38
สังคมเมือง	ค, 8, 10, 17, 26, 28, 35, 37, 39, 71, 96, 97
สังคมยุคโซเชียลเน็ตเวิร์ก	29
สังคมวิทยา	2, 3, 4
สังคมศาสตร์	42, 51
สังคมสูงวัย	8, 37, 38, 39, 57, 61, 78
สังคมสูงอายุ	35
สังคมอเมริกัน	18
สังคมอุตสาหกรรม	20, 27, 89, 92
สามี	1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 21, 22, 65, 67, 69, 76, 89, 96
ห	
หญิง	1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 33, 37, 48, 61, 89, 90, 105
หญิงไทย	10, 57
หญิงสาว	1
หลาน	ค, 8, 27, 28, 29, 37, 51, 78, 81, 82, 84, 86, 89, 90, 104
อ	
อยู่ดีมีสุข	ข, ค, 28, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 77, 79, 83, 84, 85, 87, 88, 93, 94
อาชีพ	ค, 12, 13, 18, 19, 22, 24, 28, 33, 47, 61, 80, 85, 86
อาชีพแม่บ้าน	22
อาชีพเสริม	80, 86
อาชีพอิสระ	22

□□□□□□□□□□6.indd 130 147//2560 BE 17:09

ผู้ทรงคุณวุฒิ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

ศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา ว่าพัฒนวงศ์
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม

□□□□□□□□□□6.indd 131 147//2560 BE 17:09

"

คนในครอบครัวไทย
พลัดพราก และ ใช้ชีวิต
"เพื่อคิดถึงกัน" มากขึ้น

"

มหาวิทยาลัยมหิดล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม